

Elina Soininen

JULKINEN JA YKSITYINEN KOHTAAVAT TUOMIOISTUIMESSA

Kuuleminen oikeuden teoriassa, psykologisessa lähestymisessä ja korkeimpien tuomioistuinten suullisessa kontekstissa

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2024

TIIVISTELMÄ

Elina Soininen: Julkinen ja yksityinen kohtaavat tuomioistuimessa - Kuuleminen oikeuden teoriassa, psykologisessa lähestymisessä ja korkeimpien tuomioistuinten suullisessa kontekstissa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Hallintotieteiden tutkinto-ohjelma, julkisoikeus
Joulukuu 2024
Ohjaaja: Riku Neuvonen

Tuomioistuimessa kuuleminen on olennainen osa oikeudenkäynnin käsittelyn toimivuudessa ja oikeudenmukaisuudessa. Etenkin hallintotuomioistuimessa julkinen sektori ja yksityinen henkilö kohtaavat omista lähtökohdistaan ja positiostaan käsin. Julkinen tulee sinne laissa säännellyn toimialan ja toimintavaltuuksien puitteissa. Lainsäädännössä on säännelty kuulemisesta, suullinen tai kirjallinen kuuleminen, voidaan johtaa perustuslakiin (731/1999) 21 §. Suullisesta käsittelystä on säännelty laissa oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019) 57 §.

Oikeuspositivismi on laaja teoriasuuntaus oikeusteorian katsannossa. Hans Kelsen ja Kaarlo Tuori käsittelevät oikeuden teoriaa positivismin ja pätevyyskriteerien kautta, mistä muodostuu pätevyudet laille. Oikeusteoria ilmentävät oikeuden teoreettista luonnetta ja olemusta. Oikeusteoria ja psykologia ovat kumpikin itsenäisiä ja erillisiä tieteenaloja. Käytännön elämässä molemmat vaikuttavat ja ovat esillä yksilöiden toiminnassa ja tapahtumien kulussa oikeudenkäynnin kontekstissa. Kuuleminen on tärkeä osa vuorovaikutustamme elämän eri osa-alueilla ja tilanteissa.

Työssäni käsittelemässäni kuulemisessa keskityn nimenomaisesti suulliseen käsittelyyn oikeudenkäyntikäsitteilyssä. Kyseessä on verbaalisesti toteutettu kuuleminen, jota käydään toimijoiden kesken käsittelyyn sisältyvistä asioista. Kuunteleminen pelkän äänen kuulemisen lisäksi on monipuolista verbaalista viestintää ja olennainen osa laajasti viestintää käyttävien ammattikuntien ammatillista toimenkuvaa. Vuorovaikutus ja transaktio ilmenevät Arnold Sameroffin teoriassa omina verbaalisen kommunikaation tapoina. Ne eroavat viestinnän vaikutuksiltaan toisistaan ja siten ilmenevät verbaalisen sanallisen kommunikaation eri syvyystasoina.

Ympäristön vaikutuksina suullisen käsittelyn kuulemista voidaan tarkastella ylimpien tuomioistuinten tapauksista, joista olen nostanut esiin lasten asumista koskettavia käsittelyn ratkaisuja. Ylimpien tuomioistuinten ratkaisuissa nousee esiin suullisen käsittelyn laaja merkityksellisyys, henkilökohtaisen tilanteen suullinen ilmaisu sekä kuulemisen vaikutukset tuomioistuimen toimintaan ja asian ratkaisuun. Näissä kaikissa nousee esiin myös yksityistä perhe-elämää koskettava sensitiivisyys. Näiden myötä voidaan tarkastella Urie Bronfenbrennerin systeemiteorian näkökulmasta oikeudenkäyntiä.

Avainsanat: oikeusteoria, kuuleminen, suullinen käsittely, transaktio, vuorovaikutus, psykologia

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check –ohjelmalla.

TEKOÄLYN KÄYTTÖ OPINNÄYTTEESSÄ

Opinnäytteessäni on käytetty tekoälysovelluksia:

- Ei
- Kyllä

Ilmoitukseni mukaan olen käyttänyt opinnäytteessäni tutkielmaprosessin aikana seuraavia tekoälysovelluksia: -

Tekoälysovellusten nimi ja versio: -

Käyttötarkoitus: [Kuvaa tähän yksityiskohtaisesti, mihin tarkoitukseen ja miten tekoälyä on sovellettu opinnäytteeseen tutkielmaprosessin aikana.] -

Osiot, joissa tekoälyä on käytetty: [Luettele tähän kaikki opinnäytteen vaiheet ja osiot, joissa tekoälyä on tutkielmaprosessin aikana käytetty.] -

Olen tietoinen siitä, että olen täysin vastuussa koko opinnäytteeni sisällöstä, mukaan lukien tekoälyllä tuotetut osat, ja hyväksyn vastuun mahdollisista hyvän tieteellisen käytännön ohjeiden rikkomuksista.

Sisällys

LYHENNELUETTELO	V
KUVIOLUETTELO	V
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusaiheen esittely ja näkökulma tutkimukseen	1
1.2 Tutkimusmetodi	6
1.3 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus	8
2 OIKEUDEN LUONTEEN JA TEORIAN TARKASTELUA	10
2.1 Oikeuden ja psykologian alojen luonteesta.....	10
2.2 Access to Justice -tutkimusperinne	14
2.3 Oikeuspositivismi oikeusteorianä	15
2.3.1 Puhdas oikeusoppi ja perusnormi oikeusteoriassa	16
2.3.2 Kriittinen oikeuspositivismi ja oikeuden tasot.....	22
3 KUULEMISEN MERKITYS OIKEUDENKÄYNNISSÄ	29
3.1 Hallinto-oikeuden käytäntöä koskevasta sääntelystä.....	29
3.2 Kuuleminen suullisessa käsittelyssä ja kohtaamisessa	33
3.2.1 Suullinen kuuleminen ja henkilön kuunteleminen.....	33
3.2.2 Transaktiomalli – vuorovaikutus prosessien kautta	38
4 TUOMIOISTUIN KUUNTELEMISEN KONTEKSTINA	43
4.1 Ympäristön vaikutukset yksilöön.....	43
4.2 Lasta koskeva tapauskäsittely korkeimpien tuomioistuinten käsittelyssä	46
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	55
LÄHDELUETTELO	I

LYHENNELUETTELO

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
LOS	Lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59–60/1991)
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
HOL	Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 808/2019

KUVIOLUETTELO

Numerointi	Sisältö	Sijainti tekstissä
Kuvio 1	Havainnekuva oikeus-kuunteleminen-psykologia	Luku 1, s. 4
Kuvio 2	Havainnekuva perusnormi-perustuslaki-laki-asetus -suhteista.	Luku 2, s. 18
Kuvio 3	Havainnekuva puu	Luku 2, s. 19
Kuvio 4	Havainnekuva heuristisesta oikeuden tasojaottelusta	Luku 2, s. 24
Kuvio 5	Havainnollistava kuva tasojen välillä tapahtuvasta liikkeestä	Luku 2, s. 25
Kuvio 6	Urie Bronfenbrennerin bioekologinen systeemiteoria	Luku 4, s. 44

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusaiheen esittely ja näkökulma tutkimukseen

Tuomioistuinjärjestelmässä hallintotuomioistuimessa julkinen sektori ja yksityinen henkilö kohtaavat merkittävällä tavalla. Oikeudenkäynnin hallintoprosessioikeudessa julkisoikeudellinen sektori ja instituutiot kohtaavat niiden käsitteistöstä ja kontekstista käsin yksityisen henkilön tämän tullessa tilanteeseen omista lähtökohdista ja elämäntilanteensa keskeltä. Tuomioistuimissa käsiteltävät laajat aihepiirit tekevät oikeudenkäynti käsittelyistä toisistaan erilaisen eri aihealueilla sovellettavien lakien ja tapausten erilaisuuksien sekä niiden henkilökohtaisuustason myötä. Käsittely on moniulotteinen ja samalla fokuoitunut kulloinkin käsillä olevaan tapaukseen. Yhtenä elementtinä siihen sisältyy kuuleminen, joka lainsäädännössä nostetaan esille osana oikeudenmukaista oikeuskäsittelyä.

Oikeustieteessä ajatus julkisen ja yksityisen oikeuden rajojen heikentymisestä kiinnittää huomiota rajanvedon muuttumiseen nykyaikaisessa oikeudessa. Rajanvetoa on suomalaisessa keskustelussa käyty eri oikeudenaloilla. Esimerkiksi hallintosopimuksen ja julkisyhteisön vahingonkorvausvastuu jäsenetään paremmin julkisoikeuden ja yksityisoikeuden rajat ylittävinä instituutioina kuin täysin jommankumman oikeuskehyksen sisällä.¹ Hallintotuomioistuimessa käsitellään julkisoikeuden piiriin kuuluvia tapauksia. Oikeudenkäynti tapausten moniulotteisuus vaikuttaa siihen, että julkisoikeudellisiin tapauksiin tulee osallisiksi vahvasti yksityisoikeudellinen aspekti. Lapsiperheen arkeen vaikuttavia oikeudenkäynti käsittelyjä käydään lastensuojelun osalta hallintotuomioistuimessa ja perheen vanhempien erotilanteissa lasten tapaamisoikeuksia koskevat kiistat viimekädessä yleisessä tuomioistuimessa alkaen käräjäoikeudesta.

Vuoden 1995 toteutetun perustuslain perusoikeussäännösten uudistumisen jälkeen on usein puhuttu perusoikeusajattelun murroksesta. Tuon perusoikeusuudistuksen yhteydessä säännöksiin sisällytettiin lailla turvatut lainkäytön ja hallinnon oikeusturvatakeet ja sitä myöden myös jokaisen oikeudesta tulla kuulluksi.² Perustuslain (731/1999, PL) 21.2§:ssä säädetään *---oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta---*. Kyseessä on ollut perusoikeussäännösten horisontaalivaikutuksesta, jolla on katsottu olevan merkitystä paitsi julkisen vallan ja yksityisen

---

¹ Koulu 2014, s. 373.

² Vuorenpää ym. 2021, s. 124.

välisissä suhteissa myös yksityisten keskinäisissä suhteissa³. Kontradiktorinen periaate on prosessiperiaatteena ehdoton oikeusperiaate. Asianosaisen oikeus tulla kuulluksi pidetään kaikkialla ihmisten perusoikeuksiin sisältyväksi, mikä on varmennettu useiden maiden perustuslaeissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa⁴ Kontradiktorinen periaate eli vastapuolen kuulemisen periaate toteutuu parhaiten suullisessa ja välittömässä menettelyssä vaikka mahdollisuus kirjallisen vastineen antamiseen täyttää periaatteen mukaiset minimivaatimukset. Lisäksi periaatteen toteuttamista oikeudenkäynnin eri vaiheissa turvataan muilla prosessuaalisilla tekijöillä.⁵ Oikeudenkäyntien käsittelyn luonteeseen on jo varhaisista ajoista lähtien kuulunut asianosaisen oikeus tulla kuulluksi. Vanhimmassa germaanisessa oikeudessa asianosaisten läsnäolo oli välttämätön. Suomen ja Ruotsin oikeudessa kuulemisperiaate on kaukaa historiasta tuttu, mikä on vanhoissa tuomariohjeissa ilmaistu: ”Yhden puheiden mukaan älköön ketään tuomittako” (16 ohjeen 8. kohta).⁶ Kuulluksi tuleminen on perustuslaillisenä oikeutena keskeinen oikeusturvaan kuuluva perusoikeus. Kuuleminen ja kuunteleminen ovat merkittäviä kommunikoinnin ja yhteiselämän sujuvuuteen vaikuttavia tekijöitä yhteisöjen elämässä. Lainsäädännössä kuuleminen tunnetaan kirjallisena tai suullisena menettelynä ja hyvän oikeuden toteutumisen sisällöllisenä osatekijänä.

Oikeudelle on ominaista pyrkiä oikeellisuuteen ja oikeudelliseen perusteluun. Oikeuden oma tieto on normatiivista ja nivoutuu oikeuden/ei-oikeuden rajanvetoon.⁷ Oikeudessa tosiasioita tarkastellaan oikeusnormien lävitse. Oikeudenkäynneissä tosiasioiden totuus ratkaistaan viime kädessä menettelyllisten ja aineellisten oikeusnormien nojalla. Totena pidettävien tosiasioiden tukena on oltava asianmukaisia ja riittäviä todisteita, minkä lisäksi tuomioistuimen on tunnustettava asia tosiasiaksi käsittelyssä olevan oikeudenkäynnin kannalta.⁸ Oikeusteoria on teoria oikeudesta. Sitä ovat historiassa ja nykyisyydessä tutkineet ja tulkinneet lukuisat oikeusteoreetikot sekä muut oikeuden parissa tiivistä työskennelleet toimijat.

Oikeusteoriassa oikeuspositivismi käsittää voimassa olevan oikeuden lähtökohtaisesti asetettuna oikeutena. Joukkona lainsäätäjän, tuomioistuinten ja muiden institutionaalisten lainsoveltajien tahdonvaltaisesti luotavia, muutettavia, täytäntöön pantavia ja kumottavia oikeussääntöjä.⁹ Hans

---

³ Tuori 2013, s. 104.

⁴ Jokela, 2016, s. 80.

⁵ Jokela 2016, s. 87.

⁶ Jokela 2016, s. 79.

⁷ Koulumäki 2014, s. 389.

⁸ Tuori 2007, s. 27.

⁹ Siltala 2003, s. 72.

Kelsenin ja H.L.A. Hartin¹⁰ edustamassa analyttisessä oikeuspositivismissa, tai kuten Tuori nimeää traditionaalisessa oikeuspositivismissa, keskeistä on muodollisesti pätevällä tavalla lainsäätäjän voimaan saattama säädännäinen oikeus¹¹. Analyttisessä oikeuspositivismissa mukaan oikeuden muodollinen voimassaolo ja oikeuden sisällöllinen hyväksyttävyyys tulee erottaa toisistaan¹². Tuorin kriittinen oikeuspositivismi voidaan nähdä holistisena teorian jäsenyyksenä enemmän kuin oikeuspositivismin käsitetarkkana analyysinä¹³. Hans Kelsen rajasi oikeussuhteet yksinomaan oikeusnormien välisiin suhteisiin torjuen niiden käsittämisen tosiasiallisen sisällön ja oikeudellisen muodon välisenä yhdistelmänä¹⁴. Tämä on käsitettävissä traditionaalisen oikeuspositivismin teorian näkökulmasta, jossa oikeussuhteet ovat rajattuja. Oikeudenkäynnissä oikeus on enemmän tai vähemmän kosketuksissa oikeuden ulkopuolisten toimijoiden, aihealueiden ja kontekstien kanssa.

Access to Justice -tutkimussuuntauksella on empiirinen ja oikeussosiologinen tulokulma tutkimuksessaan. Kokemuksellisuutta korostava näkökulma on vahvasti ihmistieteellinen sisällyttäessään siihen oikeuden normatiivisten elementtien ohella yksilöiden kulttuuriset, taloudelliset ja psykologiset piirteet. Suuntauksena Access to Justice eroaa merkittävästi oikeusteorian oikeuspositivismista. Empiirisellä oikeustutkimuksella on oma paikkansa tieteiden välisillä tutkimuspinnoilla. Vaikka tutkimussuuntaus ottaa psykologisen näkökulman huomioon tutkimuksissaan ei tutkimukseni lähesty oikeuden ja psykologian tieteenalojen rajoja tältä suunnalta.

Sosiologi Niklas Luhmannin kehittämässä sosiaalisten systeemien teoriassa jokaisella yhteiskunnan eri systeemillä on oma ainutlaatuinen tehtävänsä yhteiskunnassa.¹⁵ Kullakin systeemillä on oma käsitteistö ja rakenteet mutta systeemien välillä on kuitenkin yhteyksiä, joiden avulla tiettyä ilmiötä voidaan tarkastella eri systeemeissä. Rakenteellisesta, kielellisestä ja oman koodin¹⁶ tuomasta itsenäisyydestä huolimatta yhteiskunnan osasysteemit ovat riippuvaisia toisistaan. Mikään niistä ei toimi tyhjiössä vaan suhteessa ympäristöönsä.¹⁷ Oikeusjärjestys tai oikeussysteemi ei ole täysin suljettu eikä myöskään autonomisesti itsestään muuttuva. Oikeuteen nähden ulkoisina tekijöinä

---

¹⁰ Siltala 2003, s. 39. H.L.A. Hartin mukaan voimassa oikeuden tunnistamissääntö linjaa pätevyyskriteerit voimassa olevan oikeuden sääntöjen tunnistamiseen voimassa olevaksi oikeudeksi ja erottaa tieto-opillisesti oikeuden ulkopuoliset asiat.

¹¹ Siltala 2003, s. 32,45.

¹² Siltala 2003, s. 60.

¹³ Siltala 2003, s. 46.

¹⁴ Tuori 2021a, s. 88.

¹⁵ Linnanmäki 2020, s. 186–187.

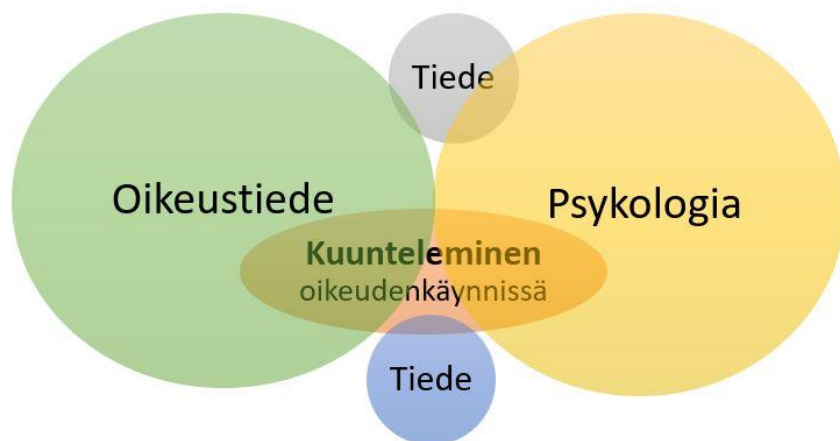
¹⁶ Kts. Kirsikka Linnanmäki 2020, s.189. Koodi on systeemin sisäinen rakenne, mutta ei itsessään mikään normi.

”Oikeuden systeemeissä koodi tarkoittaa jatkuvaa välttämättömyyttä tehdä valintoja oikeudellisesti oikean ja väärän välillä.”

¹⁷ Linnanmäki 2020, s. 188.

muutokseen voivat vaikuttaa talous, yhteiskuntasuhteet, kulttuuri, arvot ja moraalit.¹⁸ Systemin sulkeutuneisuus ja rakenteellisuus estävät ulkoisen tiedon pääsyn suodattamatta systemin sisään. Kaikessa ympäristön aineksessa ei ole kyse oikeudesta rajautuen näin oikeuden systemin ulkopuolelle. Oikeus itse määrittää sen, mikä on oikeutta.¹⁹ Luhmannin systemiteoriassa systemit ovat erillisiä ja kuitenkin myös kytköksissä toisiinsa nivoutumisen kautta, kuten valtiosääntö oikeuden ja politiikan systemien kulmakivenä²⁰. Oikeustiede ja psykologia voidaan tämän teorian kautta nähdä kahtena erillisenä systeminä. Ne ovat toisistaan erillisiä mutta myös vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Systemiteorian kautta voidaan hahmottaa rakenteellista kytkentää systemien välillä. Oikeuden ja psykologian rajojen tulkinta vaikuttaa tulkintaan oikeuspsykologiasta ja myös rajalla toimivista näiden tieteen osa-alueista, kuten kuulemisesta. Kuuleminen nähdään psykologiassa keskeisenä välineenä henkilöiden välisessä vuorovaikutuksessa mutta myös itsessään merkittävänä osana ihmisen kuvaa itsestään.

Kuvio 1. Oikeustiede ja psykologia ovat itsenäisiä tieteenaloja, ja samalla niillä on yhteistä kiinnostuksen kohdetta ja tutkimuspintaa.

Oikeusteoria ja yhteiskuntateoria kuuluvat eri viestintäverkostoihin ja eri yhteiskunnallisiin operatiivisesti suljettuihin osajärjestelmiin.²¹ Oikeustiede ei pyri selittämään millainen oikeuden ulkopuolinen yhteiskunta on eikä myöskään yhteiskunnallisten prosessien syy-seuraussuhdetta.

¹⁸ Aarnio 2006, s. 109.

¹⁹ Linnanmäki 2020, s. 190.

²⁰ Koulumäki 2014, s. 306–307.

²¹ Tuori 2007, s. 18–19.

Oikeudellisen diskurssin osanottajan näkökulma on sisäistä oikeustieteen tutkimusta.²² Joissakin tilanteissa ja kontekstissa tieteen alat voivat kohdata toisensa, niiden toimintakentät kohtaavat, jolloin tutkimuskentät myös kohtaavat. Psykologia tarkastelee oikeutta myös omasta tieteenalasta käsin tarkkaillessaan oikeutta oikeuden ulkopuolelta. Samalla psykologialla on merkittävä paikka oikeudenkäynnissä kuten voidaan huomata oikeuspsykologiaa tarkasteltaessa.

Oikeuspsykologialla käsitetään psykologista tutkimusta ja sellaista käytännön psykologista työtä, joka on tekemisissä oikeuden käytön kanssa. Oikeuspsykologian kenttä ei ole terminologialtaan eikä rajoiltaan tarkasti yhtenäisesti määritelty. Siihen kuuluvat forensinen psykologia, kriminaalipsykologia ja todistajanpsykologia. Forensisessa psykologiassa psykologisia teorioita, metodeja ja tuloksia sovelletaan oikeudenkäytön toiminnassa esimerkiksi mielentilatutkimusten keinoin. Kriminaalipsykologiassa rikollisen käyttäytyminen on tieteellisen ymmärtämisen ja tutkimuksen keskiössä. Todistajanpsykologia psykologian alana tutkii rikosten uhrien, todistajien ja rikoksista epäiltyjen henkilöiden rikostilanteita koskevia muistikuvia ja niistä oikeudenkäytössä kertomiseen vaikuttavia asioita. Oikeuspsykologisen tutkimuksen painopiste on pitkälti keskittynyt rikoslain aluetta koskeviin ilmiöihin.²³ Oikeuspsykologiassa oikeustieteen tiedonintressinä on esimerkiksi tuomarin päättely- ja ratkaisuheuristiikan, rikoksen uhrin esittämän tapahtumakuvauksen tai todistajan tekemien havaintojen ja muistikuvien luotettavuuteen liittyvät prosessien analyysit. Oikeuspsykiatriassa arvioidaan rikosentekijän mielentilaa keskittyen arvioimaan toiminnan toistumismahdollisuutta ja moraalin tajua.²⁴ Oikeustieteen tiedonintressi on moniulotteinen ja se osin kohdistuu vuorovaikutustilanteeseen oikeudenkäynnin osapuolten välillä. Kontekstiin, jossa tuomari ja asianosainen kohtaavat. Tutkielman psykologisen osuuden teoreettisen pohjan muodostavat Arnold Sameroffin transaktiomalli ja Urie Bronfenbrennerin bioekologinen systeemiteoria. Transaktiomallin ydin on yksilön ja ympäristön välisen kaksisuuntaisten toisistaan riippuvaisten vaikutusten analyttisessä painottamisessa²⁵. Bioekologinen systeemiteoria kuvaa eri ympäristöorganisaatioiden vaikutusta ihmisen kehitysprosesseihin²⁶. Nämä teoriat kuvastavat ympäristön erilaisia vaikutuksia yksilöön. Tutkielmani käsittelee oikeutta ja psykologiaa prosessioikeudelliseen kontekstiin kohdistuen. Kyseessä ei ole rikosoikeudellinen lähestyminen oikeudenkäyntiin vaan hallinto-oikeudellinen.

---

²² Tuori 2007, s. 25.

²³ Santtila & Weizmann-Henelius 2008, s. 9.

²⁴ Siltala 2003, s. 164.

²⁵ Sameroff 2009, s. 6,8.

²⁶ Sameroff 2009, s. 15.

Tuomioistuimissa psykologien asiantuntijuutta on käytetty rikos-, perhe- ja työoikeusasioissa koskevilla oikeudenkäynneillä, sekä oikeuspsykiatrian osana mielentilatutkimuksissa ja vaarallisuusarvioinneissa. Psykologisen tiedon käyttö osana oikeudellista kirjelmointia ja tuomioistuimen päätöksentekoa on lisääntynyt mikä on nähtävissä korkeimman oikeuden ratkaisujen sisältämissä viittauksissa: tapaukset keskittyen rikosoikeuteen ja henkilötodistelun luotettavuuden arviointiin ulkoisen käyttäytymisen ja kertomuksen sisällön pohjalta (KKO 2013:96 ja KKO 2013:97), seksuaalirikoksen mahdollisia vaikutuksia lapsen käyttäytymiseen (KKO 2013:97 ja KKO 2014:48), seksuaalisen hyväksikäytön vahingollisuutta (KKO 2017:51), sekä koskien ihmisen muistitoimintojen kehittymistä (KKO 2014:48).²⁷

Oikeus nähdään ulottuvan yksityisen ja julkisen toimialaan ja psykologian katsotaan kuuluvan yksityiseen alueeseen. Oikeuspsykologiassa nämä toimialueet ja näkökulmat kohtaavat yhteisellä kentällä. Oikeuskäsittelyn kuulemisessa oikeuspsykologian ulottuvuudet näyttävät uudella ja laajempaan tarkasteluna. Oikeuspsykologiassa avautuva kenttä ei ulotu yksinomaan kriminaalipsykologiaan eikä siten yksistään oikeuden ”kovaan” päähän rangaistus ja syyllisyys kysymyksien äärelle. Psykologisella tarkastelulla kriminaalipsykologiassa on merkittävää myös todistajien kuulemisen osa-alueella, josta Julia Korkman on kirjoittanut muun muassa kirjassa: ”Muistin varassa: oikeusprosessi ja totuus”.

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella oikeutta oikeusteoreettisesti ja kuulemista tuomioistuimen suullisessa käsittelyssä. Kuulemisen psykologista näkökulmaa tuon esiin parin laajasti tunnetun psykologin näkemysten tarkastelun kautta. Tarkastelun esimerkkeinä on kaksi korkeimman hallinto-oikeuden tapausta ja yksi korkeimman oikeuden tapaus. Näitä tapauksia yhdistää suullinen käsittely ja lapsiperhe. Lapsia koskevat oikeudenkäyntikäsittelyt ovat sensitiivisiä ja niitä voidaan myös havainnoida psykologisesta tulokulmasta käsin.

1.2 Tutkimusmetodi

Tutkimukseni metodina on teoreettinen lainoppi, jossa teoreettisella osuudella on merkittävä painoarvo. Oikeusteorialla on katsottu olevan side voimassa olevaan oikeuteen tai ainakin tiettyyn oikeustyyppiin, mikä toimii oikeutta systematisoivana ja jäsentävänä teoriana oikeudesta²⁸. Lainoppi

---

²⁷ Häkkänen-Nyholm 2018, s. 183.

²⁸ Hirvonen 2011, s. 53–54.

on tekstisidonnainen tutkimusala²⁹, jonka tarkoituksena on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö. Sen pyrkimyksenä on selventää oikeusjärjestyksen sisältämiä sääntöjä ja niiden merkitystä. Oikeuden monet roolit ja tehtävät ilmenevät eri oikeudenaloilla eri tavoin.³⁰ Lainopilla voidaan vastata luotettavasti oikeudellisiin kysymyksiin. Mikäli tulkittava normi sisältää määritelmiä muiden tieteenalojen sektorilta, normin sisältöä ei voida selvittää yksistään oikeuden sisäisellä tarkastuksella. Lainopin metodisten rajojen tullessa vastaan oikeustieteen tulee kyetä käymään tieteidenvälistä keskustelua normin sisällön määrittelemisestä. Samalla on syytä pitää huoli siitä, ettei laintulkinta itsessään siirry ei-normatiiviselle tieteenalalle, vaan varsinainen normien tulkinta pysyy vahvasti lainopissa.³¹ Oikeusteoria erittelee sen keskeisiä yleisiä oikeuskäsitteitä ja oikeudellista argumentaatiota, joiden myötä se liikkuu oikeuskulttuurin ja oikeuden syvärakenteen välisellä raja-alueella³².

Lainoppi on metodisesti suljettu mutta argumentaatioisesti avoin oikeustieteen tutkimusala. Lainopin vuorovaikutussuhteet humanistisiin tulkintatieteisiin, oikeuden ihmis-, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteelliseen analyysiin sekä oikeusteoriaan ja oikeusfilosofiaan liittyvät sen tutkimuksellisten lähtökohtien täsmälliseen kohdentamiseen ja näistä saatujen tutkimustulosten arviointiin. Oikeuden ihmistieteellisestä analyysistä saatuja tuloksia voidaan käyttää oikeudellisessa tulkinnassa, systematisoinnissa ja punninnassa tilanteessa, jossa oikeudellisella kysymyksellä on liittymä oikeuden ihmistieteelliseen perustukseen. Itsenäisen tieteenalana olemiseen lainoppi nimenomaisesti tarvitsee oikeustieteeseen kuuluvan ontologisten, epistemologisten, metodologisten ja loogislingvististen osatekijöiden vakioimista.³³ Oikeuden ihmistieteet tutkivat oikeudellisesti merkityksellisiä ihmisen tietoisuutta ja piilotajuntaa jäsentäviä ajatuskäsitteellisiä kerrostumia ja prosesseja. Näiden yhteisvaikutuksesta aistihavainnot, muistikuvat, intentiot sekä motivaatioperusteet koostuvat ja hahmottumat tietoisuudeksi.³⁴

Oikeuspsykologia ei ole itsenäinen psykologian ala vaan psykologiaa soveltava haara. Tieteenä oikeuspsykologia käsittelee rikos- ja siviilioikeuteen keskittyviä tilanteita, tarkoituksia, kysymyksiä ja yleensä muille haitallisena kohdistuvaa käyttäytymistä. Oikeuspsykologian tietopohjaa ovat muokanneet psykologian alan eri haarojen löydöt, menetelmät ja teoriat, kuten arviointien ja

---

²⁹ Siltala 2003, s. 188.

³⁰ Lindroos-Hovinheimo 2014, s. 11.

³¹ Tikkanen & Yli-Hemminki 2022, s. 1285–1286.

³² Tuori 2002, s. 170, 177.

³³ Siltala 2003, s. 187–188.

³⁴ Siltala 2003, s. 164.

interventioiden osalta kliininen psykologinen perinne sekä nuorten rikosten tutkimisessa kehityspsykologia.³⁵ Oikeuspsykologian työkentän voi Helinä Häkkänen-Nyholmin mukaan jaotella tietoa tuottavaan ja menetelmiä soveltavaan käytännön työhön. Psykologian sovellusalana oikeuspsykologian tarkoitus on tuottaa tai soveltaa psykologista tietoa tai menetelmiä tuomioistuinten tarkoituksiin.³⁶ Psykologinen lähestymistapa tulee tässä työssäni esiin transaktiomallin ja bioekologisen systeemiteorian kautta.

1.3 Tutkimuskysymykset ja aiheen raja

Eri tieteenaloja yhdistävän tutkimuksen tavoitteena on osoittaa ja myös ylittää niiden välisiä rajoja, hahmottaa katvealueita ja löytää moniulotteisia näkökulmia³⁷. Tutkimuskysymykset muodostavat tutkimukseen punaisen langan ohjaten tekstin runkoa muotoonsa. Samalla ne raamittavat ja rajaavat tutkimusaiheen käsittelyä, jolloin käsittelyn ulkopuolelle jää merkittäviä aihealuetta koskevia teorioita ja näkökulmia. Oikeuden ja psykologian tieteenalojen tutkimuskentät ovat laajuudessaan mittavia ja ne ovat yhteiskunnan rakenteen, toimivuuden, vuorovaikutuksellisuuden ja yksilöiden itsensä kannalta erittäin merkityksellisiä. Tutkimuskysymykset tuovat oikeustieteen ja psykologian näköaloja yhteen. Näkökulmien yhteen tuomisen tavoitteena on avata kokonaisvaltaisempaa käsitystä julkisen ja yksityisen kohtaamisesta tuomioistuimessa. Oikeuspsykologia työstää siis oikeuden käytön kanssa tekemisissä olevaa psykologista tutkimusta. Voisiko oikeustieteen lähtökohdasta lähestyä oikeuden käyttöön ja psykologiaan, kumpaakin alaan, sisältäen *kuuntelemista*.

Tämän työn tutkimuskysymykset voidaan tiivistää seuraaviin kysymyksiin:

1. Mikä on oikeuden olemus oikeuspositivismin teoreettisessa viitekehyksessä ja miten kuuleminen sijoittuu siihen?
2. Mitä on kuuleminen oikeuden kontekstissa, kun kuuleminen tapahtuu oikeudenkäynnin suullisessa käsittelyssä?
3. Mikä merkitys kuulemisella on yksilölle ja miten se nähdään psykologiassa?

Tutkimuskysymyksiin pyrin vastaamaan kirjallisuuskatsauksen avulla. Tarkoituksena on hahmottaa teoreettisesti oikeuden teoriakenttää ja sitä kautta oikeutta. Oikeuspositivismi ja oikeusrealismi ovat

---

³⁵ Needs & Shell 2022, s. 5.

³⁶ Häkkänen-Nyholm 2018, s. 183–184.

³⁷ Linnanmäki 2020, s. 182–183.

merkittäviä oikeusteorian suuntauksia. Tutkimuksessani käsittelen oikeusteorian luonnetta oikeuspositivismin kautta Hans Kelsenin ja Kaarlo Tuorin näkemysten valossa. Käsittelyssä pyrkimyksenä on jäsentää oikeutta ja sen luonnetta syvällisemmin. Toisekseen tarkoituksena on selvittää oikeuden ja psykologian välistä vuorovaikutuskenttää kuulemisen tilanteissa. Tärkeinä taustakäsitteinä ovat julkinen ja yksityinen toimija ja niiden välinen vuorovaikutus.

Tutkielma käsittelee julkisen sektorin ja yksityisen henkilön kohtaamista tuomioistuimessa. Keskityn tarkastelemaan hallinto-oikeuden toimikentällä hallintoprosessioikeutta, sitä miten kuuleminen ymmärretään osana tätä prosessia. Tuomioistuimen tapauskäsittelyssä kuuleminen on tärkeä osa oikeudenkäyntiprosessia prosessin loppuun asti. Oikeudenkäynnin kontekstissa kuulemisesta puhuessani tarkoitan sillä tässä työssä nimenomaan suullisen käsittelyn kuulemista. Analysoin tuomioistuimen suullisen käsittelyn kuulemista oikeusteoreettisesti ja psykologisten teorioiden näkökulmista käsin. Ote tutkielmassa on teoriapainotteinen kuitenkin niin, että tuon oikeuden alalta esiin korkeimpien oikeuksien tapauksia koskien suullista käsittelyä tuomioistuimessa. Tuomioistuin ratkaisujen valinta perustuu ratkaisujen keskiössä ilmaistun suullisen käsittelyn toteuttamisen edellytys. Mukana on myös psykologinen tulokulma oikeudenkäyntiratkaisuihin yleisellä tasolla, ei eritellysti esimerkkitapauksia koskien. Oikeudenkäynti tapausesimerkkien kohdalla en pidä voimassa rajausta hallintotuomioistuinten ja yleisten tuomioistuinten välillä koska tarkoituksena on tuoda niiden kautta esiin suullisen käsittelyn ja kuulemisen merkityksen ja monipuolisuuden. Näissä tapauksissa en tee tuomioistuinten välillä erottelua. Psykologian alalta nostan teoriaan sisältyvän teoreetikon esittämän käytännöllisen esimerkin.

Nostan esiin kaksi korkeimman hallinto-oikeuden (KHO) lastensuojelua koskevaa tapausta ja yhden korkeimman oikeuden (KKO) yksityisoikeudellisen lapsen asumista ja tapaamisoikeutta koskevan asian, jotka työssäni linkittävät teoriaa käytännön tasolle. Tapausten analysointi rajoittuu teorian konkretisoimiseen. En analysoi tapauksia itsessään itsenäisinä tutkimuksen kohteina niiden asiasisällöstä käsin vaan niiden oikeudenkäyntiprosessia sosiaalipsykologisessa mielessä. Tapausten valinta tuomioistuimissa käsiteltävistä tapausaihealueista juontuu nimenomaisesti kuulemisen sensitiivisyyden merkityksestä lapsiperheissä. Perhe muodostaa läheisen ihmissuhdeverkoston, joka pitää sisällään erilaisia tunteita ja kiintymyksiä. Sensitiivisyyttä tarvitaan kuulemisessa siten eri tavalla kuin teknisistä asioista kuultaessa. Muidenkin teoreetikkojen näkemyksiä olisi voinut nostaa esiin teeman liittyen mutta se ei tämä tutkimuksen puitteissa ole mahdollista.

2 OIKEUDEN LUONTEEN JA TEORIAN TARKASTELUA

2.1 Oikeuden ja psykologian alojen luonteesta

Laki ja oikeus eivät ole synonyymejä toisilleen. Lain voidaan sanoa olevan niin kuin se luetaan. Oikeus on lakitekstin kirjaimen lisäksi sen takana oleva ajatus. Oikeutta ei myöskään voida toteuttaa ilman oikeudenmukaisuutta, sillä uskottavuus on järjestelmässä oleellinen.³⁸ Oikeus voidaan yhtäältä nähdä normatiivisena oikeusjärjestyksenä ja toisaalta yhteiskunnallisina oikeusjärjestyksen normeja tuottavina ja uusintavina käytäntöinä. Tällä tavoin erityiset yhteiskunnalliset käytännöt, oikeudelliset käytännöt linkittävät oikeuden yhteiskunnallisten tosiasioiden maailmaan.³⁹ Oikeuden voidaan nähdä osin abstraktina, kun puolestaan lain konkreettisena niin, että lain kirjain itsessään konkretisoituu lain käytännön vaikutusten myötä. Lailla kirjataan oikeuden ajatus kirjaimin säädökseksi.

Oikeus jäsentää ja tulkitsee maailmaa. Se määrittää perustamiensa instituutioiden toimivallan ja aseman suhteessa toisiinsa sekä yksilöihmisiin nähden. Oikeuden kieli kääntää ihmisten väliset suhteet ihmisille kuuluviksi oikeuksiksi ja velvollisuuksiksi.⁴⁰ Oikeuden ontologiassa on selvää todeta oikeustieteen tutkivan olemassa olevia oikeusnormeja. Kun edelleen pohditaan, mitä ”olemassaolo” normien kohdalla tarkoittaa, ollaan haastavammalla osuudella. Normit kuuluvat ns. toiseen maailmaan verrattuna esim. ihmiseen fyysisenä olentona tai konkreettisesti havaittavaan liidunpalaan tai mustemerkit paperilla nähtävänä tekstinä.⁴¹ Oikeus ei ole olemukseltaan ainoastaan tekninen instrumentti ihmisten eriävien pyrkimysten yhteensovittamisessa. Se on yhteisöllisyyttä ja yhteiskunnallisia suhteitamme normittava.⁴² Yhteisöllisyyteen ja yhteiskunnallisiin suhteisiin vaikuttaa myös psykologia. Niihin vaikuttavat yksilöihmisen luonne, persoona, kokemukset ja tunteet, joiden olemus on abstraktia ja jotka ihmisen toiminnan kautta ilmenevät fyysisinä. Otetaan esimerkiksi pelon tunne, joka ilmenee ihmisen ilmeissä, sanoissa ja kehonkielessä. Se voi myös vaikuttaa ihmisen käyttäytymisen taustalla eri tavoin. Tunteet toimivat motivoivina tekijöinä ihmisen toimintaan, mikä voi näkyä myös tuomioistuimen suullisessa käsittelyssä oikeudellisessa kontekstissa.

---

³⁸ Aarnio 2006, s. 45.

³⁹ Tuori 2013, s. 13.

⁴⁰ Koskenniemi 2022, s. 1018.

⁴¹ Aarnio 2006, s. 183.

⁴² Aarnio 2006, s. 379.

Oikeus voidaan nähdä erityisenä yhteiskunnallisten normien järjestelmänä, oikeusjärjestyksenä. Oikeudellisten pätevyyskriteerien mukaisesti normit asetetaan valtiosäännön mukaisessa järjestyksessä. Toisaalta oikeus voidaan nähdä erityisinä yhteiskunnallisina oikeudellisina käytäntöinä. Laajassa näkökulmassa näihin kuuluu kaikki oikeuden normijärjestyksen mukaiset yhteiskunnalliset toimintamahdollisuudet, kuten taloudellinen vaihdanta valintamyymälän kassalla asioidessamme tai toiminnan käsittäminen oikeusnormien noudattamiseksi tai rikkomiseksi.⁴³ Oikeus itse määrittää sen, mikä on oikeutta⁴⁴. Aulis Aarnio jäsentää oikeustieteen tutkimuskohteeksi nimenomaisesti annetut positiiviset säännökset ja muut juridiset materiaalit mukaan luettuna lain esityöt. Säännösten systematisointi ja tulkinta ovat oikeustieteen tehtäviä. Oikeustiede ei selvitä normien ja yhteiskunnan välistä suhdetta eikä kokemustietoa.⁴⁵ Hans Kelsen ja H.L.A. Hart edustavat oikeustieteen tutkimuksessa oikeuspositivismin tutkimustraditiota. Oikeuspositivismin dialogiin Kaarlo Tuori on tuonut kriittisen oikeuspositivismin. Aarnion jäsenyyksessä oikeuden positiivisuus on oikeutta määrittävä tekijä. Samalla hän näkee oikeuden tutkimuksen koskettavan oikeutta sisäisesti, jonka ulkopuolella on näin oikeuden ulkoinen näkökulma kuten kokemustieto. Oikeus näyttäytyy käytännössä monesti konkreettisissa muodoissa toiminnan kautta, sen vaikuttimina, vaikutuksena ja seurauksina.

Laki ja psykologia voidaan nähdä edustavan toisistaan kaukana olevia aloja. Esiin voidaan nostaa kaksi tämän eroavaisuuden muotoa. Ensinnäkin psykologinen tieto osoittaa jonkin piirteen tai tapahtuman ilmenemisen todennäköisyyden. Laki perustuu ”kyllä-ei” -tietoihin, jolloin esimerkiksi henkilö joko on syyllinen tai ei ole, sopimus on allekirjoitettu tai sitä ei ole allekirjoitettu. Toisekseen ero on ”on” ja ”pitäisi” -erottelussa. Laki määrää, miten ihmisten tulisi toimia ja psykologian tutkiessa, miten ihmiset todellisuudessa toimivat.⁴⁶ Psykologian operoiminen todennäköisyyksillä on selvä ero oikeustieteeseen. Toisena esiin nostettu ”on” ja ”pitäisi” -erottelu on mielenkiintoinen, sillä myös oikeustieteen sisällä on käyty sen omista lähtökohdista käsin keskustelua ”on” ja ”pitäisi” maailmoista. Psykologisessa ymmärryksessä nämä käsitteet nähdään psykologisesta tieteestä ja näkökulmasta käsin. Yleisesti katsottuna sen tutkimusalaan kuuluvat ihmisen mieli ja käyttäytyminen.

”Mikään laki ei ole ”vapaa” psykologiasta” toteaa kriminologi Viktoras Justickis. Hän avaa näkemystään kolmella kohdalla: 1) Oikeudellinen määräys ohjaa ihmisen toimintaa psykologisten

---

⁴³ Tuori 2002, s. 165–166.

⁴⁴ Linnanmäki 2020, s. 190.

⁴⁵ Aarnio 1975, s. 35–36.

⁴⁶ Justickis 2008, s. 228.

tapahtumien sarjan kautta. Havainto, ajattelu, muisti, tunteet ja motivaatio ovat psykologisia ilmiöitä, jotka pätevät jokaisen tapaukseen oikeudenalasta riippumatta. 2) Oikeuden sääntelyn päätavoitteena on säännellä suoraan tai välillisesti yksilön käyttäytymistä. Sillä tavoin sääntely voi vaikuttaa myös laajemmin ihmisen psykologiaan. 3) Säädösten, oikeudenalasta riippumatta, on varmistettava lain legitimitetti.⁴⁷ Esiin nostetut psykologiset ilmiöt vaikuttavat myös hallintotuomioistuimissa käsiteltäviin tapauksiin. Esimerkiksi lastensuojelulain alaiset tapaukset ovat lähtökohtaisesti hyvin sensitiivisiä ja henkilökohtaisia, joissa psykologinen ulottuvuus on vahvasti läsnä. Ne koskettavat perhe-elämää, joka pitää sisällään kiintymyssuhteita, voimakkaita tunteita ja muistoja, jotka osaltaan vaikuttavat yksilön motivaatioon. Oikeuden sääntely voi vaikuttaa yksilön käyttäytymiseen sääntelyn asiasisällön kohdistuessa häneen tai esim. hallintoviranomaisen toiminnan kautta. Viranomaisen tekemät ratkaisut lastensuojelukysymyksessä vaikuttavat merkittävästi lapsen elämään sekä koko hänen perheeseensä. Lain legitimitettiin yksittäisen yksilön näkökulmasta vaikuttavat monet asiat, myös yksilön sisäiset vaikuttimet, jotka voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia.

Sosiologi Niklas Luhmannin kehittämän sosiaalisten systeemien teorian mukaisilla systeemeillä on kullakin yhteiskunnassa oma tehtävänsä⁴⁸. Systeemeillä on oma käsitteistö ja rakenteet mutta niiden välillä on myös yhteyksiä, joiden avulla tiettyä ilmiötä voidaan tarkastella eri systeemeissä. Ne eivät toimi tyhjiössä vaan suhteessa ympäristöönsä.⁴⁹ Oikeustiede ja sosiologia tarkkailevat oikeutta oman tieteenalan ja diskurssin sisältä käsin samalla kun toista tieteenalaa katsotaan ulkopuolisena tarkkailijana. Oikeusteoria ja yhteiskuntateoria kuuluvat eri yhteiskunnallisiin operatiivisesti suljettuihin osajärjestelmiin.⁵⁰ Sosiologian tavoin psykologia muodostaa yhteiskunnassa oman systeeminsä, joka tarkkailee oikeutta oman tieteenalan sisältä käsin. Psykologian alalla on oma käsitteistö ja rakenteet, jotka koostuvat tieteen historian kaareissa ja psykologian osa-alueiden kentiltä. Oikeuden ja psykologian systeemien yhteyttä löytyy myös käsitteistöstä ja rakenteista. *Kuuleminen* tunnetaan molemmilla tieteenaloilla ja sitä voidaan tätä myöden tarkastella niiden eri systeemeistä käsin. Kummallakin alalla tämän käsitteen merkitys ja vaikutus on tärkeä. Se kuuluu eri tavalla osaksi näiden tieteenalojen rakennetta kuvastaen osaltaan alojen luonnetta ja toimintaympäristöä.

Kuulemista ja sen merkitystä voidaan tarkastella oikeuden kontekstissa kuin myös psykologian kontekstissa. Käsitteellisesti kuuleminen voidaan nähdä oikeuden toteutumisen työkaluna.

---

⁴⁷ Justickis 2008, s. 224–225.

⁴⁸ Linnanmäki 2020, s. 186–187.

⁴⁹ Linnanmäki 2020, s. 188.

⁵⁰ Tuori 2007, s. 18–19.

Kuulemisen voidaan nähdä oikeudessa oikeudenkäynnin prosessin rakenteellisena osana; voidaan puhua prosessin menettelyllisestä oikeudenmukaisuudesta. Oikeudenkäynnin suullisesta kuulemisesta on säädetty lainsäädännössä. Kuulemisen merkitys on myös psykologinen. Kuuleminen osoittaa huomioimista, huomioiduksi tulemisen kokemusta. Kuuntelemaan pysähtyminen osoittaa kohtaamista. Kohtaaminen on ihmiselle erityisen tärkeää etenkin elämän merkityksellisissä asioissa. Se osoittaa arvostusta kuunneltavaa kohtaan ja antaa tilaisuuden hänen itse ilmaisulle itseään koskevassa asiassa. Psykologisesti näiden merkitys kuultavalle on merkittävä. Oikeuden näkökulmasta yksilöllä on oikeudenmukaisesti oikeus esittää näkemyksensä häntä koskevasta asiasta.

Yleisten periaatteiden voima ja koherenssihakuisuus ovat keskeisiä modernille oikeudelle. Modernin oikeuden olennaisiin tehtäviin kuuluu riitojen ratkaiseminen sekä myös valtion pakkovallan kontrollointi ja legitimointi. Sanna Koulu nostaa esiin modernin oikeuden kohtaaman myöhäismodernin murroksen tuoman kyseenalaistamisen. Juridis-poliittisen vallankäytön ohella ovat voimakkaammin nousseet sosiaalisen ja psykologisen asiantuntemuksen ja hallinnan muodot. Myöhäismoderni oikeus ei voi tinkiä sen keskeiseen perustaan kuuluvista koherenssin ja legitimitietin tavoitteista.⁵¹ Psykologista asiantuntemusta ja hallinnan muotoja on mahdollista käyttää modernia oikeutta kohtaan eri tavoin. Tieteiden kohtaamiset voivat näyttäytyä niin sanotusti ”toisen tontille” tulemisena ja toisinaan jopa kyseenalaistamisena. Psykologian asiantuntijuuden hyödyntämisen ei tarvitse kyseenalaistaa modernia oikeutta sillä yhteistyötä voidaan tehdä toista tieteenalaa kunnioittaen. Käytännössä rajavedot tieteiden kohtaamisessa voivat olla haastavia. Psykologia ja oikeus tieteinä koskettavat kumpikin ihmisiä ja heidän keskinäistä toimintaansa. Psykologia antaa omasta tutkimusalasta käsin oikeudelle näkökulmia yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan ja yhteiseloon.

Tämä katsaus oikeuden ja psykologian luonteisiin hahmottaa kuvaa tieteidenalojen raameista. Systemiteorian mukaisesti niillä on oma paikkansa ja tehtävänsä yhteiskunnassa ollen suhteessa ympäristöönsä. Yhteiskunta toimii kokonaisuutena, jossa eri tieteiden alat toimivat ja toteuttavat tutkimustyötään. Suhteeseen tarvitaan vuorovaikutusta näiden systeemien välillä. Operatiivisella käytännön tasolla vuorovaikutusta oikeustieteen ja psykologian välillä tapahtuu tuomioistuimen oikeudenkäynti käsittelyssä. Oikeudenkäynti käsittely on oikeustieteen konteksti johon psykologia tuo omaa asiantuntemustaan toimien yhdestä näkökulmasta katsoen siellä vierailijana.

---

⁵¹ Koulu 2014, s. 404.

2.2 Access to Justice -tutkimusperinne

Tuomioistuimen antaman ratkaisun lisäksi tärkeänä pidetään sitä, millaisessa menettelyssä lopputulokseen päästään. Se, miten ihmisiä kohdellaan tuomioistuinprosessin aikana, vaikuttaa osaltaan siihen, miten asianosaiset suhtautuvat käsittelyn lopputulokseen ja yleisemminkin oikeusjärjestykseen. Asiakkaiden kokemuksista menettelyn oikeudenmukaisuudesta on tehty tutkimusta⁵² kaksiosaisessa tutkimushankkeessa, jossa tarkasteltiin heidän kokemuksiaan niin siviiliprosessissa kuin hallintolainkäytössä. Access to Justice -tutkimusperinne korostaa eroa muodollisen oikeuden (Law in Books) ja tosiasiallisten oikeudellisten käytäntöjen (Law in Action) välillä.⁵³ Se on lähellä oikeusrealistista perinnettä⁵⁴. Access to Justice – tutkimussuuntauksessa keskitytään empiiris-oikeussosiologisella painotuksella nimenomaan oikeuden tosiasialliseen saatavuuteen yhteiskunnassa⁵⁵. Perusoikeuksien korostuminen on nostanut Access to Justice - tutkimuksen ja muunkin empiirisen oikeustutkimuksen merkitystä konfliktinratkaisujärjestelmän ja oikeussuojajärjestelmän kehittämisessä⁵⁶. Tutkimussuuntauksessa ei kiistetä oikeuden normatiivista merkitystä pitäen sitä yhtenä oikeuden elementtinä. Suuntauksen mukaisesti ihmiset tulisi ennen kaikkea nähdä kokonaisvaltaisemmin mukaan lukien hänen kulttuuriset, taloudelliset ja psykologiset piirteensä.⁵⁷ Kokemuksellisuutta korostava näkökulma on nimenomaisesti enemmän ihmistieteellinen kuin lainopillinen ja konstruktionistinen kuin positivistinen⁵⁸. Access to Justice-tutkimusperinteen tutkimuksellinen painopiste on täysin erilainen kuin oikeuspositivismiin. Niiden avulla vastataan erilaisiin tutkimuskysymyksiin ja jäsennetään oikeutta eri tavalla.

Kokemuksellisuus nostaa tieteen kentälle esiin ihmistieteellisiä ulottuvuuksia tieteen substanssiteorian oheen. Tämä poikkeaa suuresti oikeuspositivismista, jossa teoria ja tutkimus keskittyvät nimenomaan oikeusteoriaan ja asetettuun oikeuteen. Ihmisen näkeminen kokonaisvaltaisesti eri elämän osa-alueet huomioiden on tärkeä asia. Access to Justice - tutkimusperinteessä kokonaisvaltaisuuteen vaikuttavat osaltaan henkilön kulttuuriset, taloudelliset ja

---

⁵² Ks. *Kajus Ervasti – Mikko Aaltonen: Osapuolten kokemuksia oikeudenkäynneistä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 118. Helsinki 2013 ja *Virve-Maria de Godzinsky – Mikko Aaltonen: Koettu oikeudenmukaisuus hallintoprosessissa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 121. Helsinki 2013.

⁵³ Ervasti & de Godzinsky 2014, s. 175–176.

⁵⁴ Ks. Tieteen termipankki: ”suuntaus, jonka mukaan lakien luonne voidaan ymmärtää parhaiten tuomioistuinten ja kansalaisten tekoja analysoimalla”. YSA-oikeusrealismi: ”Oikeusrealistisen koulukunnan teorioissa oikeus nähdään inhimillisenä käyttäytymisenä. Tuomioistuinrealistisissa teorioissa oikeutta on tuomioistuimiin kuuluvien viranomaisten käyttäytyminen. Kansalaiseskeisessä oikeusrealismissa taas tarkastellaan kansalaisten oikeussääntöjen noudattamista.”

⁵⁵ Ervasti 2011, s. 347.

⁵⁶ Ervasti 2011, s. 352.

⁵⁷ Ervasti 2011, s. 349.

⁵⁸ Ervasti & de Godzinsky 2014, s. 179.

psykologiset piirteet. Kokonaisvaltaisuuden huomioiminen tutkimuksessa laajalla skaalalla voi johtaa pintapuoliseen tarkasteluun valituista tutkimusosa-alueista. Tällaisella tulokulmalla on oma paikkansa tutkimuskentässä. Sitä kautta voi avautua erilaisia tulokulmia kuin puhtaasti rajattuihin tieteiden teorioihin keskittyvillä tutkimuksilla. Huolimatta siitä, että Access to Justice - tutkimusperinteessä otetaan huomioon psykologian vaikutusta yksilöön tuomioistuin kontekstissa, en lähesty oikeuden ja psykologian tutkimuskentän rajapintaa sen kautta. Pyrkimykseni on lähestyä tutkimusteorioita syvällisemmin ja kapeammalla tutkimusotannalla suoraan oikeustieteen ja psykologian merkittävien teoreetikkojen näkemysten kautta.

Kuulemista voidaan lähestyä lainopillisesta näkökannasta tai psykologisesta näkökulmasta käsin. Oikeudessa kuulemista lähestytään lakinormien kautta ja psykologiassa kuulluksi tulemisen kokemuksen kautta. Nämä kohtaavat käytännön operatiivisella tasolla oikeudenkäynnin suullisen käsittelyn kuulemisessa. Lähestyn tieteitä niiden teorioita tarkastellen, joiden kautta pyrin hahmottamaan kuulemista näissä tieteissä.

2.3 Oikeuspositivismi oikeusteoriana

Oikeuden käytännön käsitteitä, toimintaa ja rakenteita käsitellessä on hyvä mennä tarkastelussa syvemmälle oikeuden ytimeen ja tutkia oikeusteoriaa. Tieteiden alojen yhteyksiä tutkittaessa on syytä olla ymmärrystä tieteiden olemuksista ja juurista. Samalla tieteiden rajat pysyvät jäsentyneinä sillä niitä ei ole tarkoitus eikä tule häivyttää. Systemien välisten yhteyksien tarkastelu myös edellyttää tieteiden itsenäisyyttä. Erillisiä ja itsenäisiä tieteitä on siksi hyvä pyrkiä jäsentämään ja käsittelemään tieteiden sisältä käsin niihin kuuluvien omien teorioiden kautta.

Oikeuspositivismi on pidemmän aikaa ollut vallitseva teoreettinen lähtökohta oikeuteen. Modernin oikeuden oloissa luonnonoikeusajattelu nähdään oikeuden ytimen ulkopuolella sijaitsevana ilmiönä. Linjana on luonnonoikeudellisiksi periaatteiksi tulkittujen periaatteiden positivisointi, mistä esimerkkinä toisen maailmansodan jälkeen solmitut kansainväliset ihmisoikeussopimukset⁵⁹. Normi itse tai sen luomista sääntelevä korkeampi normi voi määrätä tämän voimassaolon piirille ja ajalliselle kestolle alun ja lopun. Legitimiteettiperiaatteen mukaan oikeusjärjestyksen normi on voimassa siihen saakka, kunnes sen voimassaolo päättyy saman oikeusjärjestyksen määräämällä tavalla tai korvautuu

---

⁵⁹ Tuori 2000, s. 5.

toisen tähän oikeusjärjestykseen kuuluvan normin voimassaololla.⁶⁰ Oikeuspositivismin näkemyksen oikeusteoriasta sisäistäneiden Hans Kelsenin ja Kaarlo Tuorin näkemyksiä oikeuden teorian luonteesta yhdistää käsitys modernista oikeudesta päätöksiin perustavana ja asetettuna oikeutena⁶¹. Oikeustiede on nimensä mukaisesti tiede oikeudesta. Tieteenala on itsenäinen silloin kun se voi vetää rajat tieteenä muihin aloihin. Tieteen autonomisuuden tavoite koskee niin käsitteistöä, metodologiaa kuin rakennettakin. Tuori tulkitsee Kelsenin oikeuspositivismin traditionaalisenä oikeuspositivismina⁶², joka näkee modernin oikeuden positiivisuuden jokseenkin eri tavalla kuin Tuorin itse omaksuma kriittinen positivismi, jossa pidetään kiinni modernin oikeuden positiivisuudesta kuin myös sen kerrostuneisuudesta tasojen kautta. Lisäksi kriittisessä positivismissä korostetaan oikeustieteen asemaa oikeusjärjestystä osaltaan tuottavana ja uusintavana käytäntönä. Oikeustieteen tulosten pakottava sitovuus nähdään tulevaisuuteen tehtyjen päätösten välityksellä oikeudellisissa käytännöissä, lainsäätämässä ja lainkäytössä.⁶³ Kelsenin Puhdas oikeusoppi puuttuu oikeuden tulkinnalliseen merkityssisältöön vain *lex superior derogat legi inferiori*⁶⁴ ja *lex specialis derogat legi generali*⁶⁵ -tyyppisten formaalien konfliktiratkaisunormien vahvistamisen merkityksessä⁶⁶. Kelsenin edustama traditionaalinen positivismi ei taivu vastaamaan modernin oikeuden, kulttuurin ja yhteiskunnan oloissa painottuviin kysymyksiin oikeuden rajoista ja sen hyväksyttävyyden kriteereistä.⁶⁷ Tieteiden välinen yhteistyö ja vuorovaikutus nostavat esiin kysymyksen tieteiden rajoista. Oikeuden ja psykologian välisessä vuoropuhelussa voidaan niin ikään puhua niiden välisestä rajasta. Raja kysymyksen sijaan tässä on tarkastelussa kyseisiä tieteitä yhdistävä asia, kuuleminen. Kuulemisella on sekä menetelmällistä että sisällöllistä merkitystä. Oikeuden kontekstissa kuuleminen on yksi oikeudenkäynnin elementeistä. Psykologiassa kuuleminen menetelmänä on oleellinen tieteen rakentamisessa. Sisällöllisesti kuulemisella on merkitystä niin kuulijalle kuin kuunneltavalle.

2.3.1 Puhdas oikeusoppi ja perusnormi oikeusteoriassa

Hans Kelsen määrittelee oikeuspositivismin puhdas oikeusoppi -teorian kautta sen muodostuessa positiivisesta oikeudesta itsestään, ei jostakin täsmennetystä oikeusjärjestyksestä. Kyseessä on

---

⁶⁰ Kelsen 1968, s. 224.

⁶¹ Tuori 2000 s. 336.

⁶² Myöhemmin käyttäessäni käsitteparia traditionaalinen oikeuspositivismi käsittän sillä Kelsenin näkemystä oikeuspositivismista.

⁶³ Tuori 2000 s. 337.

⁶⁴ Oppi säästöjen hierarkiasta: ylempi säädös ohittaa alemman

⁶⁵ Oikeuden kollisionnormi: erityislaki/-normi syrjäyttää yleislain/normin

⁶⁶ Siltala 2004, s. 147.

⁶⁷ Tuori 2000, s. 7–8.

yleinen oikeusoppi, jonka ulkopuolelle jää kansallisten ja kansainvälisten oikeusnormien tulkinta kuitenkin pitäen sisällään tulkinnan teorian. Puhtaan oikeusopin pyrkimyksenä on vastata kysymyksiin, mitä ja millaista oikeus on. Se ei vastaa kysymykseen, millaista oikeuden pitäisi olla tai millaiseksi se pitäisi tehdä.⁶⁸ Puhdas oikeusoppi -oikeusteoria käsittää oikeuden normatiivisena ilmiönä, jossa oikeus ymmärretään tietoiseen inhimilliseen toimintaan perustuvaksi positiiviseksi eli asetetuksi oikeudeksi lainsäätäjän ja tuomareiden päätösten kautta. Tämä oikeuspositivismi ei hyväksy näkemystä ikuisista luonnonoikeudellisista periaatteista, jotka muodostaisivat kaiken oikeuden normatiivisen ytimen ja rajoittaisivat samalla ihmisen toimintaa lainsäätäjänä ja tuomarina.⁶⁹ Kaarlo Tuori tiivistää Kelsenin teorian kahteen osa-alueeseen olemisen (Sein, Is) ja pitämisen (Sollen, Ought) maailmaan⁷⁰. Jaottelun voidaan nähdä muodostuvan juridisesta normatiivisesta (pitäisi) ja yhteiskunnallisesta sosiaalisesta (on) jaottelusta. Puhtaan oikeusopin voisi nähdä tavoittelevan oikeuden perimmäisiä juuria tai oikeuden runkoa, ydintä olemusta.⁷¹ Sen fokuksena on oikeuden syvä olemus ja ilmentymä. Puhtaana oikeusoppina teoria kohdistuu nimenä mukaisesti oikeuden teorian puhtauteen eli sellaisiin tutkimuksellisiin asioihin, osa-alueisiin ja tekijöihin, jotka ovat tarkasti oikeudellisia. Näkisin niin, että oikeusnormien tulkinta jää tämän oikeusteorian ulkopuolelle koska tulkinta ei ole enää teoriaa. Siinä voidaan käyttää teoreettisia elementtejä, mutta tulkinta koostuu paljosta muustakin, joka ei enää ole teoriaa. Tulkinnan teoria sen sijaan rakentuu teoreettisuudelle. Oikeuden kanssa käytännön tasolla yhteistyössä vaikuttavat yhteiskunnalliset käytännöt eivät sijoitu puhtaasti oikeuden piiriin eivätkä siten puhtaaseen oikeusoppiin. Oikeusjärjestelmään vaikuttaa kussakin yhteiskunnassa sen kulttuuri, joka kuuluu *pitäisi* maailmaan moraalil lisäksi.

Perusnormia osana oikeusteoriaa Kelsen määrittelee näin: ”Perusnormiteoria kuvaa positiivista oikeutta, minkä tahansa pääpiirtein tehokasta pakkojärjestystä, objektiivisesti pätevänä normatiivisena järjestyksenä, ja toteaa tällaisen selityksen mahdolliseksi vain sillä ehdolla, että edellytetään perusnormia, jonka mukaan oikeudenasettamisaktin subjektiivinen sisältö on sen objektiivinenkin sisältö.”⁷² Eri kansojen keskuudessa eri aikakausina oikeus on nähty järjestykseksi, joka sääntelee ihmisten käyttäytymistä. Tämä järjestys järjestelmänä koostuu sellaisista normeista, jotka yhdessä vaikuttavat samaan perusteeseen nojaten. Kelsen katsoo yksittäisen oikeusnormin kuuluvan normina tiettyyn oikeusjärjestykseen, mikäli sen voimassaolo perustuu kyseisen

---

⁶⁸ Kelsen 1968, s. 1.

⁶⁹ Tuori 2013, s. 10.

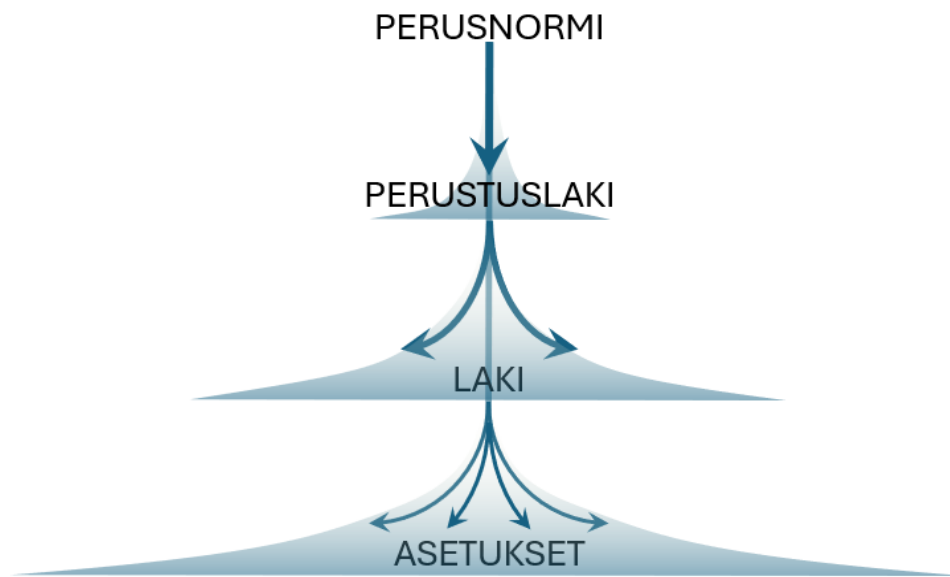
⁷⁰ Tuori 2000, s. 7.

⁷¹ Tuori 2021a, s. 52.

⁷² Kelsen 1968, s. 235.

järjestyksen perusnormiin.⁷³ Perusnormi on nimenomaisesti asetetun valtiosäännön ja sen nojalla luodun pakkojärjestyksen voimassaolon perusteena. Sen edellyttäminen on ehdoton (perusnormi ei ole ehdollistettavissa) selitettäessä perustuslainsäätämistoimen ja perustuslain nojalla asetettujen toimien subjektiivinen sisältö niiden objektiiviseksi sisällöksi eli objektiivisesti päteviksi oikeusnormeiksi. Se ei siten ole vapaan keksimisen tai tahtomisen tulosta.⁷⁴ Perusnormi on ikään kuin normien perusta tai perustus, jonka päälle asetettu oikeusnormi rakentuu. Perustuslain nojalla asetetun oikeusnormin subjektiivinen sisältö selitetään perustuslain objektina sisältönä, perustuslain kohteena. Subjektin ja objektin välillä on suora yhteys.

Kuvio 2. Havainnekuva perusnormi-perustuslaki-laki-asetus -suhteista. Kyseessä on visualisointipyrkimys teoriasta. Asetus saa oikeudellisen pätevyyden laista, laki saa oikeudellisen pätevyyden perustuslaista ja perustuslaki saa pätevyytensä sitä edeltävästä perustuslaista, jonka oikeudellinen pätevyys johtaa perusnormiin. Kuviossa olevan nuolen jakautuminen kuvastaa esim. perustuslaki - laki osuudessa sitä, kuinka on yksi Suomen perustuslaki ja useita lakeja.

Perusnormi on välttämätön perustelemaan positiivisen oikeusnormin objektiivista voimassaoloa. Se on ajatuksissa edellytettävä normi, kun yhteiskunnassa pakkojärjestys selitetään pätevien oikeusnormien järjestelmäksi. Puhdas oikeusoppi ei perusteoriolla kehitä uutta oikeusteoreettista metodologiaa. Se vain nostaa esiin edellä tosiseikastoja kausaalilain määräämiksi faktoiksi. Oppi

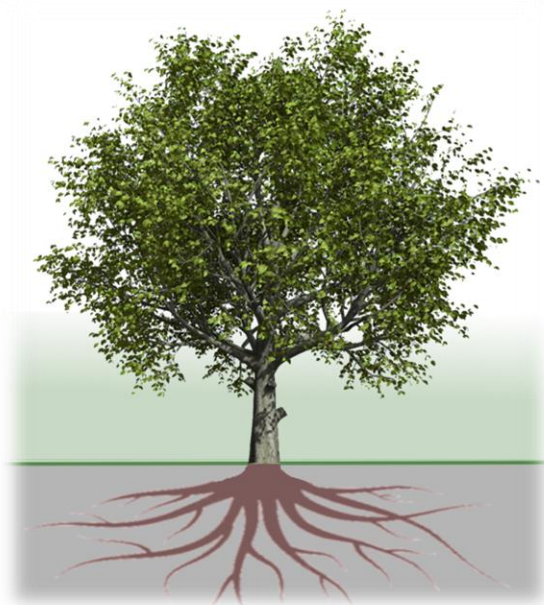
⁷³ Kelsen 1968, s. 36.

⁷⁴ Kelsen 1968, s. 215.

perusnormista onkin pikemminkin tulos positivistisen oikeusteorian jo vanhastaan soveltaman menettelyn analysoimisesta. Kaikkien samaan oikeusjärjestykseen kuuluvien normien voimassaolon perusteena perusnormi konstituoii tämän normijoukon ykseyden.⁷⁵ Oikeusjärjestys koostuu eri normikerrosten hierarkiasta muodostaen normien yhteenkuuluvuuden ykseydeksi. Sellaisen normin voimassaolo, joka on toisen normin mukaisesti luotu ja siihen perustuen, jonka luominen on edelleen määräytynyt kolmannen normin mukaisesti, lopulta päättyy perusnormiin.⁷⁶ Perusnormista voidaan johtaa oikeusjärjestyksen voimassaolo. Normijoukon ykseyden muodostaessaan ja perustaessaan perusnormi on olennainen osa oikeuden muodostumiskäsitystä ja oikeusteoriaa. Perustuslaki ei ole voinut muodostua tyhjästä kirjaimiin ja kansiin. Historiallisesti aivan ensimmäinen perustuslaki on saanut vaikutteita ja sisältöä tämän perustuslain ulkopuolelta, jostain sen yläpuolelta.

Puhtaan oikeuspositivismin voi havainnollistaa puu vertauksella, joka ammentaa ravintoa maan sisältä. Kasvi tarvitsee elinvoimaisuuteen ravinteita maanpinnan alta. Puhtaassa oikeuspositivismissa oikeuden ilmentymä oikeusnormi tarvitsee pätevyysolosuhteiden olemassaololle oikeuden juurilta.

Kuvio 3. Havainnekuva omasta pohdinnasta kuvaamaan puuta ottamasta juurien kautta maasta energiaa. Juurien kautta saatu energia on välttämätön puun olemassaololle ja hyvinvoinnille. Tieteessä oikeuden saralla, juuret ovat jossain. Niillä on merkitys ja ne ovat välttämättömät.

---

⁷⁵ Kelsen 1968, s. 218–220.

⁷⁶ Kelsen 1968, s. 239.

Perusnormi käsite ja sen tarve oikeusteoriassa voidaan teoreettisesti nähdä loogisena. Kelsenin puhdas oikeusoppi on oikeusteoreettinen, kuten edellä nähtiin. Se ei kiistä vuorovaikutusta muiden tieteenalojen kanssa vaan pyrkii nimensä mukaisesti jäsentämään oikeuden selkärangan. Psykologia ja muut tieteiden tutkimusalat ovat omia alojaan, jolloin ne eivät puutu oikeuden teoriaan. Käytännön sovelluksissa yhteiskunnassa alat käyvät vuorovaikutusta toistensa kanssa ja joiltain osin toimivat samojen aihepiirien tai teemojen parissa. Maailmassa on erilaisia oikeusjärjestelmiä ja kukin niistä on alun pitäen saanut taholtaan oikeutensa ja pätevyytensä jostakin.

Puhdas oikeusoppi ei kiistä oikeuden yhteyttä psykologiaan, sosiologiaan, etiikkaan ja poliittisiin teorioihin. Kelsen korostaa kuitenkin näiden tieteiden rajoja ja oikeuden itsenäisen tutkimusympäristön ja metodikentän raamittamisen merkitystä.⁷⁷ Kuuleminen tunnetaan ja pidetään merkityksellisenä omista näkökulmista käsin niin oikeustieteen kuin psykologian tieteiden aloilla. Kelsenin teorian valossa voidaan hallintoprosessilaki, jossa kuulemisesta on säädetty, nähdä saaneen oikeutuksensa perustuslaista, sen suomin oikeuksien ja velvollisuuksien mukaisesti. Perustuslaissa *oikeus tulla kuulluksi* on oikeusturvaan sisältyvä sääntely. Näin kuuleminen kulkee lainsäädännössä läpileikkauksena. Perusnormissa voitaneen ajatella olevan käsitys ihmisarvosta, joka heijastaa kuulemisen merkityksellisyyttä. Kuuleminen ja sitä kautta oikeus oman näkemyksen ilmaisemiseen voidaan ajatella kertovan perusnormin ihmiskäsityksestä.

Tuori ei katso puhtaan oikeusopin syvyysuuntaan avautumisen koskevan oikeuden sisältöä vaan sen käsitteellistä muotoa. Hän näkee perusnormin muodolliskäsitteellisenä eikä sisällöllisnormatiivisena edellytyksenä oikeuden tasojaottelun pintatason, (ks. jäljempänä oikeuden tasoista), positiivisoikeudelliselle normihierarkialle.⁷⁸ Voisiko oikeuden sisältöä jossain määrin avautua käsitteiden tavoin syvyysuunnassa myös puhdasta oikeusoppia tarkasteltaessa. Sisällön syvyyttä voisi määrittää käsitteellä tai sanaparilla ”lain henki”. Säädettyvä säännös tulee olla ”lain hengen” mukainen. Uuden lainkohdan tulee olla perustuslain mukainen, noudattaa sisällöllisesti perustuslakia.

Laki tai perustuslaki antavat asetukselle pätevyyden, kun tämä on niiden osoittamaa menettelyä noudattaen ja antaman valtuutuksen nojalla asetettu. Vastaavasti laki on pätevä, kun se on säädetty perustuslain mukaisessa menettelyssä. Hierarkian huipulla perustuslain pätevyys tulee aikaisemmasta perustuslaista. Suomen vuonna 2000 voimaan tullut perustuslaki saa pätevyytensä vuoden 1919

---

⁷⁷ Kelsen 1968, s. 1.

⁷⁸ Tuori 2000, s. 177.

hallitusmuodon ja vuoden 1928 valtiopäiväjärjestyksen säännöksistä. Loputtomiin ei kuitenkaan voida vedota aikaisempaan perustuslakiin. Kelsenin näkemyksessä hierarkkinen portaikko päätyy perusnormiin. Tuori kritisoi perusnormin sisällöllistä köyhyyttä sen vain velvoittaessa noudattamaan historiallisesti ensimmäistä perustuslakia. Perusnormin ollessa edellytetty eikä asetettu, se on hypoteettinen normi.⁷⁹ Tuori katsoo Kelsenin näkemyksen oikeusnormien pätevyysketjun alkulähteestä olevan ristiriidassa oikeuspositivismin lähtökohdan, oikeusnormit tietoisien inhimillisen toiminnan tuloksena, kanssa⁸⁰. Perusnormin sisällön rajallisuus on yhtäältä ymmärrettävissä kartio visualisoinnin kautta (ks. kuvio 1). Oikeudessa lakeja on enemmän määrällisesti ja laajemmin sisällöllisesti kuin, mitä perustuslaki sisältää. Näin voidaan päätellä perusnormin olevan suhteessa perustuslakiin, kapeampi sisällöllisesti ja määrällisesti mutta sitäkin vahvempi itsenään. Se, että perusnormista kaikki lait saisivat alkunsa, edellyttää siltä ytimekkyyttä ja vahvuutta. Toisaalta perusnormin edellytettävyyttä voidaan miettiä sitä kautta, että jostakin ensimmäinenkin perustuslaki on saanut kimmokkeensa, alkunsa. Jonkin on täytynyt vaikuttaa siihen, että aikoinaan ensimmäisestä perustuslaista tuli sellainen, kun siitä tuli. Voiko perustuslaki olla tullut tyhjästä. Johonkin perustuslainkin on perustuttava, on se sitten perusnormi tai jokin muu.

Kelsenin Traditionaalinen positivismi tarkastelee oikeuden ydintä, sen teoreettista runkoa. Kuulemista ei suoraan nosteta esiin puhtaassa oikeusopissa. Puhdas oikeusoppi ei käy poikkitieteellistä vuoropuhelua. Tämä on loogista, sillä tieteiden välinen keskustelu ei sisälly teorian tavoitteisiin eikä sisältöön. Oikeuden voidaan katsoa käyvän sisäistä puheenvuoroa. Oikeuden eri elementit ovat keskenään vuorovaikutuksessa, johon sisältyy myös kuulemista. Teorian sisäistä kuulemista tapahtuu perustuslain kuullessa perusnormia, lain kuullessa perustuslakia ja asetusten kuullessa lakia. Näin kuulemista toteutuu traditionaalisen positivismin sisällä. Olemisen ja pitämisen maailman⁸¹ jaottelun voidaan nähdä muodostuvan juridisesta normatiivisesta *pitäisi* ja yhteiskunnallisesta sosiaalisesta *on* jaottelusta⁸². Asetettu oikeus *pitäisi* kohtaa oikeudenkäynnissä oikeuden *olemisen* maailman. Normatiivinen juridinen kohtaa oikeudenkäynnissä sosiaalisen yhteiskunnallisen maailman. Tässä kohtaa tapahtuu myös kuulemista, jota toteutuu monitahoisesta toimijoiden välillä.

---

⁷⁹ Tuori 2013, s. 30.

⁸⁰ Tuori 2013, s. 32.

⁸¹ Tuori 2000, s. 7.

⁸² Tuori 2021a, s. 52.

Oikeus itse määrittää sen, mikä on oikeutta⁸³. Luhmannin systeemien teoriassa jokaisella yhteiskunnan eri systeemillä on oma käsitteistö, rakenteet ja ainutlaatuinen tehtävänsä yhteiskunnassa. Systeemien välillä on kuitenkin myös yhteyksiä, joiden avulla tiettyä ilmiötä voidaan tarkastella eri systeemeissä.⁸⁴ Kuulemista tarkasteltaessa eri tieteen aloilla, kyseessä voidaan katsoa olevan systeemien välissä olevan tutkimusalueen, tässä oikeudenkäynnin, tarkastelua kuulemisen osalta. Kuuleminen käsitteenä on yleisluontoinen ja poikkitieteellinen samalla kun se saa tieteissä niille ominaisen sävyn, eri paikoissa toteutuvan painotuksen ja herkkyyden mukaan.

2.3.2 Kriittinen oikeuspositivismi ja oikeuden tasot

Kaarlo Tuorin esittämä kriittinen positivismi jakaa osittain Kelsenin ontologian käsityksen *olemisen* ja *pitämisen* maailmojen eron välillä. Kriittinen positivismi suhteellistaa, traditionaalisen oikeuspositivismin rajanvedosta poiketen, oikeuden ja moraalin eroa. Siinä säilytetään oikeustieteen omaleimaisuus, ja toisaalta ollaan valmiita yhteistyöhön yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kanssa.⁸⁵ Tuori näkee oikeuden olevan *pitämisen* lisäksi *olemista* ja oikeuden olemassaoloon oikeusjärjestyksenä tarvitsevan myös oikeuden oikeudellisina käytäntöinä. Oikeus ei siten hänen mukaansa ole yksistään *olemista* sillä tavoin kuin traditionaalinen oikeuspositivismi olemisen käsittää.⁸⁶ Tuori ja Kelsen käsittävät *olemisen* oikeusteorian kontekstissa eri tavalla. Kriittisessä oikeuspositivismissa käsitteen sisältö on kattavampi kuin traditionaalisessa puhtaassa oikeusopissa. *Oleminen* voisi nähdä kuvastavan käytäntöä, toteutuvaa oikeuden olemusta. Oikeuden *oleminen* ei ole ajallisesti ja sijainnillisesti aina ja kaikkialla absoluuttisen sama. Sen ilmentymiseen vaikuttavat ihmiset ja tilanne erot. Oikeudelliset käytänteet muodostavat osan oikeudesta ja sen käytännön toteuttamisesta. Käytänteisiin tarvitaan aktiivista toimijaa ja toimintaa. Oikeudelliset käytänteet ovat vahvasti kytkeytyneinä oikeuteen ja riippuvaisia siitä. Oikeus muodostaa niiden tarkoituksen ja merkityksen. Yksi tarkastelun paikka oikeusteorioista voisi olla se miten etäiset *pitäminen* ja *oleminen* ovat toisistaan. Miten pitkä niiden ero voi olla ja mistä eron suuruus kertoo.

Kriittinen oikeuspositivismi ei sisäistä jyrkkää erottelua oikeuden ja moraalin välillä pitäen itse samalla kiinni siitä, ettei moraalilla oikeuden ulkopuolisena määrittele positiivisen oikeuden pätevyyskriteereitä. Positiivisen oikeuden sisältämät moraalivaikutteiset periaatteet osallistuvat

---

⁸³ Linnanmäki 2020, s. 190.

⁸⁴ Linnanmäki 2020, s. 186–188.

⁸⁵ Tuori 2000 s. 335.

⁸⁶ Tuori 2013, s. 25.

oikeudellisten pätevyyskriteerien määrittelyyn. Nämä periaatteet tulevat oikeuskulttuurista ja oikeuden syvärakenteen tasoilta.⁸⁷ Periaatteen moraalinen hyväksyttävyyys ei kuitenkaan vielä itsessään osoita sen kuuluvan oikeusjärjestykseen. Kriittisessä oikeuspositivismissa moraalinormit ja eettiset arvot ovat periaatteiden kautta kerrostuneet oikeuskulttuuriin ja oikeuden syvärakenteeseen.⁸⁸ Oikeuden moraalisvaikutteiset periaatteet ovat syväluonteisia ja merkittävyydeltään laajoja.

Kriittisen oikeuspositivismin kolmitasoinen malli on tarkoitettu heuristiseksi apuvälineeksi tutkimuskysymysten ja hypoteesien muotoilemiseen. Sen tarkoituksena ei ole toimia sellaisenaan sovellettavaksi ja vastauksia antavaksi malliksi.⁸⁹ Oikeuden jakamisen tasoille sekä niiden lukumäärä ja rajat ovat tiettyyn pisteeseen asti sopimuksenvaraista, mikä korostaa tasojen idean heuristista luonnetta. Heuristinen kehikko auttaa oikeustieteellisten tutkimusongelmien jäsentämisessä ja ohjaa lähestymistapoja niiden ratkaisemiseen. Kaarlo Tuori kirjoittaa: ”oikeutta ei ole vain se, mikä näkyy” tekstinä lakikirjasta tai oikeustapauskokoelmista. Oikeuden syvimmit kerrostumat asettajat rajoitteita pintatason normatiiviselle aineistolle.⁹⁰ Kolmitasoisien mallien voitaneen ajatella ilmentävän oikeuden ulottuvuuksia ja kerrostuneisuutta mitkä myös osoittavat oikeuden voimakkuuden ja voimakkaan merkityksellisyyden. Malli oivallisesti tuo havainnollisuudella esiin tätä moniulotteisuutta.

Oikeuden oikeusjärjestyksenä ei kriittisessä oikeuspositivismissa katsota rajoittuvan pelkästään näkyvälle pintatasolle. Pinnanalaiset oikeuden syvemmät tasot muodostavat yhtäältä edellytyksiä ja toisaalta tuovat rajoituksia pintatason aineistolle. Pinnanalaisilla tasoilla tarkoitetaan oikeuskulttuuria ja oikeuden syvärakennetta.⁹¹ Oikeudellisten käytäntöjen vaikutus ulottuu kaikille oikeuden tasoille. Näkyvimmin ne ilmenevät lainsäätämisen tai tuomioistuintoiminnan tuloksissa oikeuden pintatasolla.⁹² Tasot muodostavat strukturoidun ja elävän kokonaisuuden oikeuden sisäisestä teoreettisesta olemuksesta. Oikeuden sisällä tapahtuu vuorovaikutusta oikeuden ehdoin. Pintataso kohtaa heijastuksia, vaikutteita ja asioita oikeustieteen ulkopuolelta. Oikeusjärjestys ei elä tyhjiössä. Yhteiskunnassa tieteiden alat kohtaavat erinäisissä asioissa toisensa joissain määrin. Yhdyspintojen vuorovaikutuksessa on tärkeä kuunnella siinä olevien alojen teorioita ja yhdyspinnan luonteen mukaan asetelmassa toimivia osapuolia.

---

⁸⁷ Tuori 2013, s. 33–35.

⁸⁸ Tuori 2000 s. 336.

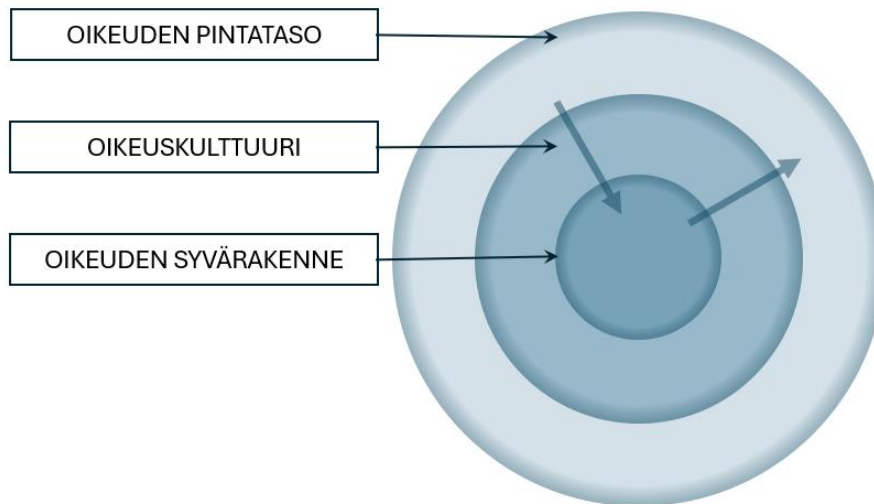
⁸⁹ Tuori 2021b, s. 309–310.

⁹⁰ Tuori 2000, s. 216.

⁹¹ Tuori 2000, s. 163–164.

⁹² Tuori 2002, s. 170.

Kuvio 4. Havainnekuva heuristisesta oikeuden tasojaottelusta. Tasojen koko eikä raja-alueiden viivoitus ole sabluunan mukaisia. Kyseessä on mallin visualisointi kuvituskuvaksi siten, kun sen olen teoriasta havainnoinut.

Oikeuspositivismissa oikeus perustuu tietoiseen inhimilliseen toimintaan oikeusnormien muodostamisessa, muuttamisessa ja lakkauttamisessa. Tämä muutos on ominaista nimenomaan oikeuden pintatasolla. Oikeuden pinnanalaisina kerroksina oikeuskulttuuri ja oikeuden syvä rakenne muuttuvat hitaammin hilliten pintatason jatkuvaa liikettä, jota lainsäätäjän uudet säädökset, tuomareiden päätökset ja oikeustieteilijöiden kannanotot tuottavat. Pintataso koostuu nimenomaan lainsäätäjän antamista laista ja muista säädöksistä, tuomareiden päätöksistä ja oikeustieteilijöiden tuloksista.⁹³ Oikeuskulttuuriin kuuluu aineksia, joita ei voida selittää oikeuden sisäisillä tekijöillä, vaan nimenomaan oikeuden ulkoisten yhteyksien kautta. Poliittika tuo lainsäädännöllä erinäisiä vaihtuvia vaikutuksia oikeuden pintatasolle.⁹⁴ Oikeusperiaatteet kuuluvat oikeuskulttuurin ja oikeuden syvä rakenteen ainesosiin⁹⁵. Ihmisoikeudet oikeuden syvä rakenteeseen kuuluvina periaatteina ovat saaneet alkunsa pinnan tapahtumista⁹⁶. Oikeuden syvä rakenteessa on perustavimmat oikeudelliset kategoriat, joita nykyajan oikeudessa nähdään esimerkiksi oikeussubjektisuuden ja subjektiivisen oikeuden käsitteet. Käsitteenä oikeussubjektius tarkoittaa subjektiivisten oikeuksien

⁹³ Tuori 2013, s. 40–41.

⁹⁴ Tuori 2000 s. 231.

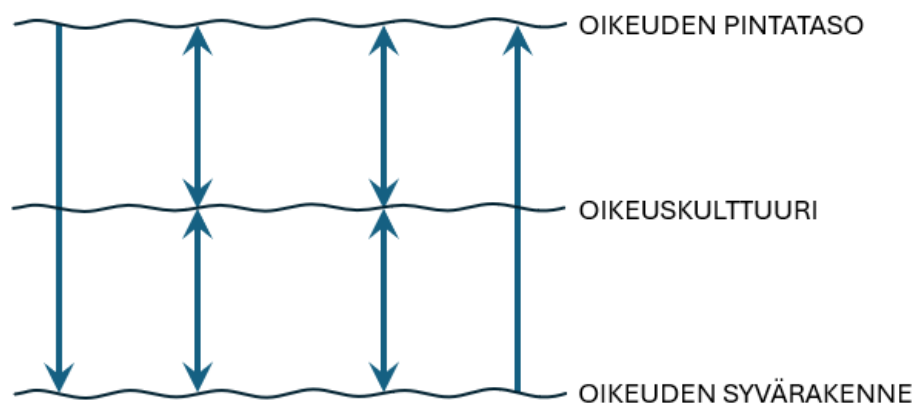
⁹⁵ Tuori 2002, s. 195.

⁹⁶ Tuori: Ranskan ja USA:n 1700-luvun lopun vallankumoukselliset valtiosääntöasiakirjat, toisen maailmansodan jälkeiset kansainväliset ihmisoikeussopimukset, kansainväliset valvontaelimet sekä eri maiden kansallisten tuomioistuinten ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia suojaavat ratkaisut.

omaamista, joka nähdään yleisesti ja yhtäläisesti kuuluvan jokaiselle ihmiselle. Oikeudellisen argumentaation tilan avaamisen lisäksi syvärakenteen oikeuskategoriat sulkevat argumentoinnin tilan asettaen esteitä sille vieraalle oikeudelliselle ajattelulle.⁹⁷ Syvärakenteen tason käsitteet ”oikeussubjektius” ja ”subjektiivinen oikeus” ovat välttämättömiä ihmisoikeusperiaatteita koskevassa ajattelussa.⁹⁸ Oikeuden syvärakenne raamittaa sitä, mitä oikeuden tilaan voidaan päästää. Estämällä sille vieraat ajattelumallit ja sisällöt syvärakenne pitää yllä oikeuden perustusta.

Tuori lähestyy oikeuden pintatason, oikeuskulttuurin ja oikeuden syvärakenteen välisiä suhteita sedimentaatio-suhteen, konstituutio-suhteen, konkretisaatio-suhteen, rajoitus-suhteen, justifikaatio-suhteen ja kritiikkisuhteen kautta.⁹⁹ Oikeuden tasojen väliset suhteet toteutuvat oikeudellisissa käytännöissä, kuten tuomioistuinten lainkäytössä¹⁰⁰. Yhteyksien erittelyllä ei voida kuitenkaan tuottaa täysin aukottomasti kaiken kattavaa selitystä oikeudellisesta muutoksesta tai oikeuden sisällön määräytymisestä¹⁰¹. Erittely kuitenkin avaa tasojen välistä suhdetta ja oikeuden vaikuttavaa liikettä niiden välillä.

Kuvio 5. Havainnollistava kuvituskuva kriittisen oikeuspositiivismin heuristisesta apuvälineestä ja siinä tapahtuvasta liikkeestä.

a) Sedimentaatio-suhteessa kyseessä on pintatason vaikutuksesta syvempien rakenteiden muodostumisesta¹⁰². Sedimentaatio-suhteen kautta oikeusjärjestyksen pinnanlaiset kerrostumat

⁹⁷ Tuori 2013, s. 61.

⁹⁸ Tuori 2000, s. 215.

⁹⁹ Tuori 2000, s. 219.

¹⁰⁰ Tuori 2013, s. 64.

¹⁰¹ Tuori 2000 s. 231.

¹⁰² Tuori 2000, s. 220.

tulevat osallisiksi nykyaikaisen oikeuden positiivisesta luonteesta¹⁰³. Oikeudellisten käytäntöjen tuotokset kohdistuvat ennen muuta pintatasolle, josta niiden vaikutus heijastuu pinnanalaisiin tasoihin¹⁰⁴. Sedimentaatio suhde varmentaa pinnanalaisten kerrostumien positiivisuuteen¹⁰⁵. Vaikutuksen suuntaus on tässä pintatasolta sen alapuolella olevaan pinnanalaiseen kerrostumaan. Näin pinnanalaiset kerrostumat vaikuttavat asetetusta positiivisesta oikeudesta. Laki vaikuttaa syvemmälle oikeuteen.

b) Konstituutiosuhde tarkastelee syvempien kerrostumien vaikutusta pintatason kehitykseen. Oikeuskulttuuri ja oikeuden syvärakenne mahdollistavat pintatason tapahtumat todellisiksi. Ilman näitä kulttuurisia ja syvärakenteen välttämättömiä perustuksia lainsäätäjä ei voisi säätää lakejaan, tuomari antaa päätöksiään.¹⁰⁶ Oikeuskulttuuri ja oikeuden syvärakenne antavat oikeuden pintatasolle välttämättömät praktiset tiedot, käsitteelliset, normatiiviset ja metodiset välineet.¹⁰⁷ Syvemmät kerrostumat ovat välttämättömät pintatasolle. Ne luovat rakenteen ja ennen muuta oikeuden rungon. Oikeuden syvärakenne on perustus oikeuskulttuurille ja edelleen oikeuden pintatasolle.

c) Konkretisaatio suhteella kuvataan oikeusjärjestyksen käsitteellisten, normatiivisten ja metodisten ainesosien konkretisoitumista, kun syvärakenteesta edetään ensin oikeuskulttuurin tasolle jatkuen pinnan yksittäisiin sääntelyihin ja tuomioistuinratkaisuihin.¹⁰⁸ Siihen, miten oikeuden syvärakenteessa ihmisoikeus- ja oikeusvaltioperiaatteita ja niiden keskinäissuhteita tulkitaan ja täsmennetään eri oikeuskulttuureissa ja yhteiskunnallisissa oloissa vaikuttaa oikeuskulttuuri ja ympäröivän yhteiskunnan olot esim. tilanteet sananvapausperiaatteesta, talousjärjestelmästä sekä sosiaalisista ja sivistyksellisistä perusoikeuksista.¹⁰⁹ Konkretisaatio kirjaimellisesti konkretisoi asioita pintatason lauseiksi ja virkkeiksi lainsäädännön kirjoissa. Oikeus konkretisoituu lakikokonaisuuksiksi ja pykäliksi.

d) Oikeuden tasojen välisessä rajoitussuhteessa oikeusjärjestyksen syvemmät tasot rajoittavat sitä, mitä pintatasolla voi oikeudellisesti pätevästi tapahtua. Lainsäätäjän on säädettävä oikeudellisesti päteviä lakeja ja tuomarin on annettava oikeudellisesti päteviä päätöksiä. Tämän lisäksi oikeuden itserajoitustehtävää toteuttaa siihen erikoistuneita oikeudellisia käytäntöjä ja instituutioita, joiden

---

¹⁰³ Tuori 2013, s. 65.

¹⁰⁴ Tuori 2000, s. 220.

¹⁰⁵ Tuori 2002, s. 195.

¹⁰⁶ Tuori 2013, s. 67.

¹⁰⁷ Tuori 2000, s. 229.

¹⁰⁸ Tuori 2013, s. 68.

¹⁰⁹ Tuori 2000, s. 231–232.

tehtävänä on huolehtia perusoikeuksien ja yleensä perustuslain noudattamisesta¹¹⁰ lainsäätäjän ja hallintoviranomaisten toiminnassa.¹¹¹ Oikeusjärjestyksen syvemmät tasot muodostavat raameja ja rajoja oikeuden pintatason toiminnalle, jotta tämän toiminta olisi oikeudellisesti pätevää. Rajoitteet ovat oikeudellisen pätevyyden, yhteneväisyyden, eheyden ja oikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta tärkeitä.

e) Oikeusjärjestyksen pintatason ainesosien ollessa sopusoinnussa syvempien kerrostumien kanssa pintatason osilla on justifikaationsa, oikeutuksensa. Justifikaatiosuhde voi ilmetä myös siten, että oikeudellisessa toimessa nimenomaan vedotaan näihin oikeuskulttuuriin tai oikeuden syvärakenteeseen kuuluviin periaatteisiin esim. hallituksen esitysten viittausten muodossa tai tuomarin ratkaisujen kannonottojen tukena.¹¹² Pintatason justifikaatio syvempien oikeuden kerrostumien kanssa on ensiarvoisen olennainen asia oikeudelliselle pätevyydelle. Oikeuden pinnanalaisten rakenteiden periaatteet ovat oikeudellisesti perustavanlaatuisia ja yliajallisia.

f) Kritiikkisuhteella Kaarlo Tuori tarkoittaa oikeuden pinnanalaisten tasojen ei-mielivaltaisia kriteereitä pintatason osien, kuten yksittäisten säädösten tai tuomioistuinratkaisujen, sisällölliselle arvostelulle. Oikeustieteessä harjoitettava sisäinen kritiikki ensinnäkin hyödyntää oikeusjärjestyksen sisäisiä mittapuita ja toiseksi oikeudellisena käytäntönä se osallistuu oikeusjärjestyksen jatkuvaan tuottamiseen ja uusintamiseen.¹¹³ Kritiikkisuhde toimii aktiivisena ohjeistajana ja palautteen antajana pintatason osien käytännöllisille toimille. Se säätelee rakentavasti pintatason osien askelia.

Kriittisessä positivismissa oikeutta lähestytään heuristisen apuvälineen kautta. Oikeuden taso jäsenitys toimii jäsentävänä avaajana oikeudesta, sen sisäisistä piirteistä, olemuksesta ja liikkeistä. Tasojen suhteiden moniulotteisuus kuvastaa oikeutta ja oikeuden teoriaa. Oikeuden pintatason, oikeuskulttuurin ja oikeuden syvärakenteen välisissä suhteissa: sedimentaatio, konstituutio-, konkretisaatio-, rajoitus-, justifikaatio- ja kritiikkisuhde sisältyy oikeuden sisäistä vuorovaikutusta ja kuulemista. Oikeuden tasot toimivat yhdessä yhtenäisenä kokonaisuutena.

---

¹¹⁰ Kt. Ibid. 69. ”Perustuslaki, jonka noudattamista valvomaan on luotu tällaisia erityisiä oikeudellisia instituutioita ja käytäntöjä, on oikeusjärjestyksen pintatasolle kuuluva säädös. Se on kuitenkin siinä mielessä erikoislaatuinen säädös, että se ilmentää ikään kuin muita yksittäisiä säädöksiä välittömämmin oikeuden syvärakenteen normatiivista sisältöä, sellaisia periaatteita, jotka liittyvät ihmisoikeuksiin, oikeusvaltioon ja demokratiaan.” – 70 ”voidaan siksi sanoa, että perustuslain noudattamista koskevassa valvonnassa toteutetaan samalla oikeusjärjestyksen sisäistä sensuuria, jossa sensorina ovat oikeusjärjestyksen syvempien tasojen periaatteet.”

¹¹¹ Tuori 2013, s. 68–69.

¹¹² Tuori 2013, s. 70–71. Oikeusnormien pätevyyttä voidaan tarkastella myös konkreettisella tasolla tehokkuuden sekä muodollisen ja sisällöllisen pätevyyden kautta.

¹¹³ Tuori 2013, s. 72.

Oikeus vaikuttaa *pitämisen* maailmassa ja *olemisen* maailmassa ihmisten vuorovaikutuksissa ja oikeuden oikeudenmukaisissa käytänteissä. Vuorovaikutus on ihmisten ja asioiden välillä toteutuvaa toimintaa, jossa kuulemisella on oma merkityksellinen paikka. Kuuleminen on oikeudenkäynnissä merkityksellinen asia ja elementti. Siitä oikeudenkäyntikäsitelyssä on säädetty lainsäädännössä. Perustuslain 21§:ssä säädetään oikeudesta tulla kuulluksi. Kuulemisesta on säädetty niin ikään tavallisissa laeissa (jäljempänä tästä lisää). Se ei kohdistu vain joihinkin oikeuden aloihin vaan kattaa oikeudenalat niin julkisoikeuden kuin yksityisoikeuden puolelta. Kuuleminen on siten syvä ja oikeuden kentän läpileikkaava asia. Käytännössä kuulemisen toteutuminen oikeudenkäynnissä tapahtuu oikeudellisten käytäntöjen kautta sen ollessa keskeinen osa oikeudenkäynnin tapauskäsitelyä. Kuuleminen voidaan nähdä niveltävän oikeuden olemukseen oikeuden konkretisoitumisen välittäessä oikeuden toteutusta käytäntöön. Oikeuspositivismin teoriassa voidaan oikeus käsitellä ja jäsenellä tasojen kautta tai asetetun normin rakentumisen kautta. Yhteisenä näille kahdelle oikeusteorialle voidaan nähdä oikeuden konkretisoituminen ja käytännöllistyminen syvemmillä oikeuden syväsisimmästä. Kuuleminen on yksi osa tätä konkretisoitunutta oikeutta.

3 KUULEMISEN MERKITYS OIKEUDENKÄYNNISSÄ

3.1 Hallinto-oikeuden käytäntöä koskevasta sääntelystä

Modernissa prosessioikeudessa tehdään jaottelua muodollisen (formaalisen) ja aineellisen (materiaalisen) oikeuden välille. Oikeussuojan antamisen muodoista määräävät menettelylliset säännöt jäsentyvät prosessioikeuden piiriin. Aineellisessa oikeudessa eli siviili-, rikos- ja hallinto-oikeudessa tarkastellaan varsinaisesti oikeussuhteiden sisältöä.¹¹⁴ Käytännössä muodollinen ja aineellinen oikeus kulkevat rinnakkain ja ovat toinen toisensa edellytyksinä toimivassa käsittelyssä.

Suomen oikeusjärjestyksen pääsäännön mukaan hallintotehtävien hoitaminen on julkisyhteisöjen ja julkisten laitosten tehtävä. Hallintoprosessioikeus katsotaan kuuluvaksi hallinto-oikeuden toimintakenttään. Julkisella hallinnolla voidaan viitata organisatoriseen käsitteeseen julkisyhteisöissä kuten valtion ja kuntien hallinto-organisaation kohdalla. Hallinto-oikeudellisen sääntelyn piiriin kuuluu julkisyhteisöjen ja julkisten laitosten hallinnon organisointi ja niiden harjoittaman julkisen hallintotoiminnan säätely. Julkista hallintoa koskevasta oikeudellisesta sääntelystä muodostuvaan hallinto-oikeuteen kuuluu yksityisten ja julkisen hallinnon välisten suhteiden järjestämistä.¹¹⁵ Yksityisten ja julkisen hallinnon välisiä suhteita on säännelty tarkoituksellisista syistä. Sääntely kohdistuu julkisen hallinnon eri sektoreihin ja osiin. Vuorovaikutus ja sen toimivuus on näissä tilanteissa tärkeää.

Hallinto-oikeudellisella sääntelyllä määritetään yksityisten oikeuksia ja etuuksia sekä hänelle asetettuja velvollisuuksia niiden suhteessa julkiseen hallintoon¹¹⁶. Valtiosääntöoikeudellinen sääntely vaikuttaa osaltaan hallinto-oikeudelliseen sääntelyyn, jolloin hallinto-oikeudellista sääntelyä tarkasteltaessa valtiosääntöoikeutta ei voida ohittaa. Vuoden 1995 perusoikeusuudistus ja vuonna 2000 voimaan tullut uusi perustuslaki korostavat näiden oikeushaarojen keskinäisiä yhteyksiä.¹¹⁷ Valtiosääntöoikeudella on tiivis yhteys oikeuden syvärakenteeseen sijoittuviin perustavanlaatuisiin

---

¹¹⁴ Jokela 2016, s. 25.

¹¹⁵ Suviranta 2006, s. 17–18.

¹¹⁶ Suviranta 2006, s. 19. Ks. Julkista hallintoa ja sen toimintaa sekä julkisen hallinnon ja yksityisten välisiin keskinäisiin suhteisiin merkityksensä antavat hallinto-oikeudellisten oikeusnormien ja hallinto-oikeudellisen sääntelyn lisäksi valtiosääntöoikeuden ja eurooppaoikeuden sekä toiminnan sisältöjen osalta muiden toimialojen oikeudellinen sääntely.

¹¹⁷ Suviranta 2006, s. 19.

normatiivisiin periaatteisiin. Perustuslain perusoikeusluku (Suomen perustuslaki 731/1999, PL, luku 2) antaa perustan ja jalansijan oikeusjärjestyksen kantaville periaatteille.¹¹⁸

Suomen perustuslain (731/1999, PL) 2 §:n 3 momentti: *Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.* Hallintotuomioistuinten tehtävänä on lain mukaan antaa oikeusturvaa ja huolehtia julkisen vallan käytön lainmukaisuudesta hallintoasioissa ja muissa julkisoikeudellisissa oikeussuhteissa¹¹⁹. PL 21 § mukaisesti: *Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.* Kuuleminen voidaan toteuttaa suullisesti tai kirjallisesti. PL 21 §:n 2 momentin säännös ei ilmaise oikeutta suullisen käsittelyn toimittamiseen oikeudenkäynnissä.¹²⁰ Oikeus tehokkaiisiin oikeussuojakeinoihin ja puolueettomaan tuomioistuimeen on vahvistettu myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2000/C 364/01) 47. artiklassa. Kukin jäsenvaltio määrittää EY-oikeuden, kansallisen prosessiautonomian mukaisesti itse omat menettelysäännöt oman oikeusjärjestelmänsä kautta¹²¹.

Oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä on sovittu Euroopan ihmisoikeussopimuksessa, EIS, 6 art. 1. mukaan: *Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen --- oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä ---.* Määritelmä oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä on muotoutunut pitkälti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytännön perusteella. Siihen sisältyy prosessin tasapuolisuus ja vastavuoroisuus sekä oikeus kuulla todistajia, käsittelyn julkisuus, oikeudenkäynti kohtuullisessa ajassa, mahdollisuus saada oikeusapua sekä päätöksen perusteleminen ja julkistaminen. EIT:n oikeuskäytännön määrittely niistä ei ole yksiselitteinen ja absoluuttinen, jolloin niiden tulkinnassa ja muihin tapauksiin soveltamisessa on huomioitava todella tarkasti käsiteltävän asian ja käytännön prosessin omat erityispiirteet sekä oikeusturvan toteutuminen.¹²² EIS 6 art. määräyksissä oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on kyseessä nimenomaisesti

---

¹¹⁸ Tuori 2000, s. 190.

¹¹⁹ Saukko 2020, s. 324.

¹²⁰ Aer 2003, s. 33.

¹²¹ Aer, 2003, s. 33.

¹²² Mäenpää 2019, s. 34.

menettelyllisistä oikeuksista¹²³. EIS:n tulkinta kuulemisen merkityksen laajuudesta linkittyy oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsitteeseen¹²⁴.

Hallintoprosessissa asia käsitellään yleensä kirjallisessa menettelyssä. Suullinen käsittely tulee järjestää, mikäli asianosaisen oikeusturva tai asian selvittäminen sitä tilanteessa edellyttää.¹²⁵ Asianosaisen kuuleminen on osa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä.¹²⁶ Henkilöllä on asianosaisena oikeudenkäynnissä mahdollisuus käyttää puhevaltaansa. Oikeudenkäynnin käsittelyssä asianosaisina ovat henkilöt, joiden oikeutta, etua tai velvollisuutta asia nimenomaan koskee. Asianosaisuutta tarkastellaan tilanteissa hallintoprosessin omista lähtökohdista käsin. Asianosaisasema voi joissakin tilanteissa olla myös muodollinen.¹²⁷ Lapsi on itseensä koskevissa lastensuojelutoimissa asianosainen¹²⁸. Suullisen käsittelyn toimittaminen tuomioistuimessa on tavanomainen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä käsittävä vaade¹²⁹. Suullista käsittelyä ei nähdä tarpeen järjestää yksistään asianomaisen vaatimusten perusteiden esittämisen vuoksi, ellei asiassa ole kiistaa tosiseikoista¹³⁰. EIT:n tulkinta tapauksessa L vs. Suomi 27.4.2000 noudattaman tulkintalinjan mukaan yksityisellä asianosaisella on oikeus suulliseen kuulemiseen käsittelyssä olevan asiaan kohdistuvien kiistanalaisten tosiseikkojen vuoksi, joihin halutaan antaa selvitys suullisessa käsittelyssä. Lastensuojeluasioissa tosiseikat ovat tavanomaisesti kiistanalaisia ja laatunsa vuoksi selvitettävä suullisesti. Luonteensa vuoksi lastensuojeluasiat ovat erityislaatuisia tuomioistuimen hallintoasioiden joukossa, jossa muun tyyppisiin asioihin kirjallinen ratkaisumenetelmä voi olla täysin hyväksyttävä.¹³¹

Hallintoprosessissa hallintotuomioistuin käsittelee oikeudenkäynnissä julkisoikeudellista oikeussuhdetta koskevaa asiaa¹³². Itsessään hallintoprosessi muodostaa oman siviili- ja rikosprosessista eroavan prosessilajinsa¹³³. Prosessuaalisena yleislakina laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019, HOL), nk. hallintoprosessilaki, määrittelee oikeudenkäyntiä yleisissä hallintotuomioistuimissa säännellen muun muassa oikeudenkäynnin kohteen menettelymuodoista ja

---

¹²³ Aer 2003, s. 18.

¹²⁴ Aer, 2003, s. 36.

¹²⁵ Mäenpää 2019, s. 51.

¹²⁶ Aer 2013, s. 288.

¹²⁷ Aer 2013, s. 262-263.

¹²⁸ Aer 2013, s. 264.

¹²⁹ Aer, 2003, s. 39.

¹³⁰ Aer, 2003, s. 45.

¹³¹ Aer, 2003, s. 44.

¹³² Mäenpää 2023, s. 857.

¹³³ Mäenpää 2023, s. 870.

prosessin vaiheista¹³⁴. Lastensuojeluasioiden käsittelyyn hallintotuomioistuimessa sovelletaan tätä hallintoprosessilakia¹³⁵. Hallintoprosessin kohteena on viranomaisen lakiin perustuva päätöksenteko, jolla on perustettu, muutettu tai kumottu julkisoikeudellinen oikeussuhde viranomaisen ja asianosaisen välillä¹³⁶. Siinä on noudatettava oikeudenkäynnin perusvaatimuksia: oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta, oikeusturvan tehokkuutta ja tuomioistuimen riippumattomuutta¹³⁷.

Hallintoiminnassa erityispiirteinä ovat hallinnon lainalaisuus, julkisoikeudellisten suhteiden indispositiivisuus¹³⁸, sen monimuotoisuus erilaisia hallintopäätöksiä arvioitaessa ja sisällöllinen eriytyneisyys. Hallinnon lainalaisuuden ja julkisoikeudellisten suhteiden indispositiivisuuden myötä julkisoikeudellista suhdetta koskevassa oikeudenkäynnissä ei voida pitää lähtökohtana käsiteltävän asian osapuolten vapaata määräämisvaltaa hallintoprosessissa esitettävästä selvityksestä eikä sen lopputuloksesta, koska alkujaan oikeussuhteen sisältö tulee lainsäädännöstä hallinnon lainalaisuusperiaatteesta. Muutoksenhaun kohteena olevan päätöksen tehnyt viranomainen ei ole asiassa itsenäinen asianosainen eikä siten puolusta oikeudenkäynnissä omia oikeuksiaan tai etujaan. Varsinaisena asianosaisena hallintoasiaa koskevassa oikeudenkäynnissä on yleensä vain valittaja. Hallintotuomioistuimen prosessin johdon merkitystä korostaa asianosaisasetelman erityispiirteiden lisäksi vaatimukset hallintoprosessin tasapuolisuudesta ja vastavuoroisuudesta sekä huomioitavat asiat osapuolten tiedollisten ja prosessitaidollisten erojen merkityksestä.¹³⁹ Vaikka hallintoprosessissa käsiteltävän asian päätöksen tehnyt viranomainen¹⁴⁰ ei ole asiassa asianosainen, osallistuu hän kuitenkin oikeudenkäynnin osapuolena prosessiin. Viranomaisen tulee hallintotuomioistuimen pyynnöstä antaa asiasta lausunto (HOL 42.1§) ja häntä voidaan kuulla tuomioistuimen suullisessa käsittelyssä (HOL 57.1 §).¹⁴¹ HOL 37.3 §:n mukaisesti päätöksen tehneen viranomaisen esittämien selvitysten on myötävaikutettava asian selvittämiseen tapauksen oikeudellisen luonteen edellyttämällä tavalla. Viranomaisen on oikeudenkäynnissä huomioitava tasapuolisesti yleiset ja yksityiset edut.

Oikeuskäytännöllä ja oikeudellisella doktriinilla on suuri merkitys hallintoprosessin periaatteiden muotoilussa. Hallintoprosessuaaliset periaatteet oikeusperiaatteina määrittelevät perusteita ja yleisiä

---

¹³⁴ Mäenpää 2019, s. 29.

¹³⁵ Rätty 2023, s. 956.

¹³⁶ Mäenpää 2019, s. 10.

¹³⁷ Mäenpää 2019, s. 18.

¹³⁸ Indispositiivisuus- julkisoikeudellisen suhteen sisällöstä ei voida sopia, julkisen vallan käytön perustana ei voi olla sopimus ks. *ibid.* Mäenpää

¹³⁹ Mäenpää 2019, s. 13–17, 57.

¹⁴⁰ Viranomainen on julkisyhteisön toimielin eikä siksi itsenäinen oikeushenkilö.

¹⁴¹ Mäenpää 2023, s. 880.

raameja hallintoasiaa koskevan oikeudenkäynnin vireillepanolle, oikeudenkäyntimenettelylle ja hallintotuomioistuimen päätöksenteolle. Keskeisimpiä periaatteina ovat menettely- ja tulkintaperiaatteet, joita menettelyn osalta ovat mm. virallisperiaate ja vastavuoroisuuden periaate. Tulkintaperiaatteet ohjaavat tuomioistuimen päätösvaltaa lain tulkitsemisessa ja soveltamisessa mm. perustuslain mukaisen tulkinnan periaatteen, *lex specialis* -periaatteen ja EU-oikeuden tulkintavaikutusten kautta. Menettely- tai prosessiperiaatteet ohjaavat oikeudenmukaista menettelyä prosessien johtamisen, osapuolten aseman määräytymisen ja selvitysvastuun jakamisen keinoin.¹⁴²

Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu prosessuaalinen tasavertaisuus -periaate, *equality of arms*.¹⁴³ Aer nostaa esiin, kuinka periaatteen mukaan oikeudenkäynnissä jokaisella osapuolella tulee olla todellinen mahdollisuus esittää asiansa asettumatta sen myötä olennaisesti epäedullisempaan asemaan suhteessa vastapuoleen. Lastensuojeluasiaa käsiteltävässä oikeudenkäynnissä yksityinen asianosainen saattaa tulla tällaiseen asemaan tapauksen käsittelyssä osallisena olevaan viranomaistahoon nähden.¹⁴⁴ Oikeudenkäynnin vastavuoroisuus, *adversarial procedure / procédure contradictoire*, edellyttää hallintoprosessin osapuolilta tilanteeseen riittäviä ja tasapuolisia mahdollisuuksia osallistua asian kattavaan käsittelyyn tuomioistuimessa. Tähän sisältyy menettelyn kontradiktorisuus ja hallintotuomioistuimen velvollisuus päätöksenteossaan huomioida vain sellaisen informaation, johon prosessin osapuolilla on ollut mahdollisuus tutustua ja niitä kommentoida. Vaatimuksena on myös prosessin riittävä riipeys ilma aiheetonta viivästystä.¹⁴⁵ Hallintoprosessissa kuuleminen on kontradiktorisuuden kautta yksi keskeisistä prosessi menettelyistä.

3.2 Kuuleminen suullisessa käsittelyssä ja kohtaamisessa

3.2.1 Suullinen kuuleminen ja henkilön kuunteleminen

Hallintoprosessilain 24 §:n mukaan *jokaisella on oikeus käyttää puhevaltaa omassa asiassaan*. Asiavaltuus tai asialegitimaatio tarkoittaa asianosaisen oikeutta käyttää puhevaltaa oikeudenkäynnissä. Asiavaltuus on sillä, jolla on asianosaisen asema oikeudenkäynnissä käsiteltävässä asiassa, johon hallintopäätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai

---

¹⁴² Mäenpää 2019, s. 56–57.

¹⁴³ kts. Euroopan ihmisoikeussopimus 6 art. 3(b) kohta

¹⁴⁴ Aer 2013, s. 280.

¹⁴⁵ Mäenpää 2023, s. 861.

etuun päätös suoranaisesti vaikuttaa (HOL 7.1 §). Käytännön tilanteissa asianosaisen asema perustaa myös asiavaltuuden oikeudenkäynnissä. Asianosaisen asema ja asiavaltuus määräytyvät pitkälti valitusoikeutta käsittävän sääntelyn ja siihen viittaavan oikeuskäytännön mukaan. Asiavaltuus tavanomaisesti konkretisoituu oikeutena panna hallintoprosessi vireille.¹⁴⁶ Perustuslaissa ja hallintoprosessilaissa on määritelty keskeiset asianosaista koskevat prosessuaaliset oikeudet hallintotuomioistuimessa. Yksi näistä on oikeus tulla kuulluksi asiansa käsittelyssä tuomioistuimessa. Asianosaisen prosessuaalisena velvollisuutena on esittää selvitys vaatimustensa perusteluista totuudenmukaisesti sekä myötävaikuttaa asian selvittämiseen sen oikeudellisen luonteen edellytysten mukaan (HOL 37.3 §).¹⁴⁷

Kuuleminen voidaan hallintotuomioistuimessa toteuttaa kirjallisessa tai suullisessa käsittelyssä. Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019) 36 §:n mukaisesti *Asia käsitellään hallintotuomioistuimessa kirjallisesti --. Asiassa voidaan järjestää myös -- suullinen käsittely--*. Hallintoprosessilain 44 §:ssä 2 mom. säännellään, että *asian saa ratkaista varaamatta asianosaiselle tilaisuutta tulla kuulluksi, jos valitus jätetään heti tutkimatta tai se on ilmeisen perusteeton tai oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen ei muutoin edellytä kuulemista*. Kuuleminen nähdään siten oleellisena sääntelyn piiriin vahvasti otettuna asian käsittelyn ja selvittämisen osa-alueena.

Oikeudenkäynnin suullisella käsittelyllä tarkoitetaan pääkäsittelyä, valmisteluistuntoa, katselmusta tai muuta sellaista prosessiin kuuluvaa tilaisuutta, jossa asianosaisella on läsnäolo oikeus tai jossa kuullaan jotakin henkilökohtaisesti. Suullisen käsittelyn ulkopuolelle jäävät paitsi kirjallinen käsittely myös tuomioistuimessa pidettävä sisäinen ja suljettu neuvottelu tai esittelytilaisuus.¹⁴⁸ Suullisen käsittely muodon harkinnassa on syytä huomioida oikeudenkäynnissä käsiteltävän asian laatu ja sen merkitys asianosaiselle¹⁴⁹.

Oikeudenkäynnin suullisuus nähdään hyvin tärkeänä prosessiperiaatteena. Suullisuusperiaatteen sisällöstä ja merkityksestä vallitsee erilaisia käsityksiä.¹⁵⁰ Periaatteen merkitys on tarkoituksenmukaisuuskysymyksiä laajempi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on pitänyt ratkaisuisaan tuomioistuimen toteuttamaa suullista käsittelyä tärkeänä osa-alueena

---

¹⁴⁶ Mäenpää 2023, s. 885.

¹⁴⁷ Mäenpää 2023, s. 882–883.

¹⁴⁸ Vuorenperä yms. 2021, s. 154.

¹⁴⁹ Ervo 2008, s. 199, 202.

¹⁵⁰ Jokela 2016, s. 127.

oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisessa.¹⁵¹ Suullisessa oikeudenkäynnissä kuulemisperiaate katsotaan toteutuvan parhaiten. Asianosaisen kuulemisesta huolehtiminen kuuluu tuomioistuimen viran puolesta tehtäviin velvollisuuksiin. Tähän sisältyy asianosaiselle annettava kehoitus vastata hänelle esitettyihin vaatimuksiin ja väitteisiin. Myös asianosaisen epäselvään tai hänen antamaan ristiriitaiseen lausumansa on syytä tuomioistuimessa puuttua.¹⁵²

Asianosaisen kuulemisesta oikeudenkäynnissä säännellään hallintoprosessilaissa. Hallintoprosessilain 57 §:n 1. momentissa säännellään suullisen käsittelyn järjestämisestä: *Hallintotuomioistuimen on järjestettävä suullinen käsittely, jos tuomioistuin pitää sitä tarpeellisena tai yksityinen asianosainen sitä vaatii. Suullisessa käsittelyssä voidaan kuulla asianosaista, päätöksen tehnyttä viranomaista, todistajia ja asiantuntijoita sekä ottaa vastaan muuta selvitystä.* Lakipykälän 2. momentin 2. kohdan mukaan tuomioistuin voi jättää suullisen käsittelyn järjestämättä jos: *asian ratkaisemiseksi merkityksellisistä tosiseikoista on jo saatu riittävä selvitys, jonka perusteella asia voidaan ratkaista ilman, että tuomioistuimelle jää varteenotettavaa epäilystä tosiseikoista.* Momentin 3. kohdan mukaan *tosiseikat voidaan selvittää muulla tavoin*; 4. kohdassa *suullinen käsittely on jo järjestetty samassa asiassa hallintotuomioistuimessa*; tai 5. kohdan mukaisesti *suullisen käsittelyn järjestäminen on muuten ilmeisen tarpeetonta, kun otetaan huomioon asian laatu ja merkitys asianosaiselle sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset.* Suullisen käsittelyn järjestämisvelvollisuuden arvioimisessa korostuu suullisen käsittelyn tarpeellisuus tosiseikkojen selvittämisessä tai muutoin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteuttamisessa¹⁵³. Kontradiktorinen periaate on institutionalisoitu niin kansallisessa perustuslaissa ja yksityiskohtaisissa prosessilakien yksiselitteisinä sääntöinä kuin myös kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Kontradiktorinen periaate ilmentää todella erityisiä ja arvostettuja oikeuden elementtejä kuten oikeusvaltioperiaatetta ja mielivallan kieltoa.¹⁵⁴ Hallintoprosessilain 58 §:n mukaisesti *Hallintotuomioistuin päättää suullista käsittelyä koskevasta vaatimuksesta--.* Pykälän 2. momentissa: *Jos hallintotuomioistuin ei järjestä asianosaisen vaatimaa suullista käsittelyä, tästä on ilmoitettava asianosaisille. Samalla asianosaisille on varattava tilaisuus esittää kirjallista lisäselvitystä. Ilmoittamisesta voidaan luopua, jos valitus jätetään tutkimatta tai hylätään heti taikka jos ilmoittaminen muusta vastaavasta syystä on ilmeisen tarpeetonta.*

---

¹⁵¹ Jokela 2016, s. 129.

¹⁵² Vuorenpää yms. 2021, s. 129.

¹⁵³ HE 29/2018 vp. s. 53.

¹⁵⁴ Ervo 2005, s. 64.

Kuulemisen määritelmää ei hallintoprosessilain säännöksessä käsitellä tarkemmin. HOL:n mukaan kuulemiseen vaikuttaa käsiteltävä asia. Hallintotuomioistuimessa käsitellään eri hallinnonaloja koskevia asioita, joiden luonne eroaa merkittävästi toisistaan. Hallintoprosessilain alaiset asiat ovat luonteeltaan, sisällöltään ja prosessuaalisilta olemuksiltaan hyvin erilaisia käsittäen niin verotusta, ympäristöä, kilpailua, sosiaaliasioita, hallinnollisia sanktioita kuin maankäyttöä koskevia asioita¹⁵⁵. Valinta suullisen ja kirjallisen käsittelyn välillä saa erilaisen merkityksen esimerkiksi verotusta koskevassa asiassa versus sosiaaliasiassa. Suullinen käsittely voi tuoda tärkeitä lisähuomioita, joita ei kirjallisessa käsittelyssä ole mahdollista tavoittaa.

Viestintää tutkineiden Ala-Kortesmaan ja Isotaluksen tutkimuksen tulokset osoittavat viestintäkumppaneiden kuuntelemisen pelkän informaatioon keskittymisen sijaan olevan olennainen merkitys faktakeskeisessä organisaatioympäristössä¹⁵⁶. Psykologian professori Margarete Imhof huomauttaa, että kuulo tapahtuu ilman tietoista päätöstä mutta kuuntelu on tietoinen, kontrolloitu tarkkaavaisuutta ja tietojen käsittelyä vaativa prosessi¹⁵⁷. Kuunteleminen tarkoittaa keskittymistä aistittavan sanallisen viestin sanoihin, kontekstiin, sävyyn ja kehonkieleen. Se tarkoittaa ymmärryksen saamista toisen henkilön todellisesta kommunikoinnista. Kuunteleminen on kokonaisuudesta saatujen viestien ja tiedon vastaanottamista, yhdistämistä ja jäsentämistä.¹⁵⁸ Sitä ohjaa aikomus ja omat taustatiedot, jotka toimivat suodattimina tulevalle kuultavalle tiedolle mikä myös helpottaa asian kannalta olennaisen tiedon säilyttämistä ja merkityksettömän tiedon sivuuttamista¹⁵⁹. Samalla on huomattava, että ennakoajatukset tai tiedot saattavat ohjata kuulemisen tulkintaa sellaiseen, mitä oletetaan kuulevan. Imhof osoittaa selkeän eron kuulemisen ja kuuntelemisen välillä. Kuunteleminen on kokonaisvaltaisempaa toisen verbaalin ja nonverbaalin ilmaisun vastaanottamista kuin kuuleminen. Kirjainyhdisteiset sanat ovat keskeisessä osassa kuuntelua mutta eivät ainut osa sitä. Sanojen ja äänenpainotusten kuulemisen lisäksi kuuntelemiseen liittyy nonverbaalisen viestin vastaanottamista.

Tuomioistuimessa vaatimukset kuuntelulle ovat muodollisesti määriteltyjä perustuen oikeustyötä ohjaaviin menettelytapoihin ja sääntöihin¹⁶⁰. Vuorovaikutukselle oikeudenkäynnissä on institutionaalinen syy. Oikeussalissa oikeudenkäynti rakentuu osapuolten keskinäisessä

---

¹⁵⁵ Mäenpää 2023, s. 870.

¹⁵⁶ Ala-Kortesmaa & Isotalus 2014, s. 249.

¹⁵⁷ Imhof, Margarete 2010, s. 98. Kt. alkuperäinen lähde Schneider ja Shiffrin, 1977; Shiffrin ja Schneider, 1977.

¹⁵⁸ Ala-Kortesmaa & Isotalus 2014, s. 241.

¹⁵⁹ Imhof, Margarete 2010, s. 101.

¹⁶⁰ Ala-Kortesmaa 2015, s. 28.

vuorovaikutuksessa proseduraalisen etenemisjärjestyksen mukaisesti.¹⁶¹ Suullinen vuorovaikutus on keskeinen osa oikeusjärjestelmää ja erityisen merkityksellinen institutionalisoituneessa demokraattisessa yhteiskunnassa. Kaikki oikeudenkäyntimenettelyt suoritetaan jollakin tavoin vuorovaikutuksen kautta. Eroja oikeustieteilijöiden ja yhteiskuntatieteilijöiden näkökulmissa on vuorovaikutuksen merkityksen suuruudesta. Yhtäältä katsotaan, ettei vuorovaikutuksella ole erityistä merkitystä, koska tapauksen tosiasiat ja asiaan kuuluva laki ovat tilanteessa ratkaisevia. Tällöin vuorovaikutus nähdään neutraalina välineenä, jonka kautta tuomarit määrittävät tosiasiat ja miten lakia sovelletaan. Toisen näkökulman mukaan vuorovaikutuksella nähdään olevan itsenäinen vaikutus oikeudellisiin tuloksiin, jossa tosiasiat ja laki eivät ole yksistään täysin kokonaan määrääviä.¹⁶² Vuorovaikutuksella on joka tapauksessa oma merkityksensä. Sitä kuitenkin tarvitaan molemmissa näkökulmissa. On huomattava, että ihmiset ovat erilaisia oman asian ilmaisussaan. Suullinen viestintä ja kuuleminen voivat siten olla yksilölle kirjallista kuulemista vuorovaikutteisempi.

Juridisessa kontekstissa kuuntelutaidot nähdään tärkeänä ammatillisena voimavarana. Ala-Kortesmaan esiin nostamien tutkimustulosten mukaan tuomarit pitivät kuuntelemista osana ammatillista viestintäosaamistaan sekä keinona edistää tuomioistuimessa käsiteltävän asian ymmärtämistä ja tuomion antamista. Tuomioistuimessa tuomareiden on kuunneltava dialogisella ja reagoivalla tavalla, joka voi joissain tilanteissa ulottua pinnallisten sanojen tasoa syvemmälle. Institutionaalinen keskustelu ja kuuntelu viestinnän tavoitteena kuuluvat pääkäsittelyyn. Aktiivisen kuuntelun lisäksi sanaton viestintä ja tarkentavat kysymykset ovat tärkeitä kuuntelijalle puhujan oman viestin avaamisessa.¹⁶³ Ammatillinen tavoite ohjaa kuuntelun keskittymistä puheen oikeusistuimessa käsiteltävän asian asioihin. Ammatillisesti optimaalisen kuunteluun voidaan katsoa sisältyvän ymmärtävyyttä, kärsivällisyyttä ja tarkkaavaisuutta.¹⁶⁴ Kuuntelun voidaan havaita juridisen kontekstiin sisältyväksi ammatillisesti aktiiviseksi toiminnan osa-alueeksi ja merkittäväksi työn kuvan elementiksi.

Ala-Kortesmaa ja Välikoski tarkastelivat kärjätuomarin kuunteluorientaatiota etäkuulemistilanteessa, jota ohjasi neljä vuorovaikutukseen liittyvää tekijää: prosessinjohton kannalta keskeinen vuorovaikutus, oikeussalivuorovaikutuksen institutionaaliset piirteet, istuntoon

---

¹⁶¹ Ala-Kortesmaa & Välikoski 2023, s. 171.

¹⁶² Heritage & Clayman 2010, s. 173.

¹⁶³ Ala-Kortesmaa & Isotalus 2014, s. 137.

¹⁶⁴ Ala-Kortesmaa & Isotalus 2014, s. 139.

osallistuvien väliset vuorovaikutussuhteet ja etäkuulemisen vuorovaikutuksen erityispiirteet. Prosessin johdon kannalta keskeinen vuorovaikutus kuvaa kuuntelemisen kognitiivista ulottuvuutta eli asian selvittämistä. Kuunteluorientaatio keskittyy kuuntelemisen asiatasolle kohdistuen kuullun informaation relevanttiuden arviointiin faktojen ja perustelujen näkökulmasta. Oikeussalivuorovaikutuksen institutionaaliset erityispiirteet ohjaavat myös tuomareiden kuunteluorientaatiota. Oikeudellisuuden varmistaminen liittyy kuuntelemiseen. Tuomari johtaa säänneltyä vuorovaikutusprosessia, jossa vuorovaikutuksen keinoin toteutetaan aineellista oikeutta. Asianosaisen kuunteleminen pitäisi näkyä tuomioissa.¹⁶⁵ Oikeusjärjestelmän instituutio ulottuvuutta kuvaa tuomareiden kuuntelemisen kognitiivisen ulottuvuuden lisäksi kuuntelemisen relationaalinen eli suhdetta rakentava ulottuvuus ja sen sosiaalinen eli kuulluksi tulemisen kokemus¹⁶⁶. Oikeudenkäynnissä kärjätuomari kerää ja havainnoi tietoja, tulkitsee ja arvioi saamaansa informaatiota huomioiden yksittäisen tapauksen erityispiirteet suhteessa oikeuskäytäntöön ja lainsäädäntöön.¹⁶⁷ Tuomarin ratkaisu on käsittelyn päätteeksi sidottu oikeudenkäyntiaineistoon. Ratkaisun perustelemisella voidaan seurata kommunikaation toimimista oikeudenkäynnissä ja sitä, että ratkaisu perustuu oikeudenkäyntiaineistoon huomioiden saatujen argumenttien painoarvo.¹⁶⁸ Kuulemisen kognitiivinen, relationaalinen ja sosiaalinen ulottuvuus osoittavat kuuntelun olennaisen merkityksen tuomioistuimen tapauks käsittelyssä. Tuomioistuimen instituutio ulottuvuus konkretisoi kuulemisen käytännöllisiin toimintoihin ja sitoo sen olennaiseksi osaksi oikeudenkäynti prosessia. Vuorovaikutus oikeuden ja psykologian kuulemisen välillä toteutuu tuomioistuimen tapauks käsittelyssä sen kuuntelemisen eri ulottuvuuksien yhteisvaikutusten kautta. Oikeuden näkökulma kuuntelemiseen tulee nimenomaisesti sen kognitiivisen ulottuvuuden myötä. Oikeus ja lainsäädäntö vaikuttavat ja ohjaavat kuuntelemisessä asian selvittämistä. Niiden pohjalta ja niihin perustuen nousevat tuomioistuimesta kuultavalle esitettävät kysymykset.

3.2.2 Transaktiomalli – vuorovaikutus prosessien kautta

Psykologian alalla esitetty transaktiomalli kiinnittää huomiota ympäristön ja elämänjärjestelmän plastisuuteen ihmisen kasvun aktiivisena osallistujana. Kehityspsykologi Arnold J. Sameroff kiteyttää transaktion näin: ”Transaktiomallissa minkä tahansa prosessin kehittymiseen yksilössä vaikuttaa vuorovaikutus yksilön kontekstissa ajan mittaan tapahtuvien prosessien kanssa.” Lapsen

---

¹⁶⁵ Ala-Kortesmaa & Välikoski 2023, s. 177–178.

¹⁶⁶ Ala-Kortesmaa & Välikoski 2023, s. 178–179.

¹⁶⁷ Ala-Kortesmaa & Välikoski 2023, s. 170.

¹⁶⁸ Ervo 2005, s. 430.

kehitykseen vaikuttaa hänen kokemuksensa jatkuvasta dynaamisesta vuorovaikutuksesta ja sosiaalisista asetelmista. Transaktiomallin ydin on yksilön ja ympäristön välisen kaksisuuntaisten toisistaan riippuvaisten vaikutusten analyttisessä painottamisessa.¹⁶⁹ Kaksisuuntainen vaikutus yksilön ja ympäristön välillä tarkoittaa, että vaikutus kohdistuu toisistaan vaikuttuneina molempiin suuntiin niin yksilöön kuin ympäristöön. Vaikutus muodostuu ja koostuu useista eri elementeistä, eri osatekijöistä. Kuunteleminen on olennainen osatekijä vaikutuksen muodostumisessa. Lisäksi siihen vaikuttavat muilla ihmisen aisteilla tehtävät havainnot ja tilanteesta saatava ammatilliseen toimintaan vaikuttava seikat. Yksilön kontekstin kanssa tapahtuva vuorovaikutus vaikuttaa yksilöön. Tuomioistuimessa vuorovaikutus kuultavan yksilön ja kuulemisen vastaanottavan tahon välillä on kaksisuuntaista. Oikeudenkäyntiprosessi ja kuuleminen vaikuttavat tahoihin, joita käsittely koskettaa. Asianosainen yksilö viestittää kuulemisessaan oman asiaansa ja näkökantansa kuulemisen vastaanottajalle vaikuttaen siten osaltaan oikeudenkäyntiin. Vuorovaikutus on kaksisuuntaista ja se vaikuttaa vastaanottavan osapuoleen tämän seuraaviin valintoihin päätöksentekoon ja toimintoihin asian käsittelyprosessissa.

Sameroff erittelee interaktion (vuorovaikutus) ja transaktion¹⁷⁰ (tapahtuma) käsitteiden merkitystä ja niiden eroa toisistaan. Vuorovaikutusmallissa lapsi- ja ympäristömuuttujat määriteltiin staattisiksi kokonaisuuksiksi. Todellisuudessa nämä kuitenkin ovat dynaamisia niin sisäisissä kuin ulkoisissa prosesseissa sekä ajan kuluessa.¹⁷¹ Transaktionaalinen vaikutus ja merkitys on laajempi ja syvempi kuin interaktio kuvastaessa vaikutustilannetta moniulotteisemmin kuin ”interaction”. Tapahtumaan voidaan katsoa vaikuttavan toimijoita myös sivullisesti jonkun toisen toimijan tai jonkin asian kautta. Lisäksi vaikuttavan ajan suhteen voi olla vuorovaikutuksella ja tapahtumalla eroa. Interaktio on vuorovaikutteista osapuolten välistä tiedonvaihtoa. Transaktio voidaan nähdä tapahtumana, joka aktivoi osapuolissa sisäisiä prosesseja ajatuksien vaihteluilla.

Transaktioita voidaan sanoa olevan kaikkialla. Universumissa kaikki vaikuttaa johonkin muuhun ja siihen puolestaan vaikuttaa jokin muu. Kaikki ovat suhteessa keskenään, isoista monimutkaisuuksista yhteiskunnallisista asioista pienimpään ihmisen silmiin näkymättömään alkeishiukkaseen.¹⁷² Transaktiomallissa muutosten jatkuvuudesta Sameroff nostaa esiin itsesäätelyn. Vanhemmilla on lapsiin verrattuna enemmän itsesäätelyä, jolloin kohdattavien uusien kokemusten voidaan ajatella

---

¹⁶⁹ Sameroff 2009, s. 6,8.

¹⁷⁰ MOT kielipalvelu kääntää transaction sanan transaktioksi tai tapahtumaksi. Transactional analysis suomentuu muotoon transaktioanalyysi.

¹⁷¹ Sameroff 2009, s. 6–7.

¹⁷² Sameroff 2009, s. 3.

vaikuttavan heihin vähemmän kuin heidän lapsiinsa. Samalla tavalla yhteiskunnat ovat siitä edelleen paljon enemmän muodollisesti itsesäänneltyjä kodifioitujen oikeusjärjestelmien avulla kuin vanhemmat.¹⁷³ Ero vanhemman ja yhteiskunnan itsesäätelyn välillä on toki suuri, mutta rinnastus kuvaa asian luonnetta ja ilmentymää. Kodifioitujen oikeusjärjestelmien itsesäätely säätelee yhteiskuntaan kohdistuvien vaikuttimien vaikutuksia. Itsesäätely suojaa, vaalii yhtenäisyyttä ja toimintoja sekä hillitsee isoja muutoksia. Samoin vaikutus tapahtuu yksilöihmisen kohdalla. Itsesäätely vaikuttaa uusien kokemusten vaikuttavuuteen myös asettamalla rajoja sille, mitkä asiat voivat kohteeseen vaikuttaa. Transaktiossa tapahtuu muutosta eri suuntiin mutta muutoksilla on myös rajansa.

Sameroff avaa tapahtuman (transaktion) ja kahden henkilön välisen vuorovaikutuksen (interaktion) eroa lyhyen esimerkin kautta. Kaksi henkilöä tapaa kadulla ja puhuvat keskenään, minkä jälkeen he jatkavat kumpikin kulkuaan eteenpäin. Vuorovaikutussekvenssissä heidän välisensä dialogi voi mennä jotenkin näin:

”A: Hei.

B. Kuinka voit?

A: Olen kunnossa.

B: Se on mukavaa.”

Dialogi voi ensi vaikutelmalta kuulostaa transaktiolta, jossa yksilön vastaukseen vaikuttaa toisen hänelle antamansa vastaus. Kyseessä on lyhyt vuorovaikutustilanne. Tärkeä kysymys kuitenkin kuuluu, muuttiko tämä sosiaalinen tilanne heitä? Vuorovaikutuksellisesti ei muuttanut. Tällainen toistuva sosiaalinen kokemus ei tuo sinällään uutta asiaa eikä sitä kautta painetta kuulijan mukautuvuuteen. Jokaisella on suunniteltu kaava tällaiseen tapaamiseen, joka pysyy tapaamisen jälkeen ennallaan. Tapahtumasekvenssiä varten vastaavan vuorovaikutuskaavan täytyy muuttua ja mukautua, mikä edellyttää jotain uutta kokemusta. Näin voisi tapahtua, jos dialogi olisi esim. seuraavanlainen:

”A: Hei.

B: Kuinka voit?

A: Olen kuolemassa syöpään [oletetun ”olen kunnossa” lausuman sijasta].

B: Hups! ”

Mikäli lausuma ”hups” on seurausta uudesta empatian tunnetta tuottavasta arvioinnista, josta seuraa sympaattinen vastaus, kyseessä on transaktio. Näin B:n vuorovaikutuskaava muokkautuu hänen

---

¹⁷³ Sameroff 2009, s. 17–18.

seuraavia kohtaamisia varten A:n kanssa. Jos puolestaan kyseessä on tunteeton tai kovan välinpitämätön B, vastaus saattaa silti olla edelleen ”Se on mukavaa”, eikä transaktiotapahtumaa tällöin tapahdu.¹⁷⁴

Muutos sosiaalisessa tilassa on olennainen transaktiossa. Muutos voi olla yllättävä ja pysäyttävä kuten edellä Sameroffin tuomassa traagisessa dialogia esimerkissä. Sosiaalisen tilanteen tuoma transaktio vaikutus voi yhtä hyvin tapahtua iloisen ja onnellisen keskusteludialogin vaikutuksesta, kuten lapsen syntymää koskeva dialogia. Muuttuneessa tilanteessa kohtaaminen luova painetta kuulijan mukautuvuuteen niin sanallisessa viestinnässä kuin mahdollisesti tunteiden ilmaisussa. Tällöin tilanteessa tapahtuu transaktio. Se voi myös laajentaa vuorovaikutuksen ajatusten vaihtoa, kun viestintä ei toistu ennakkollisen kaavan mukaan. Transaktionaalisessa dialogissa yleisten vakiosanaparien vaihtamisen lisäksi vuorovaikutustilanne on avoimempi, yksilöllisempi, välittömämpi ja sitä kautta kohtaavampi.

Ensimmäistä kertaa oikeussalissa oleva henkilö voi olla hyvin jännittynyt tilanteesta, jolloin jännitys voi haitata hänen puhumisensa ja kuuntelun toimivuutta¹⁷⁵. Näillä tekijöillä on vaikutusta vuorovaikutukseen ja transaktioon oikeudenkäynnin suullisen käsittelyn kuulemisessa. Jännitys on ymmärrettävää ja luonnollista. Ihminen usein jännittää asioita ja tilanteita, jotka ovat hänelle entuudestaan tuntemattomia. Kun otetaan huomioon tuomioistuimen oikeuden ammattilaisten asema ja rooli käsiteltävänä olevassa oikeudenkäynti tapauksessa versus asianomistajan maallikko asetelma, voi tilanne vaikuttaa kuulemiseen myös asetelman takia. Oikeudenkäynnin kuulemistilanteessa kuulemisen osapuolten vuorovaikutustaidot, -tottumukset ja -tavat voivat olla hyvin erilaisia. Kuulemisen toteutuminen kirjallisessa tai suullisessa käsittelyssä voi kuunneltavan oman asian esiin nostamisen kannalta olla merkityksellinen. Oikeudenkäynnin kuulemiseen voi sisältyä kuultavassa monenlaisia substanssiin ja menettelyyn liittyviä ajatuksia ja tunteita. Vuorovaikutuksessa osapuolten välillä kuullaan informaatiota ja tehdään tulkintoja. Kuulemisesta saatu informaatio ja tulkinnat ovat toisistaan erillisiä, ja niitä on pyrittävä erottelemaan toisistaan. Kuulemisesta muodostuneet tulkinnat voivat johtaa harhaan tai olla yksipuolisia asiaa käsiteltäessä oikeudenkäynnissä, jolloin vääristyneessä tulkinnassa voidaan mennä asiasta sivuun. Transaktionaalisuudesta voi olla hyötyä oikeudenkäynnin prosessissa mutta se voi myös ’häiritä’ objektiivista kuulemistä. Kuulija saattaa vaikuttaa kuultavan viestintään herkästi omalla tietoisella tai tiedostamattomalla toiminnallaan.

---

¹⁷⁴ Sameroff 2009, s. 7–8.

¹⁷⁵ Ala-Korttesmaa & Isotalus 2015, s. 138.

Kuultavana olevan asian ilmaisussa ilmenee hänen affektiivisiä tulkintojansa, mielikuvia ja päätelmiä sekä oman itsensä edustamis- ja suojelelutarpeita.

Oikeudenkäynnin käsittelyn kuulemisesta voidaan pohtia, toteutuuko siinä interaktiota (vuorovaikutus) vai transaktiota (tapahtuma). Kuten aikaisemmin todettiin, kuunteleminen on tarkkaavaisuutta vaativa prosessi, muutakin kuin äänen havainnointia kuuloaistilla. Oikeusjärjestelmän instituutio ulottuvuuden ja kognitiivisen kuuntelemisen myötä tuomioistuimen kuulemisessa noudatetaan formaalia käsittelymenetelmää, tosiasioiden keräämistä ja oikeudellista tarkastelua. Samalla kuulemisluonteeseen kuuluu sosiaalisen tilan muutosta kuulemisen etenemisen, kuulluksi tulon ja siitä saadun informaation myötä. Relationaalisessa ulottuvuudessa painottuu kuulemisen ammatillisuus. Kuulluksi tulemisen kokemuksellinen ulottuvuus ja suhdetta rakentava ulottuvuus sisältyy merkittäviä psykologisia elementtejä ihmisyydestä ja sen luonteesta. Transaktiossa vuorovaikutuksesta tulee dynaamisempi ja intensiivisempi tehostaessaan asioiden tietoisuutta kuuntelijalle. Kuultavalta vastaanotetun informaation tulee vaikuttaa tuomarin päätökseen, jolloin vuorovaikutukseen tulee muutosta ja mukautuvuutta. Muutos ja mukautuvuus uuden informaation äärellä ilmentää tapahtunutta transaktiota. Oikeudenkäynnin vuorovaikutustilanteissa, joissa transaktion muutosta ei tapahdu, ollaan interaktio vuorovaikutustilanteessa. Tuomioistuimen kuulemisen kognitiivisen eli asian selvittämisen ulottuvuuden myötä suullisen käsittelyn kuulemisessa transaktio voi toteutua.

Kuulemisesta säännellään laissa ja laki on tietoisin inhimillisen toimin saatettu voimaan. Oikeuden teoriassa kuulemista olen tutkinut oikeuden juurien kautta ajatuksella: Kuuleminen kuuluu oikeuteen, mitä oikeus on. Toisekseen kuulemisen ja kuuntelemisen konkreettista ulottuvuutta olen tarkastellut avaamalla kuuntelemisen tointa. Kolmanneksi kuulemisen sidonnaisuus vuorovaikutukseen antaa mahdollisuuden tarkastella psykologian teorian kautta vuorovaikutuksellisen kommunikaation muotoja interaktiota ja transaktiota. Hallinto-oikeus toimii julkisoikeudellisissa kontekstissa ja kuuleminen on tärkeä osa sen toimintaa. Kuulemisen toimimisella voi olla myönteinen vaikutus yksilön suhtautumiseen julkishallintoon. Nämä kolme kohdistuvat parin tai muutaman henkilön väliseen kommunikaatioon kuulemisessa. Neljänneksi seuraavassa luvussa käsittelen toisen psykologisen bioekologisen systeemiteoria teorian kautta yksilön verkostoja, niiden pintoja ja olemusta. Sillä kuulemista tapahtuu verkostojen eri linkeillä ja se nostaa esiin ympäristön vaikutuksen yksilöön. Lopuksi nostan esiin kolme ylempien oikeusasteiden oikeudenkäynti tapausta, joihin kohdistuu suullisen käsittelyn ulottuvuuksia. Nämä konkretisoivat ja kokoavat kuulemista yksittäisiin moniulotteisiin käytännön tapauksiin.

4 TUOMIOISTUIN KUUNTELEMISEN KONTEKSTINA

4.1 Ympäristön vaikutukset yksilöön

Oikeudellinen konteksti on Ala-Kortesmaan ja Isotaluksen tutkimuksen mukaan vaikuttanut asianajajien kuunteluun merkittävästi, koska tämän sisältämä kontekstuaalinen ulottuvuus ohjaa heidän siinä soveltamaa itsesääntelyä¹⁷⁶. Tutkimuksen tuloksista voidaan nähdä ammatillisen kuuntelukontekstin määrittelevän kognitiivisen ulottuvuuden eli millä tavoin kuuntelu ymmärretään, sillä kuuntelukonteksti yhdessä ammatillisen tavoitteen kanssa ohjaa kuuntelua. Kuuntelun eettisen ulottuvuuden mukaan kuuntelua tulee toteuttaa siten, että se varmistaa oikeuden toteutumisen ja sen myös nähdään toteutuvan. Ulottuvuuden vaikutuksessa voi olla jossain määrin eroja oikeusalan mukaan.¹⁷⁷

Tuorin näkemyksessä oikeussuhteissa abstraktit oikeudelliset normit konkretisoituvat tiettyjen yhteiskunnallisten toimijoiden oikeuksiksi ja velvollisuuksiksi. Nämä osallistuvat tiettyihin sosiaalisiin käytäntöihin, jotka näkyvät aineellisessa, henkilökohtaisessa, tilallisessa ja ajallisessa suhteessa. Aineellinen ulottuvuus pitää sisällään määrättyjä oikeuksia ja velvollisuuksia, henkilökohtainen ulottuvuus näiden yksilöitymistä, tilaulottuvuus oikeussuhteen ja oikeudellisen käytännön toteutuvana tilanteena ja ajallinen ulottuvuus tietyn oikeussuhteen elinikänä.¹⁷⁸ Asianosaisella on oikeuksia ja velvollisuuksia, kun käsitellään häntä koskevaa tapausta tuomioistuimessa. Nämä yksilöityvät oikeustapauksessa tietylle henkilölle. Oikeudenkäynti käydään niissä fyysisissä tiloissa ja kontekstissa, mitä asiasta on määrätty. Tämä oikeussuhde kestää sen ajan, mitä tapauksen käsittelyn aika kestää.

Yksilö ja hänen vuorovaikutuspiirissään olevat fyysiset ja sosiaaliset ympäristöt ovat osa laajempaa kokonaisuutta, jossa kaikki vaikuttaa osaltaan kaikkeen. Kehitykseen voi kuulua monia polkuja ja yllättäviäkin käännteitä riippuen eri vaikutteiden vuorovaikutuksesta. Kehityspsykologiassa nähdään luonnon ja hoivan molempien olevan osa dynaamista järjestelmää kehityksen tuottajina.¹⁷⁹ Luonto eli elinympäristö suppeasti ja laajemmin sekä hänen saama hoiva ja huolenpito yhdessä vaikuttavat yksilön elämään ja hänen kehitykseensä.

---

¹⁷⁶ Ala-Kortesmaa & Isotalus 2014, s. 242.

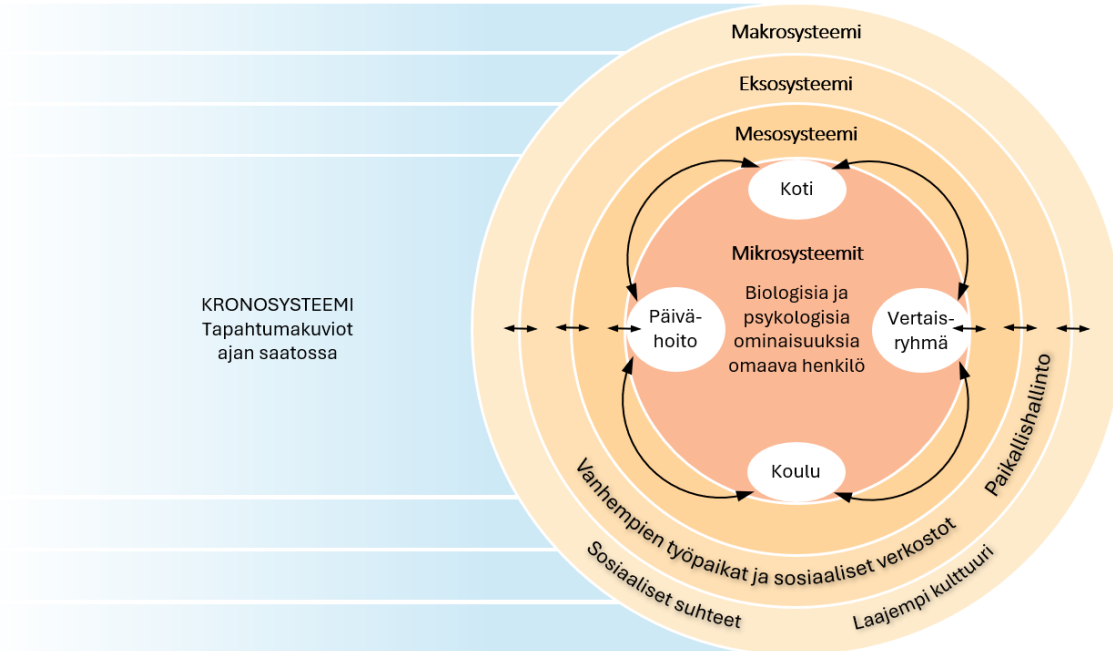
¹⁷⁷ Ala-Kortesmaa & Isotalus 2014, s. 246.

¹⁷⁸ Tuori 2021a, s. 89.

¹⁷⁹ Sigelman & Rider 2022, s. 14.

Ekologisessa systeemiteoriassa Urie Bronfenbrenner on tuottanut jäsenellyn ja kattavan kuvauksen ihmisen kehitysprosesseihin vaikuttavista ympäristöorganisaatioista.¹⁸⁰ Kehityksen systeemiteoria kuvaa ihmisen eliniän pituisen kehityksen monimutkaisuutta. Kehitys tapahtuu moniulotteisessa järjestelmässä biologisten tekijöiden ja ympäristövoimien vuorovaikutusten yhteistuloksena.¹⁸¹ Ekologinen malli kuvaa systeemiteoreettisesti järjestettyä ympäristöä ja tämän ympäristön vaikutuksia ihmisen kehitykseen. Sitten Bronfenbrenner nimesi kehityksen bioekologiseksi kehitysmalliksi. Bronfenbrennerin mukaan ihminen on vuorovaikutuksessa eri ympäristöjärjestelmien kanssa samalla kun nämä sisäkkäiset järjestelmät ovat myös keskenään vuorovaikutuksessa. Yhtäältä ihminen vaikuttaa ympäristöönsä samalla ympäristön vaikuttaessa häneen.¹⁸² Ympäristö vaikuttaa yksilöön suppeassa ympäristön määritelmässä kotiympäristön kautta sekä laajassa merkityksessä yhteiskunnassa vallitsevan kulttuurin vaikutuksesta. Alla oleva kuvio havainnollistaa osasysteemien kautta systeemiteorian kokonaisuutta.

Kuvio 6. Urie Bronfenbrennerin bioekologinen systeemiteoria¹⁸³. Ympäristön viisi systeemiä ovat vuorovaikutuksessa yksilön kanssa. Kronosysteemi on lisätty alkuperäiseen teoriaan.

¹⁸⁰ Sameroff 2009, s. 15.

¹⁸¹ Sigelman & Rider 2022, s. 16.

¹⁸² Sigelman & Rider 2022, s. 14.

¹⁸³ Sigelman & Rider 2022, s. 14. Kuvio mukailtu Kopp ja Krakow (1982). Teoksessa kuvio englannin kielellä, omatoimisesti suomennettu tähän työhön.

Bioekologisen systeemiteorian kuvauksen sisimmäisen kehän mikrosysteemi on henkilön välitön fyysinen ja sosiaalinen ympäristö, jossa hän kohtaa kasvokkain itselle läheisiä ihmisiä. Yksilön ensisijainen mikrosysteemi on yleensä hänen perheensä. Kehittyvä lapsi voi kokea mikrojärjestelminä päiväkodin, myöhemmin koulut ja vertaisryhmät. Seuraava kehä, keskeltä reunoille päin tarkasteltuna, on mesosysteemi, joka muodostuu kahden tai useamman mikrojärjestelmän välisistä suhteista. Yhdessä mikrojärjestelmässä koettu tapahtuma voi vaikuttaa positiivisesti tai negatiivisesti toiseen mikrojärjestelmään. Perheessä koetut riidat voivat lisätä poissaoloja koulusta ja oppimisvaikeuksia. Samalla tavalla koulun ongelmat voivat levitä nuoren huonovointisuuden vaikutuksesta perheeseen. Kolmannen jäsenellisen kehän, eksosysteemin, muodostavat sosiaaliset ympäristöt, jotka vaikuttavat yksilöiden kehitykseen epäsuorasti tai välillisesti. Vanhempien kokema työstressi tai asuinyhteisö ja naapurusto voivat välillisesti vaikuttaa lapsiin. Eksosysteemin sisäistä vaikutusta on myös poliisin päätös valvoa alaikäisten juomista koskevia lakeja tehostetusti. Neljäs kehä, makrosysteemi on kulttuurinen tai yhteiskunnallinen konteksti, jonka sisään käsitetään mikro-, meso- ja eksosysteemit sekä ihminen. Makrosysteemiin sijoittuu yhteiskunnan arvot, lait, poliittiset ja taloudelliset järjestelmät sekä instituutiot.¹⁸⁴ Kulttuuriin määritellään usein uskomukset ja käytännöt sekä lapsille opetettavat vuorovaikutus- ja toimintatavat yhteiskunnassa toimimisesta, sekä käsitykset miten ihmisten tulisi toimia.¹⁸⁵ Yksilön vuorovaikutus systeemeihin toteutuu eri muodoissa ja syvyyksinä. Siihen kuuluu myös tarpeellinen rajanveto siinä mitä, miten, milloin ja kenelle jaamme kohtaamisissamme asioita. Luottamus on oleellista vuorovaikutuksessa. Se vaikuttaa myös yksilön kuulemiseen, jota etäisimmiltä systeemeiltä käsin toteutetaan.

Bronfenbrenner nosti bioekologisessa systeemiteoriassa esille myös kronosysteemi osa-alueen kuvastamaan ajan vaikutusta ihmisen ja hänen ympäristönsä sekä niiden välisten suhteiden muutoksissa. Yhdessä järjestelmässä, sisimmällä tai uloimmalla kehällä, koettu tapahtuma heijastuu tai johtaa toiseen; työpaikan menetys, muutokset perhesuhteissa tai maailmanlaajuinen pandemia voivat olla tällaisia.¹⁸⁶ Aika käsitteellä on merkitystä myös yksilön iän näkökulmasta. Ajan tuomat muutokset systeemeihin vaikuttaa eri tavalla 2- vuotiaaseen ja 12-vuotiaaseen lapseen. Taaperoikäiset lapset ymmärtävät ympäristön tapahtumia eri tavalla kuin varhaisnuoret. Käsitys- ja kokemusmaailma muuttuu iän karttuessa. Yksilöllisiä eroja ei tule ohittaa. Samaan ikäluokkaan kuuluvat yksilöt voivat kokea kohtaamiaan asioita eri lailla.

---

¹⁸⁴ Sigelman & Rider 2022, s. 14–15.

¹⁸⁵ Sigelman & Rider 2014, s. 52.

¹⁸⁶ Sigelman & Rider 2022, s. 16.

Oikeudenkäynti tuomioistuimessa voidaan katsoa asettuvan bioekologisessa systeemiteoriassa makrosysteemiin. Tuomioistuin yhteiskunnallisena instituutiona sijoittuu yhteiskunnalliseen kontekstiin. Yhteiskunnalliset kontekstit voivat vaikuttaa ympäristöjärjestelmänä eri tavalla yksilöön riippuen näihin sijoittuvien organisaatioiden luonteesta ja toimintatehtävästä. Oikeudenkäynneissä käsitellään eri oikeusaloilla monenlaisia aihepiirejä, joiden vaikutus yksilöön on sitä myöten myös vaihteleva. Teknisluontoisten asioiden käsittelyyn sisältyy substanssin puolesta erilaisia piirteitä kuin ihmissuhteiden parissa käsiteltävä lastensuojelua kosketa oikeustapaus. Esimerkiksi verotusta koskevat oikeuskäsittelyt vaikuttavat käsittelyn osapuolena olevaan yksilöön lähtökohtaisesti eri tavalla kuin lastensuojelua koskevat asiat. Psykologisilta vaikutuksilta tilanne on erilainen. Hallintotuomioistuimessa lastensuojelua koskeva käsittely vaikuttaa yksilön mikrosysteemiin yksilön kotiin ja perheeseen kohdistuvina oikeudenkäsitteilyn ratkaisuina. Kronosysteemin tuoma ajan vaikutus voi koskettaa yksilöä myös oikeudenkäyntikäsittelyn kautta. Ajallisella ajankohdalla suhteessa yksilöön voi heijastaa erilaisia vaikutuksia. Oikeudenkäynnin kesto ja sen ajallinen sijoittuminen suhteessa asianosaisen ikään vaikuttaa asianosaiseen itseensä, hänen ympäristöönsä ja niiden välisiin suhteisiin. Oikeudenkäynti voi vaikuttaa mesosysteemin kautta mikrojärjestelmien välisiin suhteisiin, kuten kodin ja vertaisryhmän välille.

4.2 Lasta koskeva tapauskäsittely korkeimpien tuomioistuinten käsittelyssä

Lasta koskeva tuomioistuinkäsittely on aiheena sensitiivinen ja sillä on psyykinen vaikutus lapseen ja hänen läheisiinsä. Yleinen tuomioistuin, ensimmäisenä käräjäoikeus käsittelee lapsen huoltajuusriitaa koskevat oikeuskäsittelyt ja hallintotuomioistuin julkisoikeudelliset, kuten lastensuojelua koskevat tapauskäsittelyt. Hallintotuomioistuimessa yksityinen henkilö kohtaa julkisen hallinnon tahon paitsi tuomioistuimen myös esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän kautta.

Lastensuojeluoikeus pohjautuu lapsen oikeudelle huoltoon ja erityiseen suojeluun sekä perhe-elämän suojaan. Nämä oikeudet on myös vahvistettu Suomen ratifioimissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (SopS 18–19/1990, 438/1990) ja Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (SopS 59–60/1991, LOS).¹⁸⁷ LOS 9. artiklan mukaan kaikille asianosaisille on annettava mahdollisuus osallistua asian käsittelyyn ja

---

¹⁸⁷ Aer 2013, s. 8.

tuoda julki näkökantansa lapsen erottamisesta perheestä koskevassa asiassa. Sopimuksen artiklassa 12 on kirjattu lapsen oikeudesta tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden mukaisesti lapsilla asianosaisina on oikeus tulla kuulluksi ja pyytää suullista käsittelyä häntä koskevassa asiassa¹⁸⁸.

Lastensuojelulain (417/2007, LSL) 86 § 1. momentissa säädetään: *Lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, jos lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. --- Alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.*

2. momentissa säädetään: *Jos menettely on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä varmistamiseksi, tuomioistuimen tulee ensisijaisesti toteuttaa lapsen henkilökohtainen kuuleminen siten, että ainoastaan yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen ja lapsi ovat läsnä---* 3. momentin mukaisesti *lapsen henkilökohtainen kuuleminen voi tapahtua suullisessa käsittelyssä tai muulla tuomioistuimen harkitsemalla tavalla.* Lapsi voi kieltäytyä kuulemisestaan suullisessa käsittelyssä eikä häntä voida kuulla vastoin tahtoaan. Kuulemisen pyynnön ja suostumuksen esittäminen kuuluu lapselle itselleen, ei hänen huoltajalleen. Lapsen kuulemisessa on kiinnitettävä huomiota hänen ikäänsä ja kehitystasoon.¹⁸⁹ Tilanteen mukaan asia täytyy voida ratkaista huoltajaa kuulematta, jos huoltaja on tavoittamattomissa ja lastensuojelutoimiin on ryhdytty lapsen jäädessä ilman tarvitsemaansa hoitoa¹⁹⁰. Lasta kuultaessa on pyrittävä kuulemaan hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota kuulemisessa käytettävään kieleen välttäen heille vaikeita sanoja ja käsitteitä.¹⁹¹ Vuorovaikutuksen asymmetrisyys korostuu lapsen kuulemisessa. Ajan merkitys heijastuu systeemeihin ja systeemien välisiin suhteisiin. Kronosysteemi vaikuttaa vuorovaikutukseen niin aikuisen, mutta etenkin lapsen kuulemisessa. Iällä on merkitystä suullista kuulemista toteutettaessa. Oikeuden päätökset vaikuttavat asianosaisen elämään elinympäristön eri systeemien kautta. Sosiaaliset verkostot ja kontaktit kokevat muutosta. Koti on merkittävä paikka, jolloin asuinpaikan vaihtuminen tuo muutosta elämään. Suulliseen kuulemiseen itsessään voi vaikuttaa kulttuuri laajassa näkökulmassa.

Suullisen käsittelyn menettelymuodossa asianosaiset osallistuvat prosessiin tuomioistuimen edessä henkilökohtaisesti tai asiamiestensä edustamina. Tällöin asianosainen voi parhaiten varmistua siitä,

---

¹⁸⁸ Aer 2013, s. 303.

¹⁸⁹ Aer 2013, s. 304.

¹⁹⁰ Aer 2013, s. 290.

¹⁹¹ HE 29/2018 vp. s. 109.

että vastapuolen ja tuomioistuimen jäsenet ovat ymmärtäneet hänen esittämänsä aineiston kuten on sen tarkoittanut. Suorassa suullisessa puhetilanteessa kommunikointi oikeudenkäyntiin osallistuvien henkilöiden ja tuomioistuinten jäsenten välillä välittyy nopeasti ja kokonaisvaltaisesti äänen, eleiden, ilmeiden ja painotusten kautta. Viestin väärinymmärrykset tai virheelliset tulkinnat ovat helpompi havaita ja korjata suullisessa keskustelussa. Suullista käsittelyä ei voida kuitenkaan pitää itsetarkoituksena kaikkiin tilanteisiin.¹⁹² Käsittelyn osapuolilla on tilaisuus esittää suullisesti oma näkökanta ja kysymyksiä toiselle osapuolelle¹⁹³. Väärät tulkinnat on pyrittävä välttämään. Käsittelyn vuorovaikutustilanteista on varmistettava lapselle turvallinen kokemus eri tahoihin nähden. Tilanteissa on ymmärrettävä lapsen mahdollisista aiemmista kokemuksista nousevat ennakkoasenteet. Ennakkoasenteet viranomaistahoa kohtaan voivat vaikuttaa lapsen viestintään tämänhetkisen asian käsittelyyn.

KHO: 2019:154 Lastensuojelulain 43 §:n 1 momentissa tarkoitettu viranhaltija oli päättänyt ottaa A:n ja B:n runsaan vuoden ikäisen lapsen C:n huostaan ja sijoittaa hänet sijaishuoltoon tilanteessa, jossa lapsen huoltajat eivät olleet vastustaneet huostaanottoa. Tästä noin vuoden päästä A vaati, että huostassapito lopetetaan. Viranhaltija hylkäsi A:n hakemuksen.

Korkein hallinto-oikeus totesi, että huostassapidon lopettamista koskevan asian ratkaiseminen hallinto-oikeudessa on edellyttänyt valittajan vanhemmuuden ja henkilökohtaisten olosuhteiden arvioimista. Kysymys oli siten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun *Ramos Nunes De Carvalho e Sá v. Portugali* kohdassa 191¹⁹⁴ tarkoitetusta asiasta, jossa valittajalle tulisi antaa mahdollisuus itse kertoa suullisesti tuomioistuimelle henkilökohtaisesta tilanteestaan. Kun lisäksi otettiin huomioon Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohta ja se, ettei A:n lapsen huostaanottoa koskevissa asioissa ollut aiemmin järjestetty suullista käsittelyä, hallinto-oikeus ei ollut voinut hylätä A:n pyyntöä suullisen käsittelyn toimittamisesta. Hallinto-oikeuden päätös kumottiin ja asia

---

¹⁹² Vuorenää ym. 2021, s. 167–168.

¹⁹³ Rätty 2023, s. 969.

¹⁹⁴ European court of human rights case of Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal. 191. By contrast, the Court has found the holding of a hearing to be necessary, for example: (a) where there is a need to assess whether the facts were correctly established by the authorities (see *Malhous v. the Czech Republic* [GC], no. 33071/96, § 60, 12 July 2001); (b) where the circumstances require the court to form its own impression of litigants by affording them a right to explain their personal situation, on their own behalf or through a representative (see *Göç*, cited above, § 51; *Miller*, cited above, § 34 in fine; and *Andersson v. Sweden*, no. 17202/04, § 57, 7 December 2010); (c) where the court needs to obtain clarification on certain points, inter alia by means of a hearing (see *Fredin v. Sweden* (no. 2), 23 February 1994, § 22, Series A no. 283-A, and *Lundevall v. Sweden*, no. 38629/97, § 39, 12 November 2002).

palautettiin hallinto-oikeudelle suullisen käsittelyn toimittamiseksi ja sen jälkeen uudelleen ratkaistavaksi.

Korkein hallinto-oikeus piti tapauksessa suullista käsittelyä hyvin merkittävänä oikeudenkäynti prosessin ratkaisuun vaikuttavana välietappina. Suullisen käsittelyn painoarvo näkyy EIT:n ratkaisussa ja EIS: 6 artiklassa. Kuultava voi näin välittömällä vuorovaikutuksella omin sanoin ilmaista näkemyksensä käsittelyssä olevasta tapauksesta ilman välissä olevaa kasvotonta teknistä viestintävälinettä. Suullinen kuuleminen on psykologisesti pystyvyys ja omanarvon tuntoon vaikuttava asia. Kuuleminen on moniulotteisempaa ja sitä myöden osoittaa arvostusta kuunneltavan omaa näkemystä ja asiaa kohtaan.

HOL 44 § asianosaisen kuuleminen 1. momentin mukaan *asianosaiselle on ennen asian ratkaisua varattava tilaisuus esittää käsityksensä muiden oikeudenkäynnin osapuolten esittämistä vaatimuksista sekä muusta oikeudenkäyntiaineistosta*. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIS) 6 artiklan mukaisesti *jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ---*. Useamman asianosaisen asiassa heitä kaikkia on kuultava. Korkein hallinto-oikeus on oikeuskäytännössään painottanut kuulemisen edellyttävän kaikkien asian ratkaisuun vaikuttavan oikeudenkäyntiaineiston saattamista asianosaisen tietoon ja tosiasialliseen mahdollisuuteen siihen vastaamiseen. Asianosaisen tulee lähtökohtaisesti saada päättää antaako hän kannanottonsa tiedoksi saamaansa lausumaan tai selvitykseen (KHO 2008:44).¹⁹⁵

Oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä keskeisenä lähtökohtana on oikeudenkäynnin osapuolten tasa-arvoinen mahdollisuus informaation antamiseen ja saamiseen. Kyseessä on paitsi asianosaisen oikeudesta tutustua vastapuolen tuomioistuimelle toimittamiin asiakirjoihin ja keskustella niistä, myös oikeutta tutustua tuomioistuimen viran puolesta huomioon ottamiin sen ratkaisuun vaikuttaviin seikkoihin ja lausua käsityksensä niistä.¹⁹⁶ Hallintotuomioistuimilla on selvitysvelvollisuus kulloiseenkin oikeudenkäyntiin tarvittavista asiakirjoista ja myös velvollisuus huolehtia, tarkistaa ja tarpeen mukaan täydennyttää materiaalia oikeudenkäynnin osapuolilla. Viranomaisen edellytetään osaltaan huomioimaan oikeudenkäynnissä tasapuolisesti yleiset ja yksityiset edut.¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ HE 29/2018 vp. s. 109.

¹⁹⁶ Saukko 2020, s. 325.

¹⁹⁷ Saukko 2020, s. 338.

Kontradiktorisuuden toteuttamiseen kuuluu informaation saamisen lisäksi oikeus tuottaa sitä¹⁹⁸. Suullisuus ja välittömyys ovat keskeisiä periaatteita tarkasteltaessa kommunikaatiota asiaosaisen ja tuomioistuimen välillä. Kirjallisesti tai välikäsien kautta toteutettu kommunikointi on aina löyhempää.¹⁹⁹ Tuomari osallistuu kommunikaatioon materiaalisen prosessin johdon kautta. Hänen tehtävänänsä on valvoa kommunikaation toimivuutta oikeudenkäynnissä ja kyselyvelvollisuutta käyttäen korjata kommunikaation puutteet.²⁰⁰ Tuomioistuimen epärelevanttina pitämää aineistoa ei saa ottaa asiakirjavihkoon liitettäväksi oikeudenkäyntiaineistoksi antamatta sitä tiedoksi käsittelyn asianosaisille ja varaamatta heille mahdollisuutta lausua siitä käsityksensä. Mikäli asianosaiset omaaloitteisesti toimittavat oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolista aineistoa, on tuomioistuimen prosessin johdon ominaisuudessa rajoitettava tai pysäytettävä tällainen toiminta.²⁰¹

KKO 2004:79 Lasten asumista ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa hovioikeudelle oli toimitettu selvitys lasten ja heidän vanhempiensa olosuhteista. Selvitykseen oli liitetty lasten mielipiteiden selvittämistä koskeva muistio ja toisen vanhemman perheolosuhteita käsittelevä lausunto. Hovioikeus, joka ei antanut liitteitä tiedoksi asianosaisille, jätti ne huomioon ottamatta katsoen, ettei niillä ollut vaikutusta asiaa ratkaistaessa. Korkeimman oikeuden päätöksestä ilmenevillä perusteilla hovioikeuden olisi pitänyt toimittaa myös liitteet tiedoksi asianosaisille. Korkeimman oikeuden ratkaisun perustelujen mukaisesti asianmukainen käsittely tuomioistuimessa edellyttää, että tuomioistuimen ratkaisu perustuu vain sellaiseen aineistoon, joka on ollut oikeudenkäynnin asianosaisten tiedossa ja johon näillä on ollut tilaisuus myös perehtyä. Hovioikeudelle annetuissa asiakirjoissa on kysymys sellaisista seikoista, joilla tyypillisesti on merkitystä tuomioistuimen päättäessä lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta. Aineisto on siten laadultaan sellaista, että se voi tai on voinut vaikuttaa asian käsittelyyn.

Hallintoprosessissa yksityisen asianosaisen ja viranomaisen tiedolliset lähtökohdat tasapuoliseen oikeudenkäyntiin eivät ole samanlaiset viranomaisen käytettävissä olevan tietomäärän ja asian hallintokäytännön tuntemisen vuoksi. Viranomaisen taholta oikeudet kontradiktorisesti menettelyyn tulevat hallintoprosessilain ja substanssilainsäädännön säännöksistä.²⁰² Kuulemisperiaatteen toteutumisesta vastaa viran puolesta tuomioistuin. Tuomiota ei ole lupa perustaa aineistoon, jonka

---

¹⁹⁸ Ervo 2005, s. 425.

¹⁹⁹ Ervo 2005, s. 428.

²⁰⁰ Ervo 2005, s. 430.

²⁰¹ Ervo 2005, s. 59.

²⁰² Saukko 2020, s. 330.

osalta asianosaiselle ei ole annettu mahdollisuus tulla kuulluksi. Nykyään periaatteella tarkoitetaan laajemmassa merkityksessä oikeutta osallistua prosessiin. Osapuolien vastavuoroinen informaation vastaanottaminen ja palautteen antaminen siitä luo edellytykset asian monipuoliseen ja perusteelliseen selvittämiseen. Periaatteen mukaisen kuulemisen todellinen toteutuminen edellyttää, että pelkän muodollisuuden sijaan kuultavalle on varattava aito tosiasiallinen tilaisuus lausua itse asiasta²⁰³. Kuulemisvelvoitteesta tuomioistuin voi poiketa tarkoin määritellyissä tilanteissa, kuten HOL 44 § 2. momentti osoittaa. Kuuleminen ei ole välttämätön sellaisissa käsittelytilanteissa, joissa sillä ei ole lainkaan vaikutusta saatavaan päätökseen. Asianosaisella itsellä ei ole velvollisuutta esittää kannanottoaan tai vaatimuksia kuulemisessa.²⁰⁴

Lastensuojeluasiassa suullinen käsittely järjestetään usein asianosaisen, lapsen ja hänen huoltajansa pyynnöstä²⁰⁵. Oikeus tähän on myös asianosaisasemassa olevilla perhehoitajilla (sijaishuollon muutos tai huostassapidon lopettaminen)²⁰⁶. Tuomioistuin voi pitää suullisen käsittelyn myös omasta aloitteestaan. Asianosainen ei voi vaatia asian käsittelyä aivan kokonaan suullisesti. Suullisen käsittelyn osuus voidaan tuomioistuin käsittelyssä rajata asianosaisen kuulemisen osuuteen.²⁰⁷ Käytännössä etenkin lastensuojeluasioissa hallinto-oikeudet toimittavat viran puolesta suullisia käsittelyä²⁰⁸. Hallinto-oikeus voi hylätä pyynnön suullisen käsittelyn järjestämisestä, mikäli asia on selvä asianosaisen suostuttua hakemukseen tai vaatimukseen. Näin voidaan toimia myös, jos asian ratkaisemiseksi merkityksellisistä tosiasioista on jo saatu kattava selvitys eikä ole esitetty muuta asiaan vaikuttavaa aineistoa.²⁰⁹ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361) 15 §:n mukaan asiaan osallisten kuulemisesta *Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on varattava lapsen vanhemmille ja huoltajalle tilaisuus tulla kuulluksi. Tilaisuus tulla kuulluksi on varattava myös: 1) henkilölle, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, jos hakemus koskee tämän oikeuden muuttamista.*

KHO: 2021:22 Lapsi A oli ollut huostaanotettuna sijoitettuna perhehoitoon B:n sijaisperheeseen noin viiden ja puolen vuoden ajan kun johtava sosiaalityöntekijä muutti lapsen sijaishuoltopaikkaa perusteilla, jotka liittyivät keskeisesti B:n kasvatuskäytäntöihin ja hänen menettelyynsä sijaisvanhempana. Päätöksestä valittivat hallinto-oikeudelle muun ohessa B ja

---

²⁰³ Vuorenperä ym. 2021, s. 123–124.ö

²⁰⁴ HE 29/2018 vp. s. 110.

²⁰⁵ Aer 2013, s. 296.

²⁰⁶ Rätty 2023, s. 971.

²⁰⁷ Aer 2013, s. 296.

²⁰⁸ Saukko 2014, s. 179.

²⁰⁹ Rätty 2023, s. 971.

lapsen isä C, jotka molemmat vaativat suullisen käsittelyn järjestämistä muun ohessa vastaanäytön arvioimiseksi. Hallinto-oikeus hylkäsi heidän pyyntönsä suullisen käsittelyn järjestämisestä oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain 57 §:n 2 momentin 2 kohdan perusteella ja hylkäsi heidän valituksensa.

Korkeimmassa hallinto-oikeudessa oli B:n ja C:n valituksesta ratkaistavana, oliko hallinto-oikeus voinut ratkaista valitukset järjestämättä muutoksenhakijoiden asian selvittämiseksi pyytämää suullista käsittelyä.

Korkein hallinto-oikeus totesi, että oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain 57 §:n poikkeuksia suullisen käsittelyn järjestämisestä on tulkittava saman pykälän 1 momentin pääsäännön valossa ja ottaen huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö. Suullisen käsittelyn merkitys on tuomioistuimen näkökulman lisäksi myös siinä, että suullisessa käsittelyssä asianosaiset voivat esittää suoraan kysymyksiä toiselle osapuolelle ja kutsua paikalle todistajia. B:n osalta suullisella käsittelyllä on myös erityistä merkitystä sen vuoksi, että sijaishuoltopaikan muuttamista koskeva päätös oli perustunut keskeisesti hänen väitettyyn toimintaansa. Hallinto-oikeuden päätös kumottiin ja asia palautettiin hallinto-oikeudelle suullisen käsittelyn toimittamiseksi ja sen jälkeen uudelleen ratkaistavaksi.

Korkein hallinto-oikeus nosti esiin HOL 57 §:n painoarvon ja EIT:n oikeuskäytännön. Toisaalta KHO näkee merkitystä oikeudenkäynti prosessin kontekstissa asianosaisten väliselle kysymysten ja näkemysten vaihdolle. Oikeudenkäynnissä on ylipäätään kuultava sitä, kenen toimintaa käsittelyssä käsitellään ja ketä asia suoranaisesti koskee. Oikeudenmukainen oikeuden jako huomioi kuultavat asianmukaisin kuulemismenetelmin ja toiminnoin.

Edellä luvussa 2 nostin esiin Tuorin oikeuden tasojen hahmotelman oikeuden syvemmistä kerroksista jäsentämässä edellytyksiä ja rajoituksia oikeuden pintatasolle²¹⁰. Tuorin jäsentämässä konkretisaatiosuhteessa oikeusjärjestyksen syvempien tasojen käsitteelliset, normatiiviset ja metodiset ainesosat konkretisoituvat pintatasolla²¹¹. Oikeuden syvemmät tasot vaikuttavat tuomioistuimen toimintaan. Hallinto oikeuden omasta aloitteestaan pitämän suullisen käsittelyn voi nähdä pohjimmiltaan juontuvan oikeuden syvärakenteesta, josta se välittyy konkretisaatiosuhteella oikeuskulttuurin kautta käytännön toimintaan tuomioistuimen työskentelyssä. Oikeusjärjestyksen käsitteet, normit ja metodit ilmaisevat ainesosina oikeuden olemusta ja sen muodostumista. Ne ovat

---

²¹⁰ Tuori 2000, s. 163–164.

²¹¹ Tuori 2013, s. 68.

olennaisia osia oikeudessa muodostaen oikeusjärjestyksen kokonaisuuden, yhteneväisyyden ja legitimitetin. Oikeuden ainesosat tekevät oikeudesta oikeuden, erottavat sen oikeuden ulkopuolisista tutkimusaloista.

Oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimessa annetun lain (381/2007) 11 §:ssä säädetään suljetusta käsittelystä. 1 mom. *Suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai tarpeellisin osin yleisön läsnä olematta, jos suullisessa käsittelyssä esitetään tieto tai asiakirja, joka on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain tai muun lain mukaan salassa pidettävä.* Suullinen käsittely toimitetaan lastensuojeluasiassa ilman yleisöä, koska siinä käsitellään salassa pidettäviä henkilökohtaisia tietoja²¹². Hallintotuomioistuimen tulee lain perusteella harkita, tuleeko asianosaiselle antaa kaikki tieto vai jättää osan antamatta, jos jonkin tiedon antamatta jättäminen on välttämätöntä salassapitosäännöksen mukaisen edun suojaamiseksi, kun tämän tiedon pois jättäminen ei kuitenkaan vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. Tällaisia rajoituksia on tulkittava suppeasti. Vaitiolovelvollisuus koskee asianosaista, mikäli kuulemisessa salassa pidettävää aineistoa kantautuu hänen tietoonsa.²¹³ Suljettu käsittely turvaa yksityisyyttä ja siten myöden yksilön lähintä systeemiä hänen bioekologisessa systeemissä.

Systeemiteorian ympäristöorganisaatioilla on iso merkitys yksilön elämässä eri elämän vaiheissa. Ne vaikuttavat yksilöön eri tavoin ja niiltä myös odotetaan asioita. Julkisen ja yksityisen kohtaamisessa hallintotuomioistuimessa julkinen taho toimii tilanteessa työnsä puolesta ja yksityinen tavanomaisesti henkilökohtaisesta elämämpiiristään käsin. Suullisissa kuuntelutilanteissa oikeudenkäynnin käsittelyssä yksilöt yksityisen ja julkisen tahon edustajana kohtaavat toisensa. Makrotasolta toimija kohtaa oikeudenkäynnissä asianosaisen tämän tullessa tilanteeseen mikrosysteemistään käsin. Se, että etäisestä makrosysteemistä vaikutetaan mikrosysteemiin, ei tarkoita, että vaikutus olisi etäistä tai vähäistä.

Transaktionaaliossa vuorovaikutuksessa oikeudenkäynnin oikeuden toimija kohtaa tapauksen osapuolena olevan lapsen virallisena ja etäisenä toimijana makrosysteemissä mutta käsiteltävät keskustelut ulottuvat mikrosysteemille. Asetelmassa niin fyysisesti kuin psyykkisesti vieras henkilö lähestyy nopeasti lähelle pysyen itse kaiken aikaa makrosysteemissä. Vanhempien työpaikat ja sosiaaliset verkostot ulottuvat ekosysteemille, joka on makrosysteemiä lähempänä lapsen lähintä

---

²¹² Rätty 2023, s. 976–677.

²¹³ Saukko 2020, s. 335.

piiriä mikrosysteemiä. Lastensuojelu on hyvin sensitiivinen tuomioistuimen käsittelyssä oleva aihepiiri sen substanssin kohdistuessa yksityisen koti- ja perhe-elämään. Tällöin on tärkeää, että oikeudenkäynnin käsittelyn kuulemisessa kuunnellaan ja kohdataan kuultava. Transaktionaalisessa vuorovaikutuksessa kuuntelemisessa kohtaaminen menee syvemmälle tasolle ja näin osaltaan varmistaa hyvän oikeuskäytännön toimivuuden. Syvempi vuorovaikutus mahdollistaa mahdollisimman totuudenmukaisen kokonaiskuvan saamisen käsittelyssä olevasta asiasta ja tapahtumista.

Korkeimpien tuomioistuinten ratkaisut (KHO: 2019:154, KKO 2004:79 ja KHO: 2021:22) osoittavat suullisen käsittelyn merkityksellisyyttä ja painoarvoa tapauksen käsittelyissä. HOL 57 § on tulkittava tämän pykälän 1 momentin valossa, mikä ilmaisee suullisen käsittelyn järjestämisen merkityksellisyyttä tuomioistuimessa. Suullinen kertomus omasta tilanteesta voi olla merkittävästi kattavampaa kuin asian ilmaisu kirjallisesti. Suorien kysymysten esittäminen toiselle osapuolelle sekä mahdollisuus todistajien kutsumiseen paikalle ovat tärkeitä asianosaiille. Asianosaisen oikeus saada tietoa ja tutustuttavaksi aineisto johon tuomioistuimen ratkaisu pohjautuu, sisältyy oikeudenkäynnin osapuolien vastavuoroiseen informointiin. Kuulemisen kannalta on tärkeä voida itse lausua asiasta ja tähän vaikuttaa myös vastapuolelta saatuun tietoon tutustuminen, jotta siitä on mahdollista antaa oma lausunto. Näiden kuulemisten osa-alueiden merkitys painottuu perhettä ja sen jäseniä koskevissa oikeuskäsittelyissä.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tieteen tutkimuskentissä on alueita, jotka kiinnostavat eri tieteenaloja ja nämä lähestyvät siellä olevia asioita omista lähtökohdista ja tulokulmista käsin. Tässä olen tutkinut kuulemista teoreettisesta viitekehyksestä käsin oikeuden teorian ja psykologian teorioiden kautta. Kuulemisen merkitys yksilölle on moniulotteinen mikä voidaan havainnoida molemmissa tieteenaloissa. Kuulemisesta puhuttaessa on kyse vaikuttavasta elementistä ja osa-alueesta eri toimijoiden ja asioiden välisissä suhteissa.

Tutkimukseni tarkoituksena oli avata oikeuden teoriaa, kuulemisen luonnetta siinä, kuulemisen psykologista merkitystä sekä sen vaikutusta tuomioistuimen kontekstissa. Kuuleminen, nimenomaisesti suullinen, tunnetaan ja sille annetaan painoarvoa niin oikeuden kuin psykologian tieteenaloilla. Se kuuluu siten oikeuden piiriin esiin nostettuna oikeutena ja psykologian piiriin ihmisen toimintaa ja osaltaan kognitiota kuvaavana. Lakitekstissä muoto *kuuleminen* ja myöhemmin tekstissä käsiteltävä *kuunteleminen* eroavat vähän toisistaan kirjoitusasultaan. Näkisin tämän juontuvan lakiteknisistä lainkirjaamiseen liittyvistä seikoista. Tarkalleen katsottuna *kuuleminen* on passiivista aistihavainnointia, kun taas *kuunteleminen* tarkoittaa aktiivista viestinnän ja olemisen vastaanottamista. Psykologiassa puhutaan nimenomaan *kuuntelemisesta*.

Oikeusteorioissa oikeutta voidaan lähestyä ja tarkastella vähän eri tulokulmista. Oikeustieteen oikeuspositivismin teorioissa puhdas oikeusoppi suuntautuu ylhäältä alaspäin ja kriittinen oikeuspositivismi kehän keskeltä ulkokehälle sekä vastavuoroisesti ulkokehältä keskelle. Nämä kuvaavat oikeuden luonnetta, rakennetta ja muodostumista. Yksittäisillä käsitteillä ja käsitepareilla on merkitystä samoin kuin niiden tulkinnalla ja soveltamisella. Kuuleminen voidaan ajatella olevan oikeusteoriassa oikeuden pintatasolla, mutta myös syvemmillä pinnanalaisella tasolla. Tämän voi nähdä siinä, että kuulemista pidetään kansainvälisesti monessa valtiossa osana oikeudenkäynti käsittelyä. Kuulemista tapahtuu oikeuden sisällä sisäisenä kuulemisena. Oikeuspositivismin puhtaassa oikeusopissa oikeuden teoria tekee selvän eron muihin tieteenaloihin, kuten psykologiaan ja politiikkaan. Oikeustieteen teoria käy vuorovaikutusta näiden kanssa mutta pysyy tiukasti itsenäisenä. Tieteenalat voivat kohdata toisensa tutkimuksissa ja käytännössä ne kohtaavatkin eri yhdyspinnoilla ja rajapinnoilla. Tässä yhdyspinnassa oikeustieteen kuuleminen kohtaa toisen tieteenalan. Oikeustiede kohtaa tuomioistuimen käsittelyssä psykologian tämän alan oikeuden kentille sijoittuvien kiinnostuskohtien kuten todistajanpsykologian kentällä. Oikeudenkäynnin

tapauskäsittely tuomioistuimessa tapahtuu selvästi oikeustieteen kentällä, jonne psykologian vaikutus tulee. Psykologian alan voidaan sanoa kohtaavan oikeustieteen yksilöiden kautta, tapauskäsittelyn osapuolten kautta. Tapauskäsittelyn osapuolet tulevat oikeuskäsittelyyn oman elämäntilanteensa keskeltä. Samoin tapauskäsittelyssä työn puolesta toimivat oikeustieteen asiantuntijat omalta osaltaan tuovat psykologista elementtiä käsittelyyn, ammatillisuuden vuoksi ja itse tapauksen ulkopuolisena olevina psykologinen vaikutus on kuitenkin heille vähäisempää. Psykologisesta näkökulmasta jonkinlaista kuulemista tapahtuu oikeudenkäynnissä kaikkiin suuntiin missä henkilöt ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Sen määrä ja kattavuus ilman muuta vaihtelevat. Kohtaamiset osoittavat yhteistä toimintakenttää, mutta tutkimusalat näiden kenttien takana ovat erilliset muodostaen omat tutkimusalansa ja rakenteensa. Kuuleminen on niin oikeustieteen kuin psykologian alan asia.

Oikeuden sisällä tapahtuva erittely muodollisen ja aineellisen oikeuden välillä herättää pohdintaa kuulemisen luonteesta oikeuden toteutuksen yhtenä peruselementtinä. Oikeudenkäynnin suullinen käsittely nähdään tärkeänä prosessiperiaatteena, jonka merkitys nähdään hyvin laajaksi. EIT on pitänyt suullista käsittelyä tärkeänä elementtinä oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä. EIS 6 art. oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevassa määräyksissä katsotaan olevan kyseessä juuri menettelyllisistä oikeuksista²¹⁴. PL 21 §:n 2 momentin säännös ei ilmaise oikeutta suullisen käsittelyn toimittamiseen oikeudenkäynnissä²¹⁵. Hallintoprosessuaaliset periaatteet määrittävät perusteita hallintotuomioistuimen päätöksenteolle. Keskeisiin menettelyperiaatteisiin kuuluvat virallisperiaate ja vastavuoroisuuden periaatteet, jotka ohjaavat oikeudenmukaista menettelyä prosessien johtamisessa ja osapuolten aseman määräytymisessä.²¹⁶ Menetelmällisenä tekijänä kuulemisella on moniulotteinen merkitys. Sisällöllisesti ja määrällisesti sillä on yksilöasianosaiselle suuri vaikutus oikeuden toteutumisen henkilökohtaisuudessa ja siten oikeudenmukaisuuden kokemisessa. Lainsäädännössä säänneltyä kuulemista koskee sekä oikeus että velvollisuus. Laki velvoittaa asianosaisen kuulemiseen tuomioistuimessa ja antaa oikeudenkäynnin asianosaiselle oikeuden antaa oma näkemyksensä asiasta. Hallinto-oikeudellisella sääntelyllä on määritelty julkista hallintoa koskevat oikeudet ja velvollisuudet yksityistä kohtaan.

Kuuleminen on osa prosessioikeutta menetelmällisenä asiana. Toisaalta se on myös sisällöllisesti tärkeä osa oikeudenkäyntiä lainsäädännön kautta. Kuunteleminen on syvällisempää kuin

---

²¹⁴ Aer 2003, s. 18.

²¹⁵ Aer 2003, s. 33.

²¹⁶ Mäenpää 2019, s. 56–57.

menetelmällinen toiminto. Se pitää sisällään tietoa, näkemyksiä ja kokemuksia kuunneltavalta taholta samalla kuin kuuntelijalta se edellyttää keskittymistä ja käsiteltävän asian kannalta olennaisten seikkojen mieleen painamisen. Äänen lisäksi kommunikaatio pitää sisällään sanojen painotuksia, äänensävyllä viestintää sekä ilmeitä ja eleitä. Kuuntelemisessa pysähdytään vastaanottamaan kuunneltavan kokonaisvaltainen viestintä. Toista henkilöä voi kuulla ilman että todella kuuntelee häntä. Silloin viestintä uhkaa jäädä pintapuoleiseksi ja muodolliseksi. Muodon vuoksi toteutettu kuuleminen ei vastaa kuuntelun tarkoitusta ja tavoitetta. Tavoitteenahan on, että viestijä voi ilmaista oman näkemyksensä käsittelyssä olevasta asiasta. Kohtaava kuuntelu edellyttää kuuntelemiseen pysähtymistä ja keskittymistä.

Työssäni olen tarkastellut kuulemista rajallisesti ja rajatusti oikeuden ja psykologian näkökulmasta. Kuuleminen ja kuunteleminen sisältyy näiden tieteiden piiriin itsenäisenä käsitteenä samalla kuitenkin vuorovaikutuksessa toimien. Oikeusjärjestelmän instituutio näkyy tuomareiden kuuntelemisen 1) kognitiivinen eli asiaa selvittävä, 2) relationaalinen eli suhdetta rakentava ja 3) sosiaalinen kuulluksi tulemisen kokemuksellinen ulottuvuus²¹⁷. Kognitiivinen ulottuvuus on tapahtuneiden tosiasioiden selvittämistä ja tuomista oikeudenkäynnin kontekstiin. Relationaalisella ja sosiaalisella ulottuvuudella on tarttumapintaa myös psykologian kontekstiin. Kuulemisen merkityksen kohtaaminen tuomioistuimessa näkyvät edellä esiin nostetuissa KHO:n ja KKO:n suullisen käsittelyn vaatimuksissa. Asianosaisen mahdollisuus vastata hänen asiansa käsittelyssä esiin nousseisiin lausuntoihin on tärkeä kuulemisen toteutumisessa sillä silloin hän voi parhaiten antaa oman näkemyksensä asiasta. Kuuleminen on osa tuomarin ammattikunnan työkuva, jolloin sen painoarvo hänen toimessaan on suuri. Esiin nostettuihin psykologisiin teorioihin nojautuen tuomioistuimen oikeudenkäynnin käsittelyn voidaan katsoa asettuvan makrosysteemiin, josta se vaikuttaa yksilön mikrosysteemiin. Vuorovaikutus ja transaktio ovat tärkeitä kuulemisen ja kuuntelemisen vaikutuksista kuulijaan. Yksilöön kosketuksessa olevat ympäristöt vaikuttavat yksilö ihmiseen suoraan tai välillisesti. Ympäristöllä on tärkeä merkitys yksilön eri elämänvaiheissa, jolloin myös tuomioistuin voi oikeudenkäynnin ympäristönä vaikuttaa yksilöön lyhyen tai pitkäjäksoisen ajanjakson, jopa koko elämänkaaren ajan. Lastensuojelua käsittelevien tuomioistuin ratkaisujen vaikutukset kohdistuvat lapseen suoraan ja hänen ympärillensä erityisesti mikrosysteemiin ja mikrosysteemin kautta lapseen.

---

²¹⁷ Ala-Kortesmaa & Välikoski 2023, s. 178–179.

Psykologian tieteenalalla transaktiomallilla voi tutkiskella sanallista kanssakäymistä tavanomaista vuorovaikutustasoa syvemmällä tasolla, jossa vuorovaikutuksen merkityksellisyys vaikuttaa kuulijaan ja siten hänen vasteeseensa. Tämä vaikuttaa niin oikeudenkäynnin käsittelyn tiimoilta toteutettavaan kuulemiseen kuin myös bioekologisen systeemiteorian piirissä tapahtuvissa kommunikaatioissa. Kommunikaatiota tapahtuu kaikkialla missä on koolla useampi kuin yksi ihminen. Kuuleminen on välttämätöntä vuoropuheisessa vuorovaikutuksessa ja vuorovaikutuksellisessa kohtaamisessa ylipäätään. Siihen kuuluu informaation vastaanottamista, erittelyä ja hahmottamista. Siitä tulee osa tiedollista asian käsittelyä ja jäsentämistä. Kuulemisen toimimisen edellytyksenä on ilman muuta se, että kuultava ilmaisee itseään ja kertoo kuultavasta asiasta.

Oikeudenkäynnissä puhutun yleiskielen kuuleminen sana saa institutionaalisia piirteitä. Kuulemisella on siinä muodollinen ja sisällöllinen tehtävä ja paikka. Muodollisuus tulee lainsäädännön velvoitteista kuulemisen järjestämiseen osana oikeudenkäyntiä. Kuuleminen ei saa jäädä pelkästään muodollisesti toteutuvaksi sillä sen sisällöllinen toteutuminen, todella kuunteleminen, on olennainen asia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisessa. Oikeudenkäynnissä tapauskäsittely muodostuu vakaasta lainmukaisesta kokonaisuudesta.

Oikeuspsykologian kenttä on laaja käsittäen useita oikeuden ja psykologian kohtaamisalueita. Tähän kenttään sijoittuvat forensinen psykologia, kriminaalipsykologia ja todistajanpsykologia. Näiden painopiste kohdistuu rikoslain aluetta koskeviin ilmiöihin tutkien rikollista käyttäytymistä ja todistajapsykologiassa rikostilanteita koskevia muistikuvia ja niistä oikeudenkäytössä kertomiseen vaikuttavia asioita. Forensisessa psykologiassa psykologisia teorioita sovelletaan oikeudenkäytön toiminnassa.²¹⁸ Tutkielman lähtökohtana oli lähestyä kuulemista oikeuden ja psykologian tulokulmista tutustuen kummankin tieteenalan teorioihin ja niiden linkittymistä kuulemiseen. Kuuleminen on keskeinen osa yksityisen henkilön ja julkisen sektorin tuomioistuimessa toteutuvaa kohtaamista ja sitä voidaan tarkastella niin oikeuden kuin psykologian näkökulmasta käsin. Samalla kuuleminen pysyy oikeuden käytön piiriin kuuluvana asiana ja psykologiassa ihmisen toiminnallisena ja vuorovaikutuksellisena asiana. Psykologista tutkimusta otettaessa mukaan oikeuden kentän tutkimukseen ja psykologisen tarkastelun sijoituessa oikeuden kentälle, aihe voi tarkastella muutakin kuin rikoslain piiriin kuuluvaa tematiikkaa tai kriminaalipsykologiaa.

---

²¹⁸ Santtila & Weizmann-Henelius 2008, s. 9.

LÄHDELUETTELO

Aarnio, Aulis: Tutkinnan taito: ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Helsinki 2006.

Aarnio, Aulis: Laki, teko ja tavoite – Tutkimus tavoitteellisuudesta lain tulkinnassa ja sen soveltamisessa. Forssa 1975.

Aer, Janne: Lastensuojeluoikeus: lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. 1.painos. Helsinki 2013.

Aer, Janne: Oikeusturva ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti hallintolainkäytössä. Oikeustiede - Jurisprudentia XXXVI:2003, s. 5–62.

Ala-Kortesmaa, Sanna: Professional Listening in the Legal Context. Tampere 2015.

Ala-Kortesmaa, Sanna – Välikoski, Tuula-Riitta: Käräjätuomareiden kuunteluosaaminen ja vuorovaikutuksen rakentuminen rikosoikeudenkäynnin etäkuulemistilanteissa – asian selvittämisen mahdollistaja ja oikeussalikkokemuksen tuottaja. Oikeus 3/2023, s. 170–190.

Ala-Kortesmaa, Sanna & Isotalus, Pekka: Work in Progress Dimensions of professional listening competence in the legal context. International Journal of the Legal Profession, Tampere 2014 Vol. 21, No. 2, s. 233–253.

Ala-Kortesmaa, Sanna - Isotalus, Pekka: Relational tensions and professionally optimal listening in the legal communication context: Finnish judges' perceptions of their own listening. Studies in Communication Sciences 15 (2015) 133–142. Tampere 2014.

Ervasti, Kaijus - de Godzinsky, Virve-Maria: Koettu oikeudenmukaisuus tuomioistuimissa. Lakimies 2/2014, s. 175–195.

Ervasti, Kaijus: Oikeuden saamisen monet kasvot. Oikeus 2011 (40); 3. s. 347–360.

Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus – käsikirja lainkäyttäjille. Helsinki 2008.

Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki 2005.

Heritage, John - Clayman Steven: Talk in Action : Interactions, Identities, and Institutions. Chichester 2010.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.

Häkkänen-Nyholm, Helinä: Oikeuspsykologian sovelluskohteiden historiaa. Defensor Legis N:o 2/2018, s. 183–193.

- Imhof, Margarete*: What is going on in the mind of a listener? The cognitive psychology of listening. Teoksessa A. Wolvin (toim.): Listening and human communication in the 21st century. Hoboken 2010, Wiley-Blackwell, s. 97–126.
- Jokela, Antti*: Oikeudenkäynti. I, Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot. Helsinki 2016.
- Justickis, Viktoras*: Does the law use even a small proportion of what legal psychology has to offer? Teoksessa Canter David & Žukauskiene Rita (toim.): Psychology and Law: Bridging the Gap. 2008, s. 223-237.
- Kelsen, Hans*: Puhdas oikeusoppi. Porvoo 1968.
- Koskenniemi, Martti*: Mistä oikeustieteessä on kysymys? Lakimies 7–8/2022, s. 1016–1030.
- Koulu, Sanna*: Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset : oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Helsinki 2014.
- Suviranta, Outi*: Julkinen hallinto ja hallinto-oikeus. Teoksessa Laakso, Seppo– Suviranta, Outi – Tarukannel, Veijo. Yleishallinto-oikeus. Jyväskylä 2006, s. 17–35.
- Lindroos-Hovinheimo, Susanna*: Oikeuden rajoilla. Helsinki 2014.
- Linnanmäki, Kirsikka*: Tieteidenvälisen tutkimuksen asemointi ja yhteiskunnan osasysteemit. Lakimies 2/2020, s.182–199.
- Mäenpää, Olli*: Hallinto-oikeus. Alma Talent 2023, päivittyvä verkkoaineisto.
- Mäenpää, Olli*: Oikeudenkäynti hallintoasioissa. Alma Talent 2019, verkkoaineisto.
- Needs, Adrian - Shell, Yvonne*: What do forensic psychologists do? Teoksessa Gredecki, Neil - Turner, Polly. Forensic psychology. New York 2022, s. 3–15.
- Räty, Tapio*: Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen. 5. uudistettu painos. Edita Lakitieto 2023.
- Sameroff, Arnold*: The transactional model of development: how children and contexts shape each other. Washington D.C 2009.
- Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta*: Oikeuspsykologia. Helsinki 2008.
- Saukko, Petri*: Prosessiasetelmat ja kontradiktorisuus hallintoprosessissa. Defensor Legis N:o 3/2020, s. 324–342.

- Saukko, Petri*: Suullinen käsittely hallintolainkäyttöasiassa – ilmeisen tarpeeton, tarpeeton vai sittenkin tarpeellinen. Edilex 2014, s. 169–190.
- Sigelman, Carol. K. - Rider, Elizabeth. A.*: Life-Span Human Development. 10. painos. Australia 2022, verkkoaineisto.
- Sigelman, Carol. K. - Rider, Elizabeth. A.*: Life-Span Human Development. 8 painos. 2014.
- Siltala, Raimo*: Oikeudellinen tulkintateoria. Helsinki 2004, verkkoaineisto.
- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tieteenteoria. Helsinki 2003.
- Tikkanen, Veli-Matti - Yli-Hemminki, Esko*: Lainopillinen ja monitieteinen tulkinta tieteenrajat ylittävissä lain käsitteissä. *Lakimies*, 7–8/2022, s. 1285–1304.
- Tuori, Kaarlo*: Properties of law: modern law and after. Cambridge 2021. [Tuori 2021a]
- Tuori, Kaarlo*: Siileistä, ketuista ja suhteellisesta itsenäisyydestä. *Lakimies* 3–4/2021, s. 309–313. [Tuori 2021b]
- Tuori, Kaarlo*: Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsinki 2013.
- Tuori, Kaarlo*: Oikeuden ratio ja voluntas. Helsinki 2007, verkkoaineisto.
- Tuori, Kaarlo*: Foucault'n oikeus -Kirjoituksia oikeudesta ja sen tutkimisesta. Helsinki 2002.
- Tuori, Kaarlo*: Kriittinen oikeuspositivismi. Helsinki 2000.
- Viljanen, Jukka - Nieminen, Kati*: Perus- ja ihmisoikeuksien vaikutukset lainvalmisteluun. Teoksessa Mäntylä, Niina - Viljanen, Jukka – Perttola, Laura (toim.): Tieto, valta ja vaikuttaminen oikeusvaltiossa. *Gaudeamus* 2023. s. 71–92.
- Vuorenpää, Mikko - Helenius, Dan - Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki*: Prosessioikeus. 6. painos. Alma Talent 2021, päivittyvä verkkoaineisto.
- YSA*: Finto- suomalainen asiasanasto- ja ontologiapalvelu. haettu 13.4.2024. <https://finto.fi/ysa/fi/page/Y186342>.

Kansainvälinen säätely

Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990; EIOS)

YK:n Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus 7-8/1976)

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991; LOS)

Euroopan unionin perusoikeuskirja (2000/C 364/01) 47 art.

Lainsäädäntö ja lain esityöt

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa (381/30.3.2007)

Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/5.7.2019)

Suomen perustuslaki (731/11.6.1999)

Lastensuojelulaki (417/13.4.2007)

HE 29/2018 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Tuomioistuinten ratkaisukäytäntö:

KHO:2019:154

KHO:2021:22

KKO 2004:79